GEDENKSCHRIFT AANGEBODEN AAN DEN HEER
HERBERT CREMER

Wij hebben het genoegen U hierbij een exemplaar aan te bieden van het Gedenkschrift, hetwelk werd samengesteld naar aanleiding van het feit, dat de Heer

HERBERT CREMER

op 15 Februari 1941 een kwart eeuw Directeur onzer Maatschappij was.

COMMISSARISSEN EN PERSONEEL DER
N.V. DELI-MAATSCHAPPIJ.

Amsterdam, September 1941
Heerengracht 586

K. 155

GEDENKSCHRIFT

aangeboden aan den Heer

HERBERT CREMER

DIRECTEUR N.V. DELI-MAATSCHAPPIJ

15 Februari 1941

De uitvoering van dit gedenkschrift werd geheel verzorgd door N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. H. de Bussy te Amsterdam.

De onder den tekst voorkomende vignetten werden ontworpen en geteekend door Mejuffrouw E. C. Rueb te Wassenaar.

De bandteekening is verzorgd door den Heer F. A. G. Lanting, employé der Deli-Maatschappij te Amsterdam.

(foto Godfried de Groot)

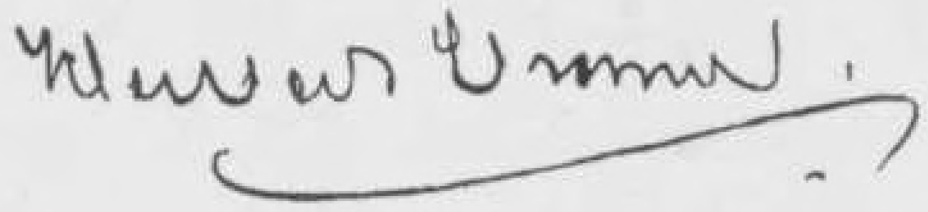

HERBERT CREMER, Directeur der N.V. Deli-Maatschappij 1916—heden.

BIBL. VRIJE UNIVERSITEIT AMSTERDAM
ER
05091

INHOUD.

Blz.

VOORWOORD — Jhr. H. Loudon 9

INLEIDING — P. Galjart 11

DEEL I — *Terugblik:*

Naaste medewerkers in Deli en in Holland — P. H. Ledeboer 23

Uitbreiding — F. H. Nije. 30

De overjarige Cultures der Deli-Maatschappij — P. Galjart . . 36

Veranderingen op Cultuur-technisch gebied.

I. Wat er bereikt en verbeterd is in de Tabakscultuur — J. P. de Bruïne 45

II. Iets uit de praktijk der ziekte-bestrijding in de tabak — J. van den Bergh. 54

Amerika als afzetgebied voor Sumatra-Tabak — W. Heshusius J. E. Kempen 61

Wijzigingen in de Arbeidswetgeving 1916-1941 — Mr. H. J. Bool 71

Agrarische regelingen — Mr. H. J. Bool 87

Oprichting en ontwikkeling van het Tabaksbureau — Mr. A. G. Fennema 100

Maatregelen van socialen aard — P. W. Modderman. 113

Geneeskundige en Hygiënische Voorziening — P. C. Woudsma 130

Een en ander over de Winstbelastingen 1916-1941 — J. H. Gaade 138

De ontwikkeling van de Oostkust van Sumatra — Mr. B. H. A. van Kreel 160

DEEL II — *Flitsen:* Blz.

Laat de Heeren binnenkomen — O. KAMSTRA 187

Verkoopproblemen tabak — O. KAMSTRA 192

Maatregelen in oorlogstijd (1914—1918) — P. GALJART 199

De Compensatie-zaken der Deli-Maatschappij — P. GALJART (met medewerking van J. LIPS) 208

Herinneringen aan de Inspectie-reis van den Heer Cremer naar Deli, Jan./Febr. 1939 — H. A. BARNOUW. 222

Eenige faciliteiten voor het Europeesch personeel in Deli — J. H. H. VAN BUYSEN. 232

Deli — de band, die allen bindt — Mevrouw A. G. M. BARNOUW-VAN KOOTEN 236

Een Plantersvrouw in Deli — Mevrouw M. C. VAN LÖBEN SELS-WURFBAIN 240

De Brastagi-school — Mevrouw J. W. BITTERS-ROELOFSEN . . . 244

Kreupelrijm op de Deli-Plantersvrouw — Mevrouw M. J. LEDEBOER-SCHEPP 249

Een gesprek met den Oud-Gouverneur der „Oostkust van Sumatra", C. J. van Kempen — P. GALJART 255

Tabaks-inschrijvingen in Deli — J. C. BRASSEM 258

SLOTWOORD 264

Gedicht bij het Zilveren Jubileum van Herbert Cremer — P. W. MODDERMAN 269

VOORWOORD.

De N.V. DELI-MAATSCHAPPIJ herdenkt den 15den Februari 1941 den dag, waarop haar Directeur, de Heer HERBERT CREMER, vijfentwintig jaren aan het hoofd van haar bedrijf staat.

Het personeel van het Hoofdkantoor te Amsterdam heeft deze gelegenheid aangegrepen om in een kort gedenkschrift, hetwelk wij U hierbij aanbieden, een beeld te geven van de belangrijkste gebeurtenissen, die onder het Directeurschap van den Heer Herbert Cremer hebben plaats gevonden.

Dit gedenkschrift wil niet zijn een voortzetting der gedenkboeken, welke door de Deli-Maatschappij werden uitgegeven bij de herdenking van haar vijftig-jarig bestaan in 1919 en ter gelegenheid van het zestig-jarig bestaan in 1929.

Veel van wat in dit gedenkschrift wordt verhaald, vindt Gij reeds in bovenvermelde gedenkboeken, immers het tijdvak dat thans wordt beschreven, valt voor een deel in de periode, welke deze gedenkboeken omvatten; daarnaast echter kon in dit gedenkschrift veel worden opgenomen wat tot dusver nog niet werd gepubliceerd.

Door samenwerking van de leden van het personeel van het kantoor te Amsterdam, die door de huidige oorlogsomstandigheden en vooral door het verbreken der verbinding met Nederlandsch Oost-Indië minder werk te verrichten hebben dan normaal het geval zou zijn, werd getracht een overzicht samen te stellen, dat een beeld kan geven van de ontwikkeling der Maatschappij in de vijfentwintig jaren gedurende welke de Heer Herbert Cremer aan het hoofd staat, doch daarnevens van het aandeel dat de Heer Cremer in deze ontwikkeling had. Dat naast bijdragen van

leden van het personeel der Deli-Maatschappij ook bijdragen van anderen konden worden opgenomen, zij hier met dankbaarheid vermeld.

De gegevens welke in dit gedenkschrift konden worden verwerkt, werden in belangrijke mate ontleend aan brieven en bescheiden van vertrouwelijken aard, welke door de Directie tot dit doel werden beschikbaar gesteld.

De samenstelling en de redactie werd door den Heer P. Galjart, Secretaris der Directie der Deli-Maatschappij, verzorgd.

Moge de inhoud van dit gedenkschrift U toonen, dat de Heer Herbert Cremer zijn belofte, afgelegd bij de aanvaarding van zijn Directeurschap: zijn beste krachten te zullen wijden aan de verdere ontwikkeling der Deli-Maatschappij, ten volle heeft weten na te komen, zulks tot heil der Maatschappij, wier eerste Dienaar hij heeft pogen te zijn, tot profijt van haar personeel en tot satisfactie van haar aandeelhouders.

Moge het gedenkschrift ertoe bijdragen dat met moed en vertrouwen de toekomst tegemoet zal worden geschreden en moge het tevens weerspiegelen de door warme gevoelens gedragen verbondenheid van zijn samenstellers aan het verder welzijn der Deli-Maatschappij en in het bijzonder aan den Directeur, den Heer Herbert Cremer.

Jhr. H. LOUDON,
President-Commissaris N.V. Deli-Maatschappij.

INLEIDING.

Op 1 Januari 1916 overleed na een kort ziekbed de Heer H. C. van den Honert, Directeur van de N.V. Deli-Maatschappij.

In een brief van 10 Januari 1916 schreef de Heer H. W. Röell, Commissaris van de N.V. Deli-Maatschappij en als zoodanig aangewezen om tijdelijk de functie van Directeur te vervullen, aan den toenmaligen Administrateur der Deli-Maatschappij te Medan, den Heer van Tijen, o.m. het volgende: „Helaas is onze hooggeachte Directeur ons ontvallen. Voor de Maatschappij is dit een groot, een zeer groot verlies, verder voor zijn vrouw en dochter en voor mij persoonlijk. Ik verlies in van den Honert een ouderen vriend, een steun, een raadsman".

Op Woensdag 5 Januari 1916 werd zijn stoffelijk overschot op het kerkhof te Baarn onder groote belangstelling aan de aarde toevertrouwd en aldus wederom de Heer Röell in zijn brief aan den Administrateur te Medan: „Zoo zag men een man ten grave dalen, die stil en eenvoudig zijn weg ging, die hooggeacht was bij zijn leven en geëerd werd bij zijn dood".

Op 14 Januari 1916 vergaderden Commissarissen van de Deli-Maatschappij, welk College destijds werd gevormd door de Heeren J. T. Cremer, J. Nienhuys, August Janssen en H. W. Röell, teneinde een voordracht op te maken voor de benoeming van een nieuwen Directeur. Commissarissen stelden aan Aandeelhouders voor om te benoemen den Heer Herbert Cremer.

In een op 15 Februari gehouden buitengewone algemeene vergadering van stemgerechtigde aandeelhouders van de Deli-Maatschappij werd de Heer Herbert Cremer met algemeene stemmen benoemd tot Directeur en op den 16den Februari 1916 aanvaardde de Heer Cremer zijn nieuwe functie.

De naam Cremer had voor aandeelhouders en geëmployeerden der Maatschappij zeker geen onbekenden klank. De naam Deli-Maatschappij moet den Heer Herbert Cremer in de ooren geklonken hebben als een naam, waarmede hij vertrouwd was geraakt van jongs af aan. Behoorde zijn Vader, de Heer J. T. Cremer, niet tot het driemanschap: Cremer, Nienhuys en Janssen, dat de Deli-Maatschappij door de eerste moeilijke jaren had weten heen te leiden, dat de grondslagen had gelegd voor de voorspoedige ontwikkeling van de Deli-Maatschappij als eerste Cultuurmaatschappij ter Sumatra's Oostkust? Men kan eigenlijk zeggen, dat alles, wat zich in het leven van de Deli-Maatschappij openbaarde, en, wat tot zorg aanleiding kon geven voor hen die het bedrijf moesten leiden, en dat datgeen, wat tot vraagstuk werd voor hen die, staande op den hoogsten trap, dit hebben op te lossen, van jongs af aan hem als het ware met den paplepel was ingegeven. Was dus het milieu, waaruit hij voortsproot, voor de juiste vervulling van zijn taak als Directeur uitermate gunstig en veelbelovend, een tweede voortreffelijke omstandigheid werd gevormd door het feit, dat de Heer Herbert Cremer als lid der tabaksfirma Cremer & Heeren zich een buitengewone kennis van het artikel tabak had weten eigen te maken en in den handel ervaring had opgedaan van de Tabaksmarkt, waarbij verder nog komt dat de Heer Herbert Cremer gedurende vele jaren Secretaris was geweest van de Vereeniging voor den Tabakshandel en ook in deze functie zich had weten te onderscheiden als iemand, die de verhoudingen op de Amsterdamsche Tabaksmarkt zeer goed had leeren kennen.

De toekomst liet den sluier echter niet vallen die haar van het heden scheidde en men zou moeten afwachten in hoeverre hij er in zou slagen om, staande op de brug, ook in tijden van slecht weer het zware schip, dat den naam van Deli-Maatschappij droeg, door elke branding heen te sturen en steeds in veilige haven te brengen.

De leiding van een bedrijf als dat der Deli-Maatschappij stelt

(W. Maris J.B.Zn. Pinx. 1917)

JACOBUS NIENHUYS,
Administrateur 1869—1870, Commissaris 1880—1927.

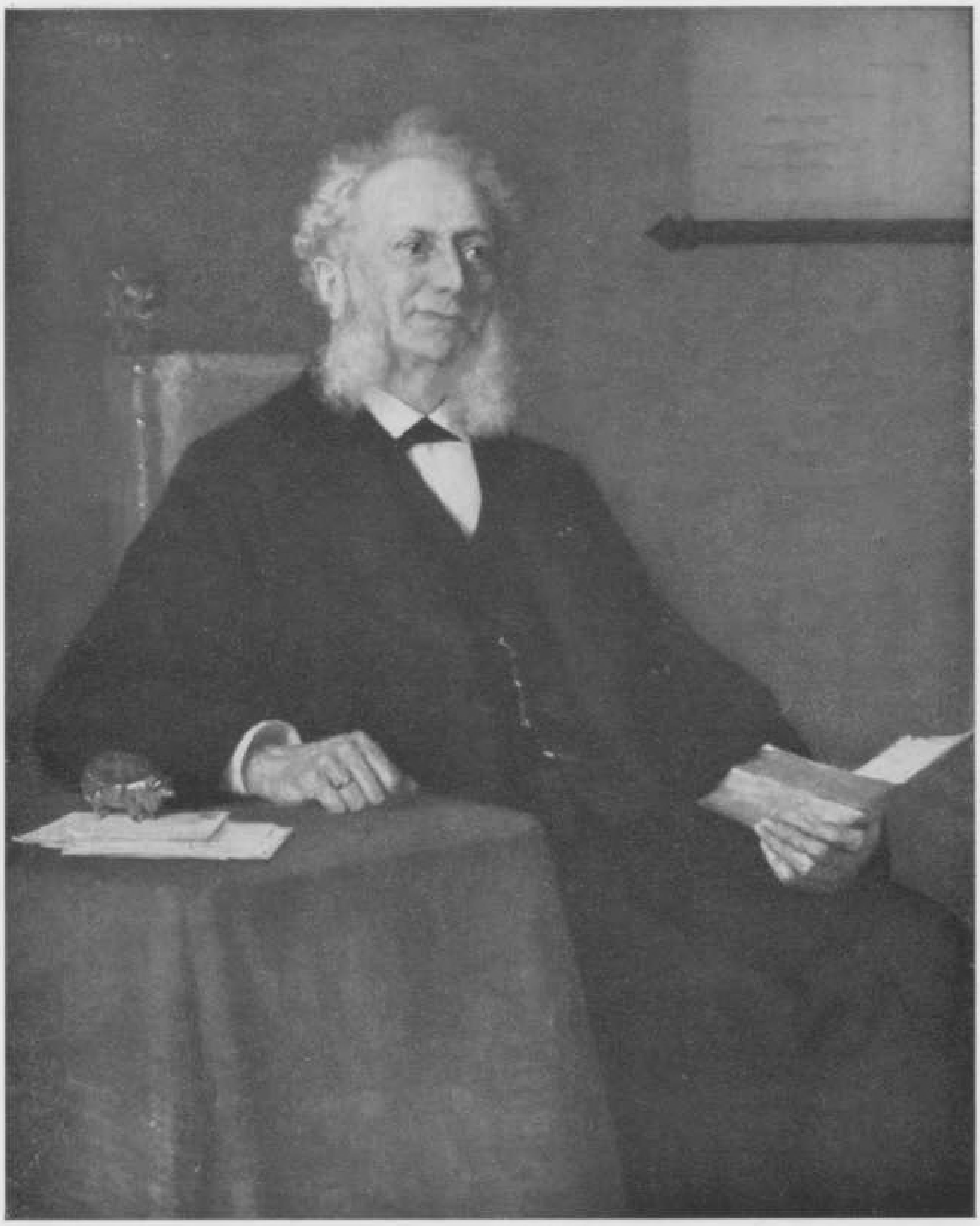

(*Th. Schwartze. Pinx. 1904*)

P. W. JANSSEN,
Directeur 1869—1898, Commissaris 1898—1903.

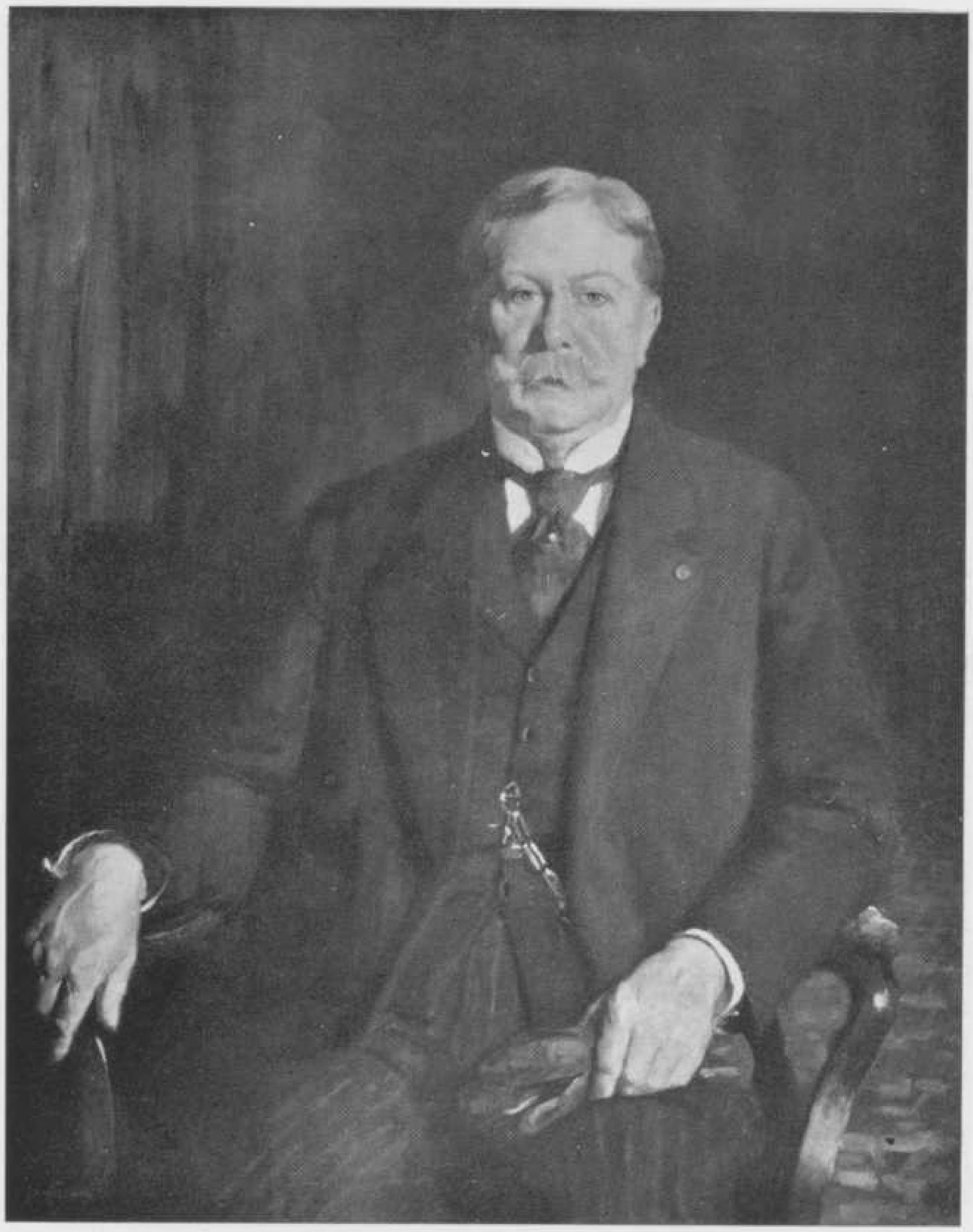

(*Fl. Arntzenius. Pinx. 1917*)

J. T. Cremer,
Administrateur 1871—1883, Commissaris 1888—1923.

reeds in normale omstandigheden bijzondere eischen. Het aantal vraagstukken, dat geregeld tot oplossing moet worden gebracht, is van veelzijdigen aard. Nu eens wordt van de Directie gevraagd een beslissing te nemen ten aanzien van het overnemen van een concessie of den afstand van een stuk grond, dan weer wordt van haar de oplossing gevergd van het moeilijke vraagstuk van de keuze der zaadlijnen welke zullen worden gebruikt. Voorwaarden, waaronder het personeel zijn arbeid zal moeten verrichten, worden door de Directie bepaald. Aan de Directie ook is het laatste woord bij de vaststelling van het standpunt, dat zal worden ingenomen ten aanzien van de maatregelen, welke van regeeringswege worden genomen ten behoeve van de sociale wetgeving of ten opzichte van de voorwaarden, waaronder de grond ter beschikking van de cultuurmaatschappijen wordt gesteld.

De Directeur heeft zorg te dragen, dat het geproduceerde tegen bevredigende prijzen afzet vindt en zoo dit laatste hapert, maatregelen te treffen teneinde het daardoor ontstane kwaad zoo gering mogelijk te doen zijn. Hij moet in de toekomst kunnen lezen om in het heden reeds te kunnen beslissen, wat in het volgend jaar zal worden geplant, doch wat eerst in het daarop volgend jaar zal worden verkocht. De Directeur heeft zich rekenschap te geven van het feit dat verder bestaan groei eischt en heeft het probleem tot oplossing te brengen op welke wijze dit groei-proces zal moeten worden geleid: of reeds bestaande cultures zullen worden uitgebreid of nieuwe zullen kunnen worden geëntameerd.

Voortdurend wordt in zijn hoedanigheid van Directeur eener groote Cultuurmaatschappij een beroep gedaan op zijn steun voor initiatief van anderen ten bate van het Gewest waarin zijn cultuurondernemingen gevestigd zijn, of ten bate van de belangen van den bedrijfstak waarbij hij als producent van grondstoffen geïnteresseerd is.

Hij moet vóór alles zijn een kundig koopman; hij moet daarnaast zijn toegerust met de eigenschappen van een staatsman, teneinde te verwachten tegenslagen tijdig te zien en zoo mogelijk

te omzeilen. Hij moet de kunst verstaan om met menschen om te springen: menschen van allerlei slag, met hun goede eigenschappen en hun tekortkomingen. Hij moet deze beide kunnen zien en hij moet het vermogen hebben om steeds weer opnieuw den goeden wil te impulseeren, die verbindend kan werken en die de geheele structuur van de Maatschappij telkens weer nieuw leven inblaast.

Is dus reeds onder normale omstandigheden de taak van Directeur der Deli-Maatschappij eene, die bijzondere eischen stelt aan hoofd en hart, aan wilskracht en toewijding van dengene, op wiens schouders zij is gelegd, hoeveel zwaarder is deze taak geworden onder de abnormale omstandigheden, die vanaf het jaar der benoeming van den Heer Herbert Cremer tot op den huidigen dag de leiding eener cultuurmaatschappij hebben beïnvloed.

Zeker, de Deli-Maatschappij had ook in de jaren voor 1916 moeilijke perioden gekend, jaren van misoogst, of perioden waarin de afzet plotseling op groote moeilijkheden stuitte. Zij had haar ups en downs gekend, doch zij was gegroeid en krachtig geworden, bestand tegen velerlei stooten.

Maar het scheen alsof de gunstige omstandigheden, die tot het uitbreken van den wereldoorlog in 1914 haar ontwikkeling hadden geschraagd, wegvielen; de wind, die voor 1916 gunstige vaartbeloften inhield, draaide, en meer dan eens zou de Heer Cremer de verzuchting moeten slaken, opziende van de groote tafel in zijn werkkamer naar de portretten van zijn voorgangers en van de oprichters der Maatschappij: Waren hun moeilijkheden wel zoo groot als de mijne? Moet ik dan altijd tegen den stroom in, met tegenwind, op een zwaar werkend, slingerend schip de vaart voortzetten?

Het zonnige humeur van den Heer Herbert Cremer echter, zijn onuitputtelijke levenskracht, zijn spreekwoordelijke bonhomie, brachten altijd weer de lichtzijde boven, een natuurlijk vertrouwen op gunstige vaart behield de overhand, ook dan wanneer anderen twijfelden.

Rustig, temidden van storm en branding, gedragen door de liefde voor de Deli-Maatschappij en alles wat met haar samenhangt, bracht Herbert Cremer deze afgeloopen 25 jaren het schip steeds weder behouden in de haven.

De moeilijkheden, waaraan het hoofd moest worden geboden, waren vele, doch aan het einde van deze lange reis kan met tevredenheid op het bereikte worden teruggezien.

P. GALJART.

DEEL I.

TERUGBLIK.

HOOFD-ADMINISTRATEURS.

G. H. ANDREAE, 1916—1924.

J. F. H. J. LUTJENS, 1924—1928.

J. J. PRIEBEE, 1928—1930.

J. H. BITTERS, 1930—1937.

NAASTE MEDEWERKERS IN DELI EN IN HOLLAND.

Toen de Heer Herbert Cremer op 15 Februari 1916 tot Directeur der Deli-Maatschappij werd benoemd, midden in oorlogstijd dus, met slechte, soms geheel ontbrekende mailverbinding, lag Deli wel heel ver van Holland verwijderd.

De Heer W. H. van Tijen was in dien tijd in Deli Administrateur der Deli-Maatschappij, doch repatrieerde nog datzelfde jaar om opgevolgd te worden door den Heer G. H. Andreae, die de eerste was, die den titel van Hoofd-Administrateur voerde.

Het was een bijzonder gelukkige keuze, dezen stoeren man uit het Noorden de opperste leiding toe te vertrouwen. Bekwaam planter van den ouden stempel, was hij echter niet vastgeroest in conservatieve methoden, doch had een open oog voor alles, wat de cultuur vooruit kon brengen.

Had het zwaartepunt van de leiding — mogelijk in tegenstelling met andere Indische Cultuur Maatschappijen — veelal in Deli gelegen, in tijden als waarin Andreae aan het hoofd kwam, was dit zeer zeker het geval en bij een bezonnen man als hij was, wellicht terecht. Ook vroeger was dit steeds zoo geweest en had de „Administrateur der Deli-Maatschappij" een buitengewoon grooten invloed: sprak men niet van den ongekroonden koning van Deli?

De taak van den Hoofd-Administrateur was dan ook verbazend veelomvattend. Hij had de technische en administratieve leiding zijner Maatschappij, al werd hij daarin bijgestaan door twee Inspecteurs en één Secretaris, totdat de vele bijbetrekkingen het in 1922 noodzakelijk maakten, dat er een Adjunct-Secretaris bijkwam.

Het voorzitterschap van het Planters Comité eischte een groot

deel van zijn werkkracht. Zoo ook het lidmaatschap van den Cultuurraad, om van de tallooze andere functies, die hij moest bekleeden, maar niet te spreken.

Daarbij kwam zijn representatieve verplichting, die werkelijk geen sinecure was. De vele relaties der Directie, die Deli bezochten, de belangstellenden, die van Java of van andere oorden kwamen, moesten waardig worden ontvangen en vonden veelal een gids in den Hoofd-Administrateur.

Andreae was in zijn laatste verlof getrouwd en hij had het voorrecht naar Deli te brengen een vrouw, die in alles met hem meeleefde en daarbij een tact toonde en een vriendelijkheid naar buiten uitstraalde, die weldadig aandeed en die het jongste sinkeh en den aan een receptie onwennigen planter direct op hun gemak zette.

Toen de postverbinding van normaal steeds vlugger ging en daardoor Deli zoo heel veel dichter bij Holland werd gebracht, was het eigenlijk vanzelfsprekend, dat in vele beslissingen het zwaartepunt van Deli verlegd werd naar Amsterdam en het was aan de tactvolle leiding van den Heer Herbert Cremer te danken, dat dit haast ongemerkt en zonder schokken geschiedde. Zoo voltrok zich dan langzaam en zeker deze verplaatsing en is de zeggingschap en daarmede de verantwoordelijkheid van de Directie allengs veel grooter geworden.

Toen de Heer Andreae in het begin van 1924 op het punt stond voor goed te repatrieeren, maakte een kortstondige ziekte een plotseling einde aan dit werkzame en zoo ten volle aan zijn Maatschappij gewijde leven.

De Heer J. F. H. J. Lutjens, die reeds aangewezen was den Heer Andreae op te volgen, was evenals zijn voorganger een planter in hart en nieren, doch daarnaast ook iemand vol van artistieke neigingen. In zijn huis heerschte — mede dank zij zijn vrouw — de oud-Delische gastvrijheid in al haar gulheid. Het emplacement werd verfraaid en op Brastagi verrees het mooie gebouw van de School met Internaat van de Deli Planters Vereeniging, waarvoor de Directies in Holland het geld beschikbaar hadden gesteld.

Gezondheidsredenen noopten den Heer Lutjens in 1928 te repatrieeren en de Heer J. J. Priebee kwam in zijn plaats, die in 1930 den plantersstok aan de wilgen hing. Deze was met de leiding der Maatschappij belast in het zeer moeilijke jaar 1929, een jaar van onrust in de Cultures ter Oostkust, waarbij hij gelegenheid had zijn bekwaamheden in de korte maar lastige periode van zijn hoofdadministrateurschap te toonen.

Gedurende de leiding van den hem opvolgenden Heer J. H. Bitters noopte de inmiddels ingetreden depressie tot het nemen van talrijke bezuinigingsmaatregelen; aan hem was de niet aangename taak, deze zonder aanzien van wat of wien ook uit te voeren. Veel van hetgeen moeizaam opgebouwd was, ging verloren. Alleen aan de zorg voor de cultuur mocht niet geraakt worden. Maar het mes werd er diep ingezet, het kon dan ook niet anders.

In die jaren verdween geruischloos de Poenale Sanctie, het wapen, dat steeds weer tegen Deli werd gehanteerd.

Ook Mevrouw Bitters wil ik gaarne noemen voor den steun aan haar man in zijn maatschappelijke plichten. In een speech bij den terugkeer naar Deli, spoorde de Heer Cremer haar aan, te trachten een Moeder voor de menschen bij de Maatschappij te zijn. En dat haar dit volkomen gelukt is, dat kon men hooren uit de monden van talloozen, voor wie deze jonge Moeder een vriendelijke raadgeefster en vaak een steun is geweest.

In 1937 ging de Heer Bitters heen om Directeur te worden van de Deli Batavia-Maatschappij en sindsdien staat de Heer Ir. P. M. Visser aan het hoofd der Maatschappij in Deli. Onder dezen van Wageningen afkomstigen Landbouwkundigen Ingenieur is de verzorging der cultuur tot bijzondere verfijning gekomen. Hij wordt hierin voortreffelijk bijgestaan door het Hoofd van den Landbouwkundigen Dienst, Ir. F. R. Kramer. Ook de bijcultures: Rubber en Oliepalmen vinden in den Heer Visser een buitengewoon belangstellend verzorger voor al hun nooden.

Zooals de Heer Visser een open oog heeft voor alles wat

WAARNEMENDE HOOFD-ADMINISTRATEURS.

G. J. Kroese, 1921—1922.

P. H. Ledeboer, 1925—1926.

J. Steenstra, in 1928.

H. C. A. Gransberg, 1932—1933.

A. J. van Houten, 1936—1937.

de cultures betreft, zoo heeft Mevrouw Visser dat op innemende wijze voor het personeel der Maatschappij, wat in deze tijden zoo dubbel prettig is.

Noemde ik hier slechts met een heel kort woord alleen de Hoofd-Administrateurs, welke onder de 25 jaren Directeurschap van den Heer Herbert Cremer de leiding hadden, dan is dit omdat de ruimte niet toelaat te spreken over al die andere geëmployeerden der Deli-Maatschappij, die hun beste krachten aan de Maatschappij gaven en nog geven en die de Heer Cremer toch ook als zijn trouwe medewerkers beschouwt.

Toch wil ik hierbij nog memoreeren de namen van de waarnemende Hoofd-Administrateurs, gedurende deze laatste 25 jaar, die zooals gebruikelijk, tijdens het Europeesch verlof van den functionaris, in zijn plaats traden.

Het waren de Heeren G. J. Kroese, P. H. Ledeboer, J. Steenstra, H. C. A. Gransberg en A. J. van Houten. Ongetwijfeld maak ik mij tot hun tolk, als ik verzeker, dat wij de meest aangename herinnering hebben behouden aan de bijzonder prettige samenwerking met de Directie, gedurende de waarneming.

Op het kantoor te Amsterdam vond de Heer Cremer in 1916 bij zijn optreden als Gedelegeerd-Commissaris den Heer Jhr. H. W. Röell, die reeds vanaf 1913 die positie bekleedde. Daarvoor was de Heer Röell jaren planter in Deli geweest en was hij het laatst Administrateur van de onderneming Medan. Een buitengewoon prettig man in den omgang, een edelman in den waren zin van het woord, die het „noblesse oblige" steeds tot zijn wapenspreuk maakte.

In 1919 werd de Heer E. Enthoven, tot dien tijd lid van de Firma Herschel, Enthoven en Co., eveneens tot Gedelegeerd-Commissaris benoemd, daar de Directie-werkzaamheden te omvangrijk werden. De Heer Cremer had aangenaam met den Heer Enthoven samengewerkt in het toenmalige Rijksbureau voor Tabak en ook in het Algemeen Tabaks Syndicaat 1917 en deze samenwerking werd aldus voortgezet. Buitengewoon belangrijk en nuttig werk ver-

richtte de Heer Enthoven voor de Deli-Maatschappij bij de totstandkoming van de Cultuur Maatschappij „De Oostkust"; bij de oprichting van de K. N. I. L. M., doch vooral bij de verwezenlijking van de Rubber-restrictie, waarbij de Heer Enthoven al zijn energie en doorzettingsvermogen ontplooide.

In 1929 nam de Heer A. Tameling de taak van den Heer Röell over en twee oude vrienden, de Heeren Cremer en Tameling, die als 17-jarige jongelieden reeds samen in Bremen in de tabak hun opleiding genoten, waren weer hereenigd. Hun wegen waren jarenlang uiteengeloopen, want de Heer Tameling was naar Deli gegaan en had daar zijn carrière beëindigd als Hoofd-Administrateur van de Senembah Maatschappij. De meest hartelijke samenwerking ontstond, terwijl de Heer Cremer gaarne gebruik maakte van de in Deli verkregen technische voorlichting van den Heer Tameling.

Toen de Heer Tameling in 1937 Directeur werd van de Senembah Maatschappij, kwam de Heer J. T. Cremer in zijn plaats als Gedelegeerd-Commissaris. Hij was tot dat oogenblik partner in de tabaksmakelaarsfirma G. Harkema en dus geheel en al op de hoogte van de verkooppolitiek van tabak.

Voor den Vader was deze innige samenwerking met zijn zoon wel buitengewoon prettig en voor den zoon een leerrijke periode om van de ervaring van zijn Vader zooveel mogelijk op te steken. Daarom is het wel een droevige samenloop van omstandigheden, dat juist in deze dagen de Heer Tameling is heengegaan, een groote leegte achterlatend bij zijn huisgezin en bij zijn vrienden. Speciaal voor den Heer Cremer werpt dit sterven een donkere schaduw op zijn jubileum. Ook is het jammer dat de Heer J. T. Cremer, die door de oorlogsomstandigheden zich in het buitenland bevindt, heden niet tegenwoordig kan zijn.

Legde ik meer den nadruk op de Gedelegeerd-Commissarissen, omdat daarmede het dagelijksche contact wordt onderhouden, ook van de groote ervaring van den President-Commissaris, den Heer Jhr. H. Loudon, maakt de Heer Cremer maar al te gaarne gebruik. Ondanks diens hoogen leeftijd heeft hij altijd een groote

belangstelling voor al het wel en wee der Deli-Maatschappij.

De Heer P. W. Janssen bevindt zich in Indië en dus is het prettige contact, dat met hem bestond, helaas tijdelijk verbroken.

Van de Commissarissen, die gelijk met den Heer Cremer in functie waren, doch die sedert overleden zijn, wil ik in de allereerste plaats noemen den vorigen President-Commissaris, een der pioniers van Deli, den Heer J. T. Cremer, die in de moeilijke eerste jaren een grooten steun voor den Heer Herbert Cremer is geweest. In dankbare herinnering leeft dan ook de nagedachtenis aan den grooten Vader bij zijn zoon.

Onmiddellijk daarnaast wil ik memoreeren dien anderen Deli-pionier, den Heer J. Nienhuys, van wiens herinneringen aan de Oostkust, waarover hij zoo gaarne sprak, men zoo tal van interessante bijzonderheden kon leeren.

Ook aan de samenwerking met den Heer Aug. Janssen — zij het helaas slechts kort — en met Dr. C. W. Janssen, den grooten philantroop, behoudt de Heer Cremer immer een prettige herinnering.

Heb ik hier met een kort woord de naaste medewerkers bij de Deli-Maatschappij van den Heer Cremer genoemd, ik wil dit artikel niet besluiten zonder een zeer waardeerend woord te uiten aan zijn *trouwste* medewerkster, aan zijn vrouw, aan Mevrouw W. A. Cremer—van Marken. Ik weet welk een groote steun zij voor den Heer Cremer is en hoe zij hem in moeilijke oogenblikken weet op te beuren om dan weer samen moedig door het leven te gaan.

Ik wil dan ook eindigen met den wensch, dat dit bondgenootschap nog vele jaren aan het hoofd der Deli-Maatschappij moge staan.

P. H. LEDEBOER.

UITBREIDING.

Bij de oprichting der Deli-Maatschappij kreeg deze de beschikking over een areaal van ongeveer 10.000 bouws (ca. 7.000 H.A.), dat zich in den loop der jaren uitbreidde tot een oppervlakte, welke thans 260.000 bouws (ca. 180.000 H.A.) bedraagt, een zeer aanzienlijken groei toonende, welke voor een niet gering deel plaats vond na 1916.

Was evenwel de uitbreiding vóór het jaar 1916 een gevolg van een natuurlijke selectie, daar de zwakste planters den strijd om het bestaan niet konden volhouden en hunne belangen, hetzij vrijwillig, hetzij gedwongen aan de sterkeren moesten overdragen, de uitbreidingen na 1916 hadden meer het karakter van een concentratie en fusie van belangen, waarvan de financieele voordeelen niet concreet in cijfers zijn uit te drukken. Een feit is echter, dat deze concentratie aan een goede samenwerking van het kleine aantal overblijvende tabaksmaatschappijen ten goede kwam, hetgeen tot uiting kwam door gezamenlijk genomen maatregelen, o. a. toen inkrimping van den tabaksoogst noodig bleek.

Het is merkwaardig, dat bijna alle uitbreidingen, welke in het tijdvak 1916—1941 hebben plaats gehad, zijn geschied in het jaar 1920.

In dat jaar werd in de eerste plaats overgenomen het landcontract Saint Cyr, inclusief den inventaris en den loopenden oogst, van de Deli Langkat Tabak Maatschappij, met een oppervlakte van 2400 bouws voor een bedrag van *f* 1.500.000,—.

Bijna terzelfder tijd werd gekocht de concessie Arnhemia van de Rotterdam Deli Maatschappij, inclusief inventaris en loopenden oogst, eveneens tegen betaling van *f* 1.500.000,—. Deze concessie was 2837 bouws groot.

De belangrijkste uitbreiding was die, welke samenhing met de

overname van de Amsterdam Langkat Compagnie in 1920. Waar voordien de Deli Batavia Maatschappij de Amsterdam Deli Compagnie had overgenomen, lag het op den weg der Deli-Maatschappij om ter versterking van haar marktpositie een aanbod van de Amsterdam Langkat Compagnie te aanvaarden om tegen beschikbaarstelling van aandeelen aan aandeelhouders van de Amsterdam Langkat Compagnie het bedrijf der maatschappij in handen te krijgen.

De Amsterdam Langkat Compagnie had 26.084 bouws concessiegronden met een gemiddelde productie van 8.700 pakken.

Het Amerikaansche gedeelte van den tabaksoogst der Amsterdam Langkat Compagnie was herhaaldelijk superieur geweest en had voor Oogst 1918 ca. 12% bedragen of 1107 pakken, tegen een opbrengstprijs van *f* 4,02.

Het aandeelenkapitaal was groot *f* 1.825.000,–, waarvan *f* 1.000.000,– preferent kapitaal.

Goedkoop is deze overname niet geweest, doch het was nu eenmaal uit méér dan één overweging noodzakelijk om daartoe over te gaan.

De moeilijkheden tijdens en na den wereldoorlog bij den afzet van het dure product Sumatra dekblad ondervonden, noopten wel tot een zekere samenwerking tusschen de bestaande maatschappijen en het was derhalve van de grootste beteekenis, dat werd voorkomen, dat dergelijke uitgebreide concessiegronden in handen zouden vallen van outsiders, waardoor deze samenwerking in het gedrang zou komen.

Daarnaast speelde natuurlijk ook wel een rol het feit, dat wilde de Deli-Maatschappij haar vooraanstaande positie onder de tabaksmaatschappijen behouden, overname van de Amsterdam Langkat Compagnie wel noodzakelijk was. Immers ook de andere tabaksmaatschappijen hadden in deze jaren allerminst stil gezeten en waren door overname van andere maatschappijen in verhouding tot de Deli-Maatschappij sterk gegroeid.

Zoo werd terzelfder tijd dat deze overname plaats vond, door

Tabaks-afdeeling op zwaar heuvelterrein.

de Deli Batavia Maatschappij overgenomen de United Langkat Plantations Company te Londen, wier tabak in de laatste jaren door de Deli-Maatschappij in consignatie was verkocht.

Het was de Deli-Maatschappij wel bekend geweest, dat de concessies der United Langkat Plantations Company te koop waren, doch de gestelde vraagprijs had haar afkeerig gemaakt van dit object.

Het geheele jaar 1920 stond voor de tabaksmaatschappijen in het teeken der concentratie. De Arendsburg verkreeg het aandeelenbezit van de Deli Cultuur Maatschappij; het gevolg hiervan was, dat voor de Medan Tabak Maatschappij elke verdere uitbreidingsmogelijkheid kwam te vervallen, zoodat onder de oogen moest worden gezien of een overname van deze maatschappij door de Senembah Maatschappij en de Deli-Maatschappij geen aanbeveling zou verdienen.

Daarom werd aan den Heer Herbert Cremer door Commissarissen verzocht, gebruik makend van diens reis naar Nederlandsch-Indië, in Medan zelf deze kwestie nader te doen bestudeeren. Ten gevolge van de omstandigheid, dat ook de toenmalige Directeur van de Senembah Maatschappij, Dr. C. W. Janssen, op dat oogenblik in Nederlandsch-Indië vertoefde, was vruchtbare gedachtenwisseling verzekerd. Besloten werd de Medan Tabak Maatschappij te liquideeren. De Senembah Maatschappij trad als liquidatrice op, nam alle bezittingen van de Medan Tabak Maatschappij over, terwijl de Deli-Maatschappij van de Senembah Maatschappij tegen betaling van 1334 aandeelen Deli-Maatschappij, waarvan de koers

op dat oogenblik op 340% werd bepaald, de landcontracten Rotterdam A en B en Soengei Sikambing overnam.

Juist voor het vertrek van den Heer Herbert Cremer naar Indië werden nog de ondernemingen der Rotterdam Deli Maatschappij aan ons aangeboden. Tijdens zijn verblijf in Nederlandsch Oost-Indië bezocht de Heer Cremer deze ondernemingen, terwijl de toenmalige Hoofd-Administrateur, de Heer Andreae, een rapport samenstelde. In verband met het feit, dat de samenwerking tusschen de groote tabaksmaatschappijen een feit was geworden, werd door de Deli-Maatschappij aan de maatschappijen, welke op dat oogenblik waren overgebleven, voorgesteld om de ondernemingen der Rotterdam Deli Maatschappij voor gemeenschappelijke rekening over te nemen.

Het bleek aanstonds dat de Tabak Maatschappij „Arendsburg" zeer ingenomen was met dit plan, vooral ook omdat daarmede de samenwerking geaccentueerd zou worden.

In verband met de afwezigheid van den Heer Herbert Cremer werden de onderhandelingen om tot dezen gemeenschappelijken aankoop te geraken, hier in Nederland gevoerd door den Gedelegeerd-Commissaris, den Heer E. Enthoven.

De ondernemingen werden inclusief oogsten 1920 en 1921, welke op ongeveer *f* 2.000.000,— werden getaxeerd, voor *f* 9.000.000,— overgenomen.

Er werd nu opgericht een afzonderlijke maatschappij, welke op voorstel van den President-Commissaris der Deli-Maatschappij, den Heer J. T. Cremer, den naam verkreeg van Cultuur Maatschappij „De Oostkust".

Deze maatschappij werd opgericht met een gestort kapitaal van *f* 12.000.000,—, waarin de Deli-Maatschappij voor *f* 6.000.000,— participeerde, de Deli Batavia Maatschappij voor *f* 3.000.000,—, de Senembah Maatschappij voor *f* 2.000.000,— en de Tabak Maatschappij „Arendsburg" voor *f* 1.000.000,—.

De tabaksproducten zouden worden geconsigneerd aan de Deli-Maatschappij, terwijl ook de kantoren aldaar zouden worden

gevestigd. Het Bestuur werd gevormd uit een Raad van Beheer, waarvan de Heer Herbert Cremer tot Voorzitter en de Heer E. Enthoven tot Gedelegeerd-Lid werden benoemd.

In hetzelfde jaar vonden verder nog onderhandelingen plaats aangaande de overname van Tandjong Bringin. Deze onderhandelingen werden evenwel afgebroken, daar de Vertegenwoordiger der Shanghai Sumatra Tobacco Company, welke deze onderneming in eigendom had, werd ontslagen. Eerst in 1926 vond de aankoop dezer tabaksonderneming plaats. Inclusief den loopenden oogst werd voor deze onderneming *f* 2.250.000,– betaald, welk bedrag evenwel nog werd verhoogd, doordat de door verkoopers verschuldigde vennootschapsbelasting voor rekening van den kooper kwam.

Zonder twijfel kan worden gezegd, dat de Deli-Maatschappij gedurende het tijdvak 1916—1941 is gegroeid. Het areaal harer tabaksproductie werd uitgebreid. Benevens de tabak is zij er toe overgegaan, rubber en palmolie te produceeren; het aandeel dat de wetenschappelijke dienst ten aanzien van haar productie inneemt, is aanmerkelijk gestegen. In één opzicht heeft geen groei plaats gevonden. De Deli-Maatschappij heeft zich beperkt tot haar oorspronkelijke taak, waarbij zij in de eerste plaats in Ned.-Indië de functie van planter vervulde, terwijl zij daarnevens in Nederland als importeur van haar producten optrad, doch de Deli-Maatschappij heeft nimmer getracht verder door te dringen. Van het moment af, dat haar tabak ter inschrijving was aangeboden, achtte zij haar taak voltooid en zij heeft nimmer pogingen gedaan eenige verdere phase in het lange proces, dat van grondstof tot eindproduct reikt, tot zich te trekken.

Wanneer voor het voortbestaan van een zelfstandigen handel offers moesten worden gebracht, heeft de Deli-Maatschappij dit steeds gedaan; zij hechtte nu eenmaal de grootste beteekenis aan de aanwezigheid van een financieel sterken handel.

De zorg voor het voortbestaan van een goed functioneerende markt heeft zij nimmer uit het oog verloren.

Het is vanzelfsprekend, dat met de uitbreiding van het cultuurgebied een vergrooting van het kapitaal gepaard ging. Reeds in 1917 vond een uitgifte plaats van *f* 700.000,— aandeelen tegen den koers van 350 %, waarvan de opbrengst hoofdzakelijk bestemd was voor de uitbreiding der rubbercultuur met 2000 bouws (d.i. ruim 1400 H.A.). De groote onverkochte voorraden van de tabaksoogsten 1917 en 1918, respectievelijk 37.851 en 21.630 pakken bedragende, benevens het duurder worden van materialen en meststoffen, waardoor de kostprijs van Oogst 1919 reeds enorm was gestegen, maakten het in October 1919 noodzakelijk wederom tot uitbreiding van kapitaal over te gaan, teneinde het bedrijf zelf te kunnen financieren. Om daaraan tegemoet te komen werden *f* 4.500.000,— aandeelen uitgegeven à 100 %, waarbij twee oude aandeelen recht van voorkeur hadden op één nieuw aandeel met als gevolg een waardevolle claim voor aandeelhouders. Het geplaatste kapitaal was met deze beide uitgiften gebracht van *f* 8.300.000,— op *f* 13.500.000,—.

Met de hiervoren genoemde aankoopen van de ondernemingen St. Cyr en Arnhemia, waarmede *f* 3.000.000,— contanten waren gemoeid, en de overname van de aandeelen Amsterdam Langkat Compagnie, welke laatste met 2.040 aandeelen Deli-Maatschappij werden betaald, deed zich wederom de behoefte aan meer kapitaal gevoelen, zoodat in Mei 1920 werd overgegaan tot uitgifte van *f* 2.700.000,— aandeelen tegen een koers van 350 % met recht van voorkeur van vijf oude aandeelen op één nieuw, waardoor het geplaatste kapitaal steeg tot *f* 18.240.000,—.

Teneinde participatie in het kapitaal der Cultuur Maatschappij „De Oostkust" mogelijk te maken, werden in Mei 1921 *f* 6.080.000,— aandeelen uitgegeven à 150 %, waarbij drie oude aandeelen voorkeursrecht hadden op één nieuw, terwijl tenslotte de aankoop van Rotterdam A & B en Soengei Sikambing werd betaald met *f* 1.334.000,— aandeelen, aldus het geplaatste kapitaal brengende op de tegenwoordige grootte van *f* 25.654.000,—.

F. H. NIJE.

DE OVERJARIGE CULTURES DER DELI-MAATSCHAPPIJ.

Ten tijde dat de Heer Herbert Cremer tot Directeur werd benoemd, was het belang, dat de Deli-Maatschappij had in andere cultures dan die van tabak, slechts van ondergeschikte beteekenis.

Rubber-tap.

Wel had de Deli-Maatschappij omstreeks 1907 een aanvang gemaakt met het aanleggen van rubber-aanplantingen, doch de „Gom-elastiek-aanplant", zooals de benaming dezer rubber-afdeelingen in 1916 nog luidde, was slechts zeer bescheiden van omvang. Van 1907—1917 was in totaal 1993 bouw aangeplant op gronden der concessie Batang Serangan.

De Deli-Maatschappij was als ta-

baksonderneming begonnen; zij was als zoodanig gegroeid en groot geworden, het was haar als tabaksonderneming voor den wind gegaan en het was dan ook begrijpelijk, dat met groote terughoudendheid plannen, om zich ook op het gebied van andere cultures te begeven, in overweging werden genomen. De Directie had niet haar oogen gesloten voor het belang dat aan den verbouw van andere gewassen verbonden zou zijn, doch zij zag, misschien duidelijker dan anderen, gescherpt door vele ervaring opgedaan bij den teelt van tabak, het bijzondere risico-element dat nu eenmaal noodzakelijk verbonden is aan het betreden van nieuwe paden.

Tegenover hen, die uit het gezichtspunt eener risico-verdeeling stelden het: „Do not put all your eggs in one basket", meende men te mogen en te moeten antwoorden, dat er een andere spreekwijze is, eveneens uit de wijsheid der ervaring van generaties geboren, welke luidt: „Watch your own basket".

Reeds toen de Heer Cremer zijn ambt aanvaardde, was de oude terughoudendheid, althans gedeeltelijk, overwonnen. In principe had de Deli-Maatschappij zich bereid verklaard tezamen met de Nederlandsche Handel-Maatschappij een groote thee-onderneming te vestigen, doch om andere redenen dan hier ter zake dienen, was dit plan, het z.g.n. Siantar-Plan, niet doorgegaan.

Slechts drie maanden nadat de Heer Cremer de leiding der zaken op zich had genomen — het Siantar-project was toen nog in onderzoek — schreef de Heer Cremer aan Indië: „U zult in elk geval wel begrepen hebben en dit zult U ook wel aan den Heer Andreae (toenmalig Inspecteur) willen zeggen, dat de Directie hier, zoo zich bijzondere gelegenheden voordoen, er niet tegenop ziet, ook andere cultures dan tabak aan te pakken, of — misschien wel liefst op eigen gronden — of op andere nog te verkrijgen concessies". Uit een rapport, dat samengesteld werd eenige maanden nadat deze brief geschreven was en dat de onderteekening droeg van den bekwamen G. H. Andreae, die inmiddels tot Hoofd-Administrateur der Deli-Maatschappij was bevorderd, bleek, dat

Hevea-afdeeling.

van de in het bezit zijnde concessies vooral de concessie Batang Serangan zich uitstekend zou leenen tot ontginning voor andere cultures.

Het was bekend dat de gronden, welke deel uitmaakten van deze concessie, minder geschikt waren voor tabak: de gronden lagen zeer geïsoleerd en waren, behalve een klein gedeelte dat ontgonnen was, nog steeds met oerbosch bedekt. Alleen het middelste gedeelte der concessie, gelegen tusschen de rivieren Ajer Tenang en Batang Serangan en bestaande uit mooie pamagronden, was beplant, eerst met tabak, doch later met rubber.

In de eerste plaats kwam deze concessie in aanmerking voor de cultuur van rubber; de gronden waren daartoe uitermate geschikt en de nieuwe aanplantingen zouden een welkome uitbreiding kunnen vormen van den reeds bestaanden aanplant.

Door den aanleg van de spoorlijn Bindjei-Pankalan Brandan en het verharden van den weg van Tandjong Poera naar Batang Serangan waren deze gronden binnen het bereik gekomen, terwijl het terrein zich uitstekend leende voor den aanleg van een decauville-baan naar de reeds aanwezige rubberfabriek op Batang Serangan.

In afwachting van het onderzoek dat ingesteld zou worden, in hoeverre deze gronden verder geschikt zouden zijn voor de cultuur van thee-, koffie-, vezel- of oliepalmen, werd derhalve nog in de oorlogsjaren besloten de rubberaanplantingen uit te breiden. Zoo werd in het jaar 1918 nog 225 bouw bijgeplant op de onderneming Batang Serangan. In dat zelfde jaar werd op de onderneming Soengei Litoer, waar op bescheiden wijze reeds met het aanplanten van rubber begonnen was in de jaren voor 1910, 1000 bouw nieuw aangeplant, terwijl bovendien plannen werden uitgewerkt voor de opening van de rubberonderneming Soengei Tassik, waarvan 500 bouw in 1919 zouden worden aangeplant en 500 bouw in 1920.

Werkzaamheden in den aanplant.

Ook in de volgende jaren werd met de uitbreiding dezer aanplanten voortgegaan. In het jaar 1924 werd een nieuwe rubberonderneming geopend op Tandjong Langkat, een vroegere tabaksonderneming.

Doordat in 1919 de Deli-Maatschappij door overname van de aandeelen der Amsterdam Langkat Compagnie in het bezit was

gekomen van de rubberonderneming Tandjong Kleling met een tapbaren aanplant van ca. 500 bouw, ontstond nu de mogelijkheid door samenvoeging van verschillende rubberaanplantingen twee groote rubberondernemingen te vormen.

De rubberonderneming Batang Serangan omvat thans de oude ondernemingen Batang Serangan, Soengei Litoer en Soengei Tassik; de totale oppervlakte is 4.152 H.A. of ca. 6.000 bouw. De tapbare aanplanten bedragen thans 3.200 H.A. De niet-tapbare aanplanten, hoofdzakelijk herontginningen der laatste jaren, bedragen 517 H.A., terwijl 284 H.A. in het jaar 1939 herontgonnen of ontgonnen werden.

Een duidelijk beeld van den groei van deze rubberonderneming verkrijgt men, indien men zich voor oogen stelt, dat de oppervlakte van den aanplant in 1916 slechts 149 H.A. bedroeg. In 1916 bestond de rubberaanplant uit 13.437 boomen; thans omvatten de aanplantingen dezer onderneming niet minder dan 910.855 boomen.

De tweede rubberonderneming, welke administratief deel uitmaakt van de Amsterdam Langkat Compagnie, van welke N.V.

Waar het kostbare product wordt uitgezocht en verpakt.

de Deli-Maatschappij vrijwel alle aandeelen bezit, heeft een oppervlakte van bijna 2.000 H.A.; de tapbare aanplanten omvatten een gebied van 1.876 H.A.; het aantal boomen bedraagt thans ruim 400.000.

De standaard-productie voor Batang Serangan en Tandjong Kleling werd voor het jaar 1939 vastgesteld op 3.767.000 Kg.

Ten einde ervaring op te doen ten opzichte van de productie van *sisal*, ging de Deli-Maatschappij er toe over deel te nemen in het kapitaal van de N.V. Kota Pinang Cultuur Maatschappij. Deze cultuurmaatschappij werd met medewerking van een tweetal groote bankinstellingen opgericht door den Heer Ad. Tameling ter exploitatie van de in zijn handen zijnde concessie Soemoet.

Voor de Deli-Maatschappij had participatie in een dergelijke maatschappij veel aantrekkelijks, omdat hierbij de noodige kennis zou kunnen worden opgedaan teneinde eventueel later op de bij inkrimping van tabaksoogsten vrij komende gronden, *agave sisalana* te kunnen aanplanten. Ook werd in die jaren gedacht over de mogelijkheid de sisal als wisselcultuur op tabaksgronden te gebruiken. Ervaring werd inderdaad verkregen, doch niet in een vorm zooals deze aanvankelijk werd verwacht, immers de resultaten, welke de Kota Pinang Cultuur Maatschappij gedurende een onafgebroken aantal jaren heeft verkregen, waren zeer teleurstellend.

Een tweede project, eveneens van den Heer Tameling afkomstig, werd einde 1926 verwezenlijkt. Aan den Heer Tameling was het bekend, dat concessies, gelegen aan de Westkust van Sumatra, gekocht zouden kunnen worden tegen alleszins aanvaardbare prijzen. Bedoelde concessie-gronden waren, zooals uit rapporten van deskundigen was gebleken, bij uitstek geschikt voor de bergcultures, zooals thee, koffie en kina.

Op voorstel van Dr. Janssen werd nu een afzonderlijke maatschappij opgericht: de Cultuur Maatschappij Batang Sangir.

Onder de Oliepalmen.

Het kapitaal dezer cultuurmaatschappij werd gevormd door de 4 groote tabaksmaatschappijen, welke ter Oostkust werkten, en door eenige particulieren, terwijl bovendien dezelfde bankinstellingen, welke interesse hadden genomen in de N.V. Kota Pinang Cultuur Maatschappij, ook in deze cultuurmaatschappij van den aanvang af waren geïnteresseerd.

Zeventig jaar nadat de *oliepalm* voor het eerst in Nederlandsch-Indië was ingevoerd, had de Belg Hallet op Poeloe Radjah, thans behoorende tot de Rubber Cultuur Maatschappij „Amsterdam", de eerste oliepalmen-onderneming gevestigd. Terwijl deze eerste aanplantingen in 1914 hadden plaats gevonden, was in het jaar 1920 reeds een oppervlakte van meer dan 8.462 H.A. met oliepalmen beplant.

Hoewel de Deli-Maatschappij door de moeilijke omstandigheden, waarin zij in de oorlogsjaren had verkeerd, uitermate geremd werd bij het doorzetten van uitbreidingen met andere cultures dan die van tabak, was men toch onmiddellijk na het sluiten van den wapenstilstand er toe overgegaan om plannen tot

vestiging eener palmolieonderneming ten uitvoer te brengen.

In de jaren 1919-1921 werden ruim 20.000 oliepalmen geplant, zulks op gronden welke wederom deel uitmaakten van de belangrijke concessie Batang Serangan en hiermede werd een begin gemaakt met de schepping der palmolieonderneming Sawit Sebrang. Deze omvat thans een in productie zijnden aanplant van ruim 3.500 H.A., met ca. 520.000 palmen. Volgens het laatste jaarverslag bedroeg de productie van palmolie op deze onderneming ruim 12.000 ton.

In het jaar 1930 werd begonnen met den bouw van een palmoliefabriek, welke installatie in 1932 geheel gereed kwam; uit economische overwegingen werd deze fabriek echter eerst in 1933 in gebruik genomen. Naarmate de productie van palmolie grooter werd, is ook een gedeelte der installatie uitgebreid.

De eerste partij palmolie werd dd. 11 Mei 1933 per s.s. „Kota Gede" naar Rotterdam verscheept en aldaar plaatselijk verkocht tegen den prijs van ongeveer f 12.50 per 100 Kg. Naderhand werd de geproduceerde palmolie steeds cif. verkocht. De prijzen, welke voor de palmolie werden behaald, waren zeer fluctueerend,

Hoog water in den Hevea-aanplant.

maar het gelukte om ook in jaren, dat de opbrengst van palmolie zich op een zeer laag prijsniveau bevond, zonder verlies te werken.

Van jaar tot jaar daalde de kostprijs der geproduceerde olie en ook in de toekomst zal dit stellig het geval zijn. Een belangrijke bijdrage daartoe zal worden gevormd door de uitbreiding waarmede in het jaar 1939 een aanvang werd gemaakt en welke in de volgende jaren voltooiing zal verkrijgen. In de eerste plaats zal de afdeeling Tandjong Slamat met 1.000 H.A. worden uitgebreid. Hiermede is reeds in het jaar 1939 begonnen. Daarbij zal de vroegere tabaksonderneming Tandjong Bringin als palmolieonderneming worden geopend. Indien deze uitbreidingen van den aanplant hebben plaats gevonden, zal de palmolieonderneming Sawit Sebrang 7.500 H.A. omvatten, met een jaarlijksche productie van ca. 30.000 ton.

P. GALJART.

VERANDERINGEN OP CULTUUR-TECHNISCH GEBIED.

I

WAT ER BEREIKT EN VERBETERD IS IN DE TABAKSCULTUUR.

Bij het 25-jarig jubileum van den Heer Herbert Cremer als Directeur van de N.V. Deli-Maatschappij, zal het velen onder U ongetwijfeld interesseeren, wat er gedurende deze periode onder de bekwame leiding van den Heer Herbert Cremer en zijn medewerkers werd bereikt, temeer waar de omstandigheden op velerlei gebied deze taak bemoeilijkten.

Voor een tabakskenner, gezeten in een gemakkelijken stoel, een sigaar rookend met Sumatra-dekblad, moet toch wel eens de vraag rijzen hoe het mogelijk is, dat dit dek telkens weer aan alle eischen des tijds blijft voldoen.

De afnemers stellen in de laatste jaren de navolgende eischen: Sumatra-dekblad moet zijn:

1e. Dunbladig.
2e. Breedbladig, opdat de bewerking voor den fabrikant zoo economisch mogelijk wordt.
3e. Goedsmakend.
4e. Goedbrandend.
5e. Elastisch voor de goede bewerking.
6e. Egaal van kleur en niet te donker.
7e. Gezond in elk opzicht.

Wijze van planten. De practijk had reeds in vroeger jaren uitgewezen, dat op zware gronden dubbele liring (rij)-beplanting

Aanhoogen van de tabak.

de aangegeven weg was, aangezien bij een andere methode het blad te dik uitgroeide. Daarentegen beplantte men de gronden, welke reeds eenige keeren geproduceerd hadden, met enkele lirings.

Omstreeks 1920 kwam de groote vraag naar dunne en lichtere tabak naar voren, waarna de Directie besloot, op *alle* gronden dubbele rijen te planten. Aanvankelijk vreesde men, dat een kleiner blad-kwantum per boom het gevolg zou zijn, doch deze vrees bleek alras ongegrond.

De tabak van vóór 1920 was belangrijk donkerder dan de tegenwoordige en terwijl de Amerikaansche koopers toen nog met deze sorteeringen t.w. LB, B, en V, tevreden waren, begonnen zij daarna steeds meer, evenals de andere koopers, naar lichte en dunne tabak om te zien. Aanvankelijk deed het Deli-Proefstation selectie-proeven. Teneinde evenwel de genoemde proeven met succes op alle ondernemingen toe te passen, is in 1922 door de Deli-Maatschappij de afdeeling „Selectie en Bemesting" opgericht, thans „Landbouwkundige Dienst", welke met de zaad-

winning voor alle ondernemingen werd belast. Deze tak van bedrijf bewaart nu het gewonnen zaad in de zaadkluis te Medan, na keuring op kwaliteit en kiemkracht, welke laatste minstens 90 % moet zijn.

De Heeren van deze afdeeling, die òf practische ervaring òf diploma Landbouwschool Wageningen bezitten, werden voor de moeilijke taak gesteld zaad te winnen door een experimenteele selectie, welke een dunbladige en lichtsoortige tabak moest opleveren. Ongetwijfeld verdienen deze Heeren, als ook hun opvolgers, de Heer P. M. Visser, de tegenwoordige Hoofd-Administrateur, de Heer F. R. Kramer, thans chef dezer afdeeling en hun medewerkers, een warm woord van appreciatie voor hun streven, vooral omdat zij er zoo uitmuntend in zijn geslaagd het beoogde doel te bereiken. Bijna kan de Directie tegen de Heeren van de tabaksmarkt zeggen: „Hoe wenscht U de tabak? Dun, dik, licht of donker, breedbladig met of zonder broek. Er zal aan Uw wenschen worden voldaan".

Een en ander is wel een doorslaand bewijs, van wat er met kennis en practijk onder kundige leiding kan worden bereikt.

Drainage, Boschkappen en Grondbewerking. Deze drie factoren spelen een belangrijke rol bij de ontwikkeling der planten. Eveneens wordt meer aandacht besteed aan die gronden, waarvan reeds tabak geoogst is, door meer te letten op de „herbebossching", teneinde den zoo nadeeligen lalang-groei (een lange grassoort), welke de gronden, die 8 jaar braak liggen, uitmergelt, te doen verdwijnen. Tijdens het beheer van den Heer Andreae, als Hoofd-Administrateur, werd reeds met vorengenoemde verbeteringen begonnen.

De tabaksplant heeft vooral een goede afwatering noodig teneinde gezond uit te groeien, haar wortels behooren nl. naar water te zoeken, hetgeen bereikt wordt door den vooraf intensief bewerkten grond dermate diep te laten omwerken, dat de plant een ferm wortelstelsel kan maken.

Grondbewerking.

Boschkappen. De wijze van boschkappen verschilt ook bij die van vroeger jaren. Toen werd het gekapte bosch ter plaatse verbrand, waarmede een voornaam deel van den humus — onontbeerlijk voor onzen plantengroei — verloren ging. Tegenwoordig wordt het gekapte bruikbare hout van het bosch naar de droogschuren gedragen, om als stookmateriaal bij regenachtig weer te dienen; de takken en wortels worden door verbranding vernietigd.

Grondbewerking. In tegenstelling met vroeger, toen de diepte der grondbewerking, die afhankelijk is van de bodemgesteldheid, op verschillende wijzen naar eigen inzicht van den beheerder werd bepaald, regelt thans de Maatschappij deze behandeling, teneinde een uniforme werkwijze te verkrijgen. Voor de benedenondernemingen met zwaardere grondsoort, m.n. „witte klei", wordt de grond zelfs tot ca. 50 cm. omgespit.

Bemesting. Deze heeft in den loop der jaren ook een groote verandering ondergaan. Aan het gewas werden zwaardere eischen gesteld, zoodat het noodig werd den boom door toevoeging van kunstmest bij zijn groei te helpen. Op z.g.n. „arme" gronden werd reeds kunstmest gegeven, doch door de wijze waarop dit ge-

schiedde, kreeg iedere boom niet dezelfde hoeveelheid. Hierin kwam eveneens verandering door een juistere verdeeling: de kunstmest werd in plaats van in één grooten zak, zooals vroeger gebruikelijk was, in kleinere zakjes verdeeld, toereikend voor de bemesting van 500 boomen; hierbij wordt een daarvoor gemaakte lepel verstrekt, teneinde elken boom de juiste hoeveelheid te geven.

Zaadbedden. Aan de zaadbedden wordt eveneens veel meer zorg besteed; de verzorging hiervan is dermate verfijnd, dat men beter van tuin- dan van landbouw kan spreken. Een goed aangelegd zaadbed is de grondslag voor een mooien oogst; derhalve worden de hiervoor benoodigde gronden met groote zorg aan de hand van kaarten, vorige beplantingen betreffend, uitgezocht. Al spoedig na de uitzaaiing begint de strijd tegen de mieren, die het zeer fijne tabakszaad een heerlijk „hapje" vinden. Om de mieren te misleiden, legde men vroeger langs de randen van de zaadbedden een zoete Indische noot, kemiri geheeten, doch daar dit toch niet afdoende bleek, werd hierin verandering gebracht. Over een mierenplaag moet nl. niet geringschattend wor-

Zaadboomen.

den gedacht, deze kan zoo intens zijn, dat zelfs geen enkel zaadje kan ontkiemen. Daarom kwam men tot de volgende oplossing. In de fermenteerschuren wordt op kleine vierkante lapjes zaad gestrooid. Door regelmatig bevochtigen ontkiemt dit zaad spoedig en de ontkiemtijd van het zaad op het zaadbed, in den regel na verloop van 6 dagen, is tevens met 2 à 3 dagen bekort, terwijl men bovendien heeft bereikt, dat de mieren het zaad niet meer weghalen.

Rupsen. Doch nu komt nog een andere vijand, die het den planter zeer lastig maakt, met name de rups. Vroeger bestreed men dit ongedierte met Schweinfurter-grün, waaraan echter bij een niet volmaakte toepassing gevaar voor bladverbranding verbonden was. Derhalve moest er reeds in de zeer kleine blaadjes op het zaadbed naar rupsen worden gezocht en dikwijls had een uitgeloopen rupsennestje ze reeds totaal vernield.

Men kan zich wellicht indenken, welk een uitkomst het loodarsenaat den planter bracht. Niet alleen kreeg men gave zaadbedden, maar tevens gaf het een groote tijdsbesparing. Bovendien was men er zeker van, dat de in den vollen grond overgebrachte planten rupsenvrij waren. Nu ging het er echter om, de planten rupsenvrij te *houden,* waarbij eveneens loodarsenaat de behulpzame hand bood. Met deze behandeling, die aanvankelijk 20 dagen toegepast werd, was het rupsen-vraagstuk voor den aanplant practisch opgelost. Spoedig bleek, dat het toedienen van loodarsenaat noch te lang, noch te overvloedig mocht geschieden, daar bij de sortatie sporen op de bladeren merkbaar waren. In verband hiermede werd met succes een ander bestrijdingsmiddel toegepast.

Om het stuk-percentage zoo laag mogelijk te houden wordt, in tegenstelling met vroeger, het geplukte blad, voordat het aangeregen werd, in de droogschuren blad voor blad op rupsen nagekeken, zoodat het z.g.n. „schuurstuk" niet meer voor kan komen.

De blad-pluk.

Ziekten. Des te edeler de tabak werd, des te vatbaarder werd zij voor ziekte. Slijmziekte (een wortelverrotting) is altijd voorgekomen, doch deze ziekte nam zienderoogen toe; niet alleen in den aanplant, doch reeds in de zaadbedden bij 18-dagen oude plantjes. Aan de bestrijding van deze ziekte moest met man en macht worden gewerkt, vooral ook omdat geïnfecteerde grond niet gemakkelijk meer gezond te maken is. Een bewijs hiervoor is, dat van een fraai uitziend zaadbedden-complex geen enkel plantje kon worden uitgeplant, daar het verspreid door slijmziekte was aangetast. Hierdoor kon men dus langzamerhand een tekort aan plantmateriaal verwachten; den Heer J. H. Bitters, in die jaren Hoofd-Administrateur, en den Inspecteurs, toentertijd de Heeren J. Lenderink en P. M. Visser, heeft deze bestrijding veel hoofdbrekens gekost.

In de tabakscultuur heeft de planter tegen vele ziekten te kampen. Zeer gevaarlijk en tevens besmettelijk is de *mozaïek*-ziekte. De bladeren vertoonen vlekken, hetgeen de naam reeds aanduidt en de besmetting wordt door kleine bijna onzichtbare vliegjes overgebracht. Een geïnfecteerd blad zorgt voor snelle uitbreiding, vooral ook omdat de rupsen-zoekende koelies, die het bedoelde blad met de handen aanraken, de besmetting naar

Gezicht in de fermenteerschuur.

andere bladeren overbrengen. Het eigenaardige hierbij is, dat niet het aangeraakte, doch het jonge niet volgroeide blad ziek wordt. Ook deze ziekte is na langdurige onderzoekingen met succes bestreden.

Natuurrampen. Behalve tegen ziekten heeft de planter nog tegen natuurrampen te strijden, o. a. tegen den gevreesden storm, die in enkele minuten tijds een zeer geslaagd gewas waardeloos kan maken. Met goedvinden van den Heer J. H. Bitters en in samenwerking met den Heer J. Lenderink, is het gelukt de schade tot een minimum te beperken, door het aanbrengen van stormstellages, die bij wijze van proef op de door mij beheerde onderneming werden aangebracht.

Plukken. Het plukken der tabak is in den loop der laatste jaren aanmerkelijk verbeterd. Vroeger plukte men 2 à 3 bladeren

tegelijk, soms zelfs vier, waardoor vele kwaliteiten door elkander kwamen, hetgeen bij de sortatie veel extra werk gaf. Thans worden bij elken pluk 2 bladeren per boom geoogst en bij langdurige droogte slechts één blad. Deze maatregel is het product zeer ten goede gekomen.

Sortatie en Verpakking. Nu rest mij nog een kort woord te zeggen over de sortatie en verpakking van voorheen en thans. Een ieder, die op de tabaksmarkt werkzaam is, zal het met mij eens zijn, dat deze in de laatste jaren practisch volmaakt zijn. In den ouden tijd kwam het nog wel eens voor, dat men een enkel „stukblad" in de „heel" sortatie vond, hetgeen nu is uitgesloten.

De Staf van de Deli-Maatschappij stelt alles in het werk om de oogsten zoo goed mogelijk te doen slagen, hiertoe aangespoord door het voorbeeld van hun Directeur, die altijd een open oog heeft voor de belangen van zijn employé's, wat hun allen in het zware tropen-leven een stimulans geeft.

J. P. DE BRUÏNE
Oud-Administrateur der Deli-Maatschappij.

II

IETS UIT DE PRAKTIJK DER ZIEKTE-BESTRIJDING IN DE TABAK.

De winstgevendheid der tabaksondernemingen wordt bepaald door twee factoren: kwaliteit en kwantiteit.

De Landbouwkundige Dienst der Deli-Maatschappij heeft in samenwerking met het Deli Proefstation door gestadig experimenteeren er voor weten te zorgen dat aan de eischen, welke terzake van de kwaliteit van het Sumatra-dekblad worden gesteld, steeds in voldoende mate kon worden voldaan; daarnaast echter is deze Dienst er in geslaagd om ook de kwantiteit der geproduceerde tabak op een niveau te houden, dat winstgevendheid kon waarborgen.

Ten gevolge van het optreden der slijmziekte was de opbrengst van vele ondernemingen teruggeloopen van 14 picol per veld tot 8 à 9 picol of zelfs daaronder. Machteloos stond men er tegenover totdat de mimosa-invisa haar intrede deed.

Door het Deli Proefstation was reeds de aandacht gevestigd op mimosa-invisa als grondbedekker; door proeven werd bewezen dat het als een bestrijdingsmiddel tegen slijmziekte met succes kon worden aangewend. Alhoewel men er in den beginne wat wantrouwig tegenover stond, werd bij de Deli-Maatschappij in de jaren 1930—'31 de behandeling intensiever aangepakt op dié ondernemingen, welke het hoogste slijmziekte-percentage te zien gaven. De beplanting met mimosa geschiedde op de afgeoogste tabaksvelden, resp. paddivelden, tusschen de rijen, welke daarvoor werden schoongemaakt. Spoedig zou evenwel blijken dat dit niet de juiste methode van beplanting was. Het resultaat was namelijk

bedroevend. De zaadjes kwamen wel op, doch stierven spoedig weer af. Daar dit systeem dus geen kans van slagen had, werd overgegaan tot beplanting van het vóórgewerkte land voor het komende oogstjaar. Ook dit experiment slaagde nog niet geheel, zelfs zeer middelmatig. Wederom gingen heele stukken verloren waar niets van terecht was gekomen.

Bij het naar de velden verhuizen der veldarbeiders voor de werkzaamheden van het komende plantjaar, waren de afdeelingen slechts gedeeltelijk begroeid met mimosa, terwijl van de andere stukken de mimosa was verdrongen door jongen boschopslag, lalang en andere woekerplanten.

Na verloop van eenige maanden zou dus aan het te velde staande gewas moeten blijken welken invloed de mimosa op den bodem had uitgeoefend en zouden de resultaten zichtbaar moeten zijn. Door middel van de slijmziekte-statistieken kon het dood-percentage per veld worden nagegaan. De velden waar de mimosa had

Mimosa-beplanting als grondbedekker.

stand gehouden, vertoonden inderdaad een verbetering. Niettegenstaande de slijmziekte-cijfers nog niet altijd even zuiver waren, kon toch worden aangenomen dat het aantal uitvallers door slijmziekte een vermindering had ondergaan.

Bij dezen stand van zaken was het voor de slijmzieke ondernemingen noodzakelijk geworden, er voor zorg te dragen dat bij het vóórwerken voor volgende oogstjaren de mimosa-beplanting *moest* slagen. Dit doel is dan ook bereikt; wanneer men thans de ondernemingen bezoekt, die alles op alles hebben gezet om een mimosa-dek te verkrijgen, zal men constateeren dat de gronden, die voor mimosa-beplanting in aanmerking kwamen, ook werkelijk een mimosa-dek te zien geven.

Iedere planter is er thans van overtuigd dat door mimosa-invisa betere resultaten kunnen worden verkregen, in casu een hooger picol-rendement.

Voor sommige afdeelingen waren de resultaten zelfs fantastisch. Het is voorgekomen, dat afdeelingen, welke niet meer opbrachten dan 7 à 8 picol per veld, opliepen tot 13 à 14 picol en zelfs daarboven. Stukken van afdeelingen waar voorheen 40 tot 60 % van het gewas dood ging door slijmziekte, waren teruggebracht tot een sterfte van minder dan 10 %. Er dient echter bij opgemerkt te worden dat dit mooie resultaat pas van de latere jaren is. Daartegenover staat dat er nog gronden zijn waar dit succes niet kon worden geboekt, deze worden dan ook bij het opmaken van het plantplan voorloopig uitgeschakeld, althans voor zoover zulks mogelijk is. Verder moet nog worden vermeld dat thans vele ondernemingen voor eigen mimosa-zaad kunnen zorgen, door het oogsten van zaad van de afdeelingen, welke het komende oogstjaar in bewerking komen.

Onbeantwoord bleef nog de vraag in hoeverre mimosa op de kwaliteit van de tabak van invloed zou zijn, doch de praktijk bewees hier wel, dat de tabak geen nadeelige gevolgen had ondervonden, zooals men aanvankelijk wel eens had gevreesd, bijvoorbeeld slechte brand, smaak, soepelheid enz.

Na afloop van de sterilisatie van een zaadbedden-vak wordt de stoomvork er onderuit getrokken.

Aangemoedigd door het succes, bereikt met de tabak te velde, werd nu dadelijk uitgezien naar een oplossing van het probleem *Zaadbedden*.

Het zaadbeddenvraagstuk werd ieder jaar moeilijker en ingewikkelder omdat vele ondernemingen niet meer over voldoende terreinen beschikten voor den aanleg van zaadbedden. Deze ondernemingen waren wel genoopt ter verkrijging van gezond plantmateriaal op zaadbedden-gronden van andere ondernemingen een beroep te doen. De hierdoor ontstane hooge kosten en transport-moeilijkheden maakten het noodzakelijk dat naar een andere oplossing werd gestreefd.

Teneinde de import-ondernemingen in staat te stellen eigen plantmateriaal te planten en niet meer aangewezen te zijn op bibit van buiten, werd de idee van sterilisatie van gronden weder naar voren gebracht.

In 1937 werd een proef genomen in Langkat op de ondernemingen Poengei, Kwala-Begoemit, Kwala-Bingei en Bekioen. Later zou blijken dat deze proeven niet alleen geslaagd, doch tevens voor uitbreiding vatbaar waren.

Over het algemeen kan gezegd worden dat de proeven op voornoemde ondernemingen zeer goed geslaagd zijn. Natuurlijk trad hier en daar nog slijmziekte op, doch deze bepaalde zich in de meeste gevallen tot langs de randen der bedden en dan nog maar tot een enkele bibit per bed.

Het kwam niet voor dat geheele complexen moesten worden opgeruimd wegens onbetrouwbaarheid, zooals bij de gewone zaadbedden-terreinen dikwijls het geval was. Bovendien mag niet worden vergeten dat de gronden, welke voor sterilisatie waren uitgezocht, althans voor zoover mij bekend, nimmer als zaadbedden-terrein waren gebruikt. Deze gronden gaven volgens de

Jonge tabaksbibit na het uitdunnen; op achtergrond worden nog nieuwe bedden gesteriliseerd.

Gezonde jonge tabaksbibit op vroeger slijmzieke gronden, bijna plantklaar; resultaat van de stoom-sterilisatie.

slijmziekte-statistiek een dood-percentage te zien varieerende van 10 tot 50 % in den aanplant.

Om nu een voorbeeld te geven van het gunstige resultaat dat met sterilisatie werd verkregen, volgen eenige cijfers van genoemde ondernemingen, die aantoonen dat een stap in de goede richting was gedaan.

Hierbij wordt echter niet gesproken van bedden, doch van platen, aangezien de zaadbedden van verschillende lengten kunnen zijn. Het verband bestaat uit aaneengevoegde asbest-platen, elk van 2½ meter lengte. De breedte is voor alle bedden 1.50 meter.

Poengei	uitgezaaid	12.668	platen;	slijmziek	110	platen	= 0,87 %
Kw. Begoemit	,,	11.102	,, ;	,,	31	,,	= 0,28 %
Kw. Bingei	,,	8.996	,, ;	,,	153	,,	= 1,70 %
Bekioen	,,	5.187	,, ;	,,	338	,,	= 6,52 %

Alleen op de onderneming Bekioen lag dus het slijmziekte-percentage belangrijk hooger dan bij de drie andere ondernemingen. In ieder geval is aangetoond dat door middel van sterilisatie een mooi succes kon worden geboekt.

Waren de eerstgenoemde drie ondernemingen vorige jaren bijna geheel op import-bibits aangewezen, thans kunnen deze in eigen behoefte voorzien en zelfs aan andere ondernemingen afstaan.

J. VAN DEN BERGH
Oud-Administrateur der Deli-Maatschappij.

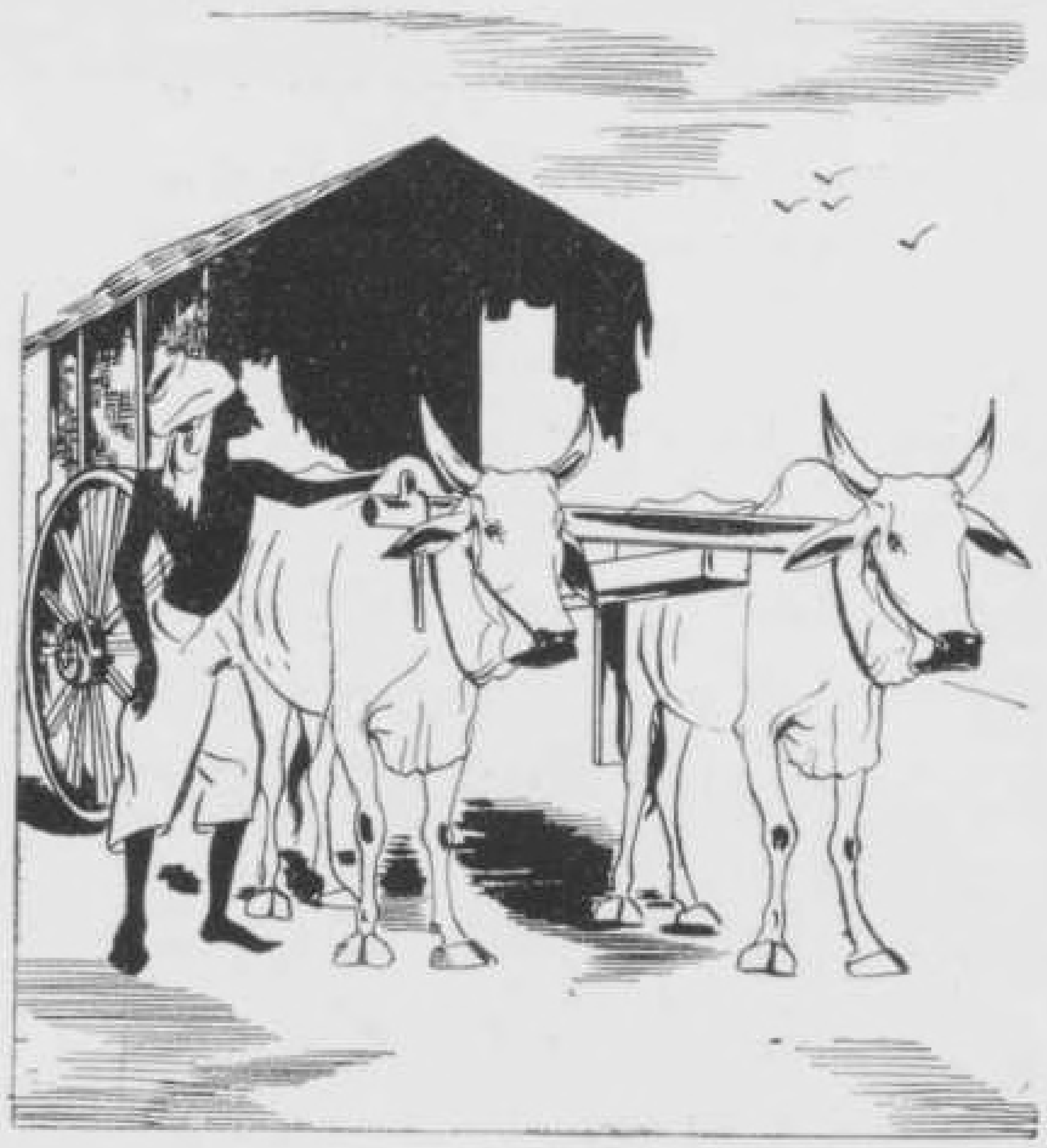

AMERIKA ALS AFZETGEBIED VOOR SUMATRA-TABAK.

Indien een overzicht zou worden geschreven van de tabaksmarkt in Nederland en van de Sumatra-cultuur in het bijzonder, dan zou in de allereerste plaats een hoofdstuk dienen te worden gewijd aan de beteekenis, welke Amerika ten opzichte van deze cultuur heeft gehad.

Gedurende meer dan 50 jaren is dit land een belangrijke en gedurende een lange reeks van jaren zelfs een zeer belangrijke afnemer geweest en het is wel zeer twijfelachtig of de tabakscultuur op Sumatra zich ooit tot de hoogte, waarop zij zich nu bevindt, had kunnen ontwikkelen, hadde zij niet dien grooten steun gehad van het land van den dollar.

Wanneer wij over „Amerikaansch" spreken, dan bedoelen wij hiermede een zeker genre tabak, dat voor de Amerikaansche sigarenindustrie uitermate geschikt is. Voor een „outsider" moge tabak dan tabak zijn, wij „insiders" weten maar al te goed welke eischen elk land afzonderlijk aan de tabak stelt. Elk land toch heeft een voorliefde voor een zeker genre en het is wel merkwaardig dat deze eischen practisch nooit met elkaar in conflict komen. Het is deze verscheidenheid van wenschen, die de cultuur en de tabaksmarkt zoo interessant en zoo mooi maakt.

Zooals bijvoorbeeld de Nederlandsche en de Duitsche industrie bij voorkeur het zandblad koopen, tabakken, die de sigaar een mooie doffe tint geven, zoo beschouwen de Amerikanen dit type tabak voor hun industrie als totaal onbruikbaar en zij koopen uitsluitend het zoogenaamde voetblad, tabakken, die de sigaren juist helder en glanzend maken. Dit heeft natuurlijk zijn reden. Allereerst speelt bij tabak het klimaat een groote rol. Het koude

droge winterweer in de Vereenigde Staten zou het teere zandbladdek eenvoudig doen scheuren, temeer, daar de Amerikanen de gewoonte hebben hun sigaren los in hun borstzak te dragen. Voetblad is beduidend sterker en door dit te verwerken, kunnen zij het euvel van breken ondervangen. Bovendien worden in Amerika de meeste sigaren machinaal gemaakt. Het groote verloop van werkkrachten in de sigarenindustrie aldaar bracht de machinefabrieken er toe een ingenieuze machine op de markt te brengen, die door 4 meisjes wordt bediend en het probleem sigarenmakers met één slag heeft opgelost; practisch gesproken is momenteel de geheele sigarenindustrie in Amerika gemechaniseerd. Voor deze machines heeft men echter een sterk dekblad noodig en dit vindt de industrie in de zoogenaamde voetbladpartijen.

De Tabaksmaatschappijen mogen zich gelukkig prijzen, dat ieder land zijn bijzondere eischen stelt, want ware het anders, dan zou dit onnoemelijke moeilijkheden voor de cultuur met zich brengen. Elke plant toch levert zandblad, voetblad, middenblad en topblad en zou bijvoorbeeld elk land zich hoofdzakelijk voor zandblad interesseeren, dan zou men niet weten waarheen met het voetblad. Het is in de cultuur onmogelijk alleen zandblad te maken. Heeft de wereld behoefte aan meer zandblad en zou er dientengevolge meer tabak worden geplant, dan verkrijgt men automatisch ook meer voetblad.

De Maatschappijen hebben door diepgaande studies en intensieve proefnemingen de cultuur wetenschappelijk op zoo'n hoogte gebracht, dat zij nu in staat zijn aan alle wenschen hunner afnemers te voldoen en zij hebben voornamelijk wat Amerika betreft der industrie een product verschaft, dat én wat dekkracht én wat elasticiteit betreft werkelijk uniek is te noemen. Een andere groote verbetering, welke vooral door de Amerikanen zeer op prijs is gesteld, is het uniforme nummeren der partijen. Vroeger werden de partijen genummerd in volgorde van den afscheep, d.w.z. de eerste partij, welke ter verscheping gereed kwam, kreeg Nr. 1, de volgende Nr. 2 enz. De Amerikanen vooral vonden dit zeer on-

aangenaam omdat men nooit met zekerheid kon zeggen of men met een partij éérste- dan wel met twéédc voetblad te doen had.

De Heer Herbert Cremer heeft daaraan een einde gemaakt en de partijen doen nummeren in volgorde van den pluk, zoodat het zandblad steeds het nummer 1 draagt, het eerste voetblad nummer 2, het tweede voetblad nummer 3, het derde voetblad nummer 4 en het middenblad nummer 5.

In de jaren voor den oorlog van 1914-1918 namen de Vereenigde Staten meestal een kwantum van circa 30.000 pakken per jaar uit de markt; de Sumatra-oogsten waren destijds belangrijk grooter dan heden, maar door de hooge prijzen, die de Amerikanen ervoor betaalden, verleenden deze verkoopen altijd grooten steun aan de Sumatra-tabaksmaatschappijen, vooral daar de groote Amerikaansche fabrikanten en vele handelaars geregeld naar Nederland kwamen om onder felle concurrentie aan de groote vraag naar Sumatra-tabak te voldoen. Het concurreerende artikel in Amerika, de „shade grown tobacco", was toen nog niet van veel belang.

Hoe was nu de toestand in 1916, toen de Heer Herbert Cremer tot Directeur der Deli-Maatschappij was benoemd? Bijna geheel Europa stond in vuur en vlam, maar Nederland had zich gelukkig nog buiten het conflict kunnen houden. De verbindingen met onze overzeesche gewesten en ook met Amerika waren weliswaar nog niet verbroken, maar toch ondervonden wij reeds duizend en één moeilijkheden met onze aanvoeren en ook het transatlantische verkeer ging met groote gevaren gepaard. Maar niettegenstaande dit alles verschenen de Amerikanen in grooten getale aan den start toen in Maart 1916 de Sumatra-inschrijvingen een aanvang namen en in dat jaar werden ruim 28.000 pakken naar Amerika verkocht, tot prijzen, die beduidend boven het niveau der voorafgaande jaren lagen.

In den loop van 1916 werden de moeilijkheden steeds grooter en de Amerikanen die, vooral in dien tijd, onze koloniale tabakken onmogelijk konden missen, maakten zich in den winter van 1916/1917

op om naar het eiland Sumatra te gaan om hun grondstoffen direct aan de bron te koopen en ze vandaar voor eigen rekening en risico naar de Vereenigde Staten te verschepen.

Toch gelukte het aan de Directies der tabaksmaatschappijen om nog verschillende partijen naar het moederland te verschepen en er konden in 1917 te Amsterdam nog drie Sumatra-tabaksinschrijvingen plaats vinden. In totaal werden er in dat jaar circa 10.000 pakken Amerikaansch hier in Amsterdam gekocht, maar een groot gedeelte dezer tabak heeft Amerika nooit bereikt.

Inmiddels toch was door onze Regeering een uitvoerverbod voor tabak uitgevaardigd en naar aanleiding hiervan was door Importeurs en Handelaars opgericht het Algemeen Tabak Syndicaat 1917, hetwelk tot opdracht had de Nederlandsche Industrie van tabak te voorzien. Ten gevolge van deze Regeeringsmaatregelen werden de voor Amerika bestemde tabakken door dit Syndicaat overgenomen en ter beschikking van de Nederlandsche Industrie gesteld.

Meer geluk hadden de Amerikanen met hun inkoopen op Sumatra. Zonder al te groote moeilijkheden bereikten zij hun bestemming en op 22 Juni 1917 werd te New York de eerste tabaksinschrijving gehouden onder auspiciën van de Sumatra Import Corporation. Deze organisatie, opgericht door de grootste Amerikaansche koopers, heeft goed werk verricht wat betreft de tabaksverzorging voor de Amerikaansche Industrie. Een lang leven was der Sumatra Import Corporation echter niet beschoren, want al spoedig kwam zij in conflict met de anti-trust wetten en zoo stierf deze corporation eigenlijk een roemloos einde.

In het geheel werden door haar drie inschrijvingen gehouden; de eerste inschrijving van 3954 pakken had plaats op 22 Juni 1917 en de prijzen varieerden van $ 1,85 tot $ 3,71 per lb. In de tweede inschrijving op 3 Augustus 1917, groot 4386 pakken, werd zelfs als hoogste prijs $ 4,21 betaald, terwijl in de derde inschrijving, groot 3806 pakken, die op 5 October werd gehouden, de topprijs $ 4,27 bedroeg. Hieruit blijkt, dat de aangeboden hoeveelheid veel

Deli-tabak.

te klein was om de groote vraag naar Sumatra te dekken en dat dientengevolge de prijzen een belangrijke stijging vertoonden.

De steun, welke Amerika vooral in dien oorlogstijd aan onze cultuur heeft gegeven, laat zich niet in guldens en centen uitdrukken, maar wel kunnen wij zeggen, dat deze een doorslaggevenden invloed op het voortbestaan van onze cultuur heeft gehad. Zonder deze groote verkoopen toch zouden verschillende tabaksmaatschappijen niet in staat zijn geweest normale oogsten te financieren en zeker zouden zij gedwongen zijn geworden den aanplant belangrijk te beperken. Weliswaar zou men kunnen aanvoeren dat Amerika niet buiten ons product kon, maar dit is slechts ten deele waar, want reeds voor dien tijd was men in de Connecticut Valley begonnen met den aanplant van de zoogenaamde Connecticut Shade Grown, een product dat zich in de latere jaren tot zoo'n grooten concurrent van onze koloniale tabakken zou ontwikkelen.

Zoowel in den oorlogstijd 1914/1918 als in de daaropvolgende jaren, was Amerika sterk „Sumatra-minded" en toen in het begin 1919 de eerste booten den Atlantischen Oceaan weer overstaken, verscheen al heel spoedig de eerste Amerikaan in Amsterdam om eens even poolshoogte te nemen en vóór 1919 ten einde was, hadden de eerste groote verkoopen van Amsterdam naar Amerika alweer plaats gevonden.

Zeer duidelijk demonstreerde zich de groote voorliefde voor het Sumatra-product, toen in 1920 de inschrijvingen weer regelmatig konden plaatsvinden. De Amerikanen kwamen in grooten getale naar Amsterdam en er werden prijzen besteed, die voor de planters buitengewoon winstgevend waren.

Om het maar eens populair uit te drukken: de zaken gingen goed in Amerika en „the man in the street" verdiende veel geld, zoodat iedereen zich de luxe kon permitteeren dure sigaren te rooken. Goedkoope sigaren werden er practisch niet meer gemaakt, zooals wel blijkt uit het feit dat 85 % der totale productie uit sigaren bestond die voor $ 0,10 en hooger werden verkocht. Amerika beleefde een welvaart als nooit te voren en deze hausse

voor ons product hield aan tot en met 1929. Toen begonnen de eerste symptomen der depressie zich te openbaren, alhoewel de ergste inzinking voor ons vak zich eerst in 1932 ongenadig deed gevoelen.

Tot en met 1930 werden er jaarlijks circa 30.000 pakken naar Amerika verscheept, daarna ging het sprongsgewijs bergafwaarts en in de laatste jaren hebben wij het getal 15.000 nauwelijks kunnen overschrijden, terwijl wij in 1937 tot reeds onder 8.000 pakken waren gezakt.

In de jaren 1920/1939 werden de volgende hoeveelheden Sumatra-tabak naar Amerika verscheept:

	Pn. doorsnee	cts. per ½ K.G.	Waarde
1921	18.300	703	*f* 19.300.000,—
1922	25.000	650	„ 25.000.000,—
1923	36.000	797	„ 44.000.000,—
1924	28.000	695	„ 30.000.000,—
1925	29.000	715	„ 32.000.000,—
1926	30.000	715	„ 33.300.000,—
1927	23.800	578	„ 20.600.000,—
1928	30.400	614	„ 28.800.000,—
1929	30.500	491	„ 23.100.000,—
1930	26.500	360	„ 14.700.000,—
1931	16.200	388	„ 9.700.000,—
1932	19.000	338	„ 9.900.000,—
1933	8.250	395	„ 5.050.000,—
1934	9.900	320	„ 5.000.000,—
1935	12.500	340	„ 6.650.000,—
1936	15.000	352	„ 8.250.000,—
1937	7.800	430	„ 5.250.000,—
1938	14.200	300	„ 6.775.000,—
1939	8.940	304	„ 4.075.000,—

Waaraan is dit toe te schrijven? In de allereerste plaats aan de depressie in het begin der dertiger jaren. Honderdduizenden,

ja vele millioenen personen werden werkloos, geld werd zeer schaarsch en iedereen was gedwongen om op alle mogelijke manieren te bezuinigen.

Sigarenfabrieken, die alleen nog maar dure sigaren maakten, konden hun product in het geheel niet meer verkoopen en stonden voor een algeheele debacle. Een der grootste fabrieken vond evenwel den moed het mes er radicaal in te zetten en de productie in te richten op den verkoop van de $ 0,05 sigaar, de zoogenaamde nickels. Dit werd voor de betreffende fabriek een enorm succes en spoedig volgden de andere fabrieken het voorbeeld. Op het oogenblik is de situatie in de Vereenigde Staten zoo, dat bijna 90 % der totale sigaren-productie bestaat uit sigaren, welke verkocht worden voor $ 0,05 en lager.

De Sumatra-tabakmaatschappijen waren er tot dusver in geslaagd aan de concurrentie van de zoogenaamde shade-grown-tobacco het hoofd te bieden, ondanks het hooge invoerrecht dat op Sumatra-tabak drukte. Daartoe werd het uiterste gevergd van de leiding der tabaksmaatschappijen, teneinde de oogsten zoo bladdig mogelijk te maken, waardoor de dekkracht in verhouding tot die van het inheemsche product veel gunstiger was geworden.

De eigenschappen van het Delische product waren weliswaar niet te evenaren, doch ook de Amerikaansche planters zaten niet stil en de aanplantingen van shade-grown-tobacco waren in den loop der jaren aanzienlijk vergroot. De Sumatra-importeurs hadden evenwel den last te dragen van een hoog invoerrecht, terwijl het verbruik van shade-grown-tobacco door geen enkele heffing werd getroffen.

Doch het gevaar ontstond thans, dat de shade-grown-tobacco nog meer terrein zou winnen en dat het Sumatra-product vrijwel geheel zou verdwijnen, doordat ongeveer terzelfder tijd, dat de prijsbasis der sigaren zoo radicaal werd verlaagd, het invoerrecht op Sumatra-tabak nogmaals was verhoogd.

In 1883 bedroeg het invoerrecht $ 0,75 per lb., het was in 1887 op $ 1,50 gebracht en in 1897 nogmaals verhoogd tot

$ 1,85. In 1921 was dit invoerrecht bepaald op $ 2,10 per lb., in 1930 werd het bepaald op $ 2,27½.

Een groote categorie fabrikanten, die uitsluitend goedkoope sigaren produceerden, werd nu wel gedwongen tot het gebruik van shade-grown-tobacco over te gaan. Deze verhooging was een zware slag voor de Sumatra-cultuur; de import in de Vereenigde Staten verminderde tot ¼ van het gemiddelde der invoeren in de jaren 1924/1928.

Ons land ondervond deze verhooging van invoerrechten op Sumatra-tabak als een groot onrecht, terwijl de invoer van tabak uit de Vereenigde Staten praktisch vrij was — het invoerrecht bedroeg slechts *f* 1,40 per 100 K.G. —, werd het Sumatra-product getroffen door een invoerrecht van $ 2,27½ per lb. of ongeveer *f* 1200,— per 100 K.G. en dat terwijl de Vereenigde Staten vier of vijfmaal meer tabak naar Nederland verscheepten dan door ons aan hen werd verkocht.

Dank zij de groote inspanning, welke het Tabaksbureau zich hiervoor getroostte, gelukte het in 1936 een vermindering van rechten te verkrijgen tot $ 1,50 nadat eerst nog tijdelijk de rechten op $ 1,87½ waren gebracht.

De import van Sumatra-dekblad, die door al deze omstandigheden sterk was verminderd en zelfs tot 10.000 pakken per jaar was teruggeloopen, liet zich toen weer gunstiger aanzien. Wel lagen de prijzen, welke Amerika bereid was te betalen op veel lager niveau dan in de jaren tot 1929 het geval mocht zijn, maar de positie van het Sumatra-dekblad ging niet langer achteruit en Sumatra begon weer terrein te winnen. Met vertrouwen kon de toekomst worden tegemoet gezien en verwacht kon worden dat, tenzij nieuwe moeilijkheden zouden ontstaan, bij herstel van den economischen toestand in de Vereenigde Staten het verbruik van Sumatra-tabak blijvend zou toenemen.

Een belangrijk feit dat zich in het midden der twintiger jaren in Amerika begon te voltrekken, was de consolidatie in de sigarenindustrie. Hoe langer hoe meer gingen de leidende fabrieken er

toe over kleinere bedrijven op te koopen en omstreeks 1930 was de toestand zoo, dat 10 fabrieken bijna 90 % van de sigaren maakten, waarop onze koloniale tabak werd verwerkt. Wanneer wij de situatie heden ten dage beschouwen, zien wij dat slechts 3 fabrieken zeker 75 % van deze productie voor hun rekening nemen.

Dit was een zeer onaangenaam verschijnsel, dat niet nagelaten heeft zijn stempel op de Sumatra markt te drukken, aangezien die firma's, welke zich bezig hielden met den import van ons koloniaal product, uitgeschakeld werden omdat de groote fabrikanten zelf aan de markt verschenen, met het gevolg dat de een na den ander verdween. Waren er in 1920 nog 24 van deze handelaars in Sumatra- en Java-tabak, in 1934 was dit getal geslonken tot 2 en zoo is de toestand nog heden ten dage.

Niettemin is het Amerikaansche afzetgebied voor de Sumatra-tabak van groot belang gebleven, een belang, dat onder de huidige tijdsomstandigheden maar al te zeer op den voorgrond is getreden, nu Amerika als eenige belangrijke afnemer ongestoord de verlangde partijen uit de jongste Sumatra-oogsten kan blijven betrekken.

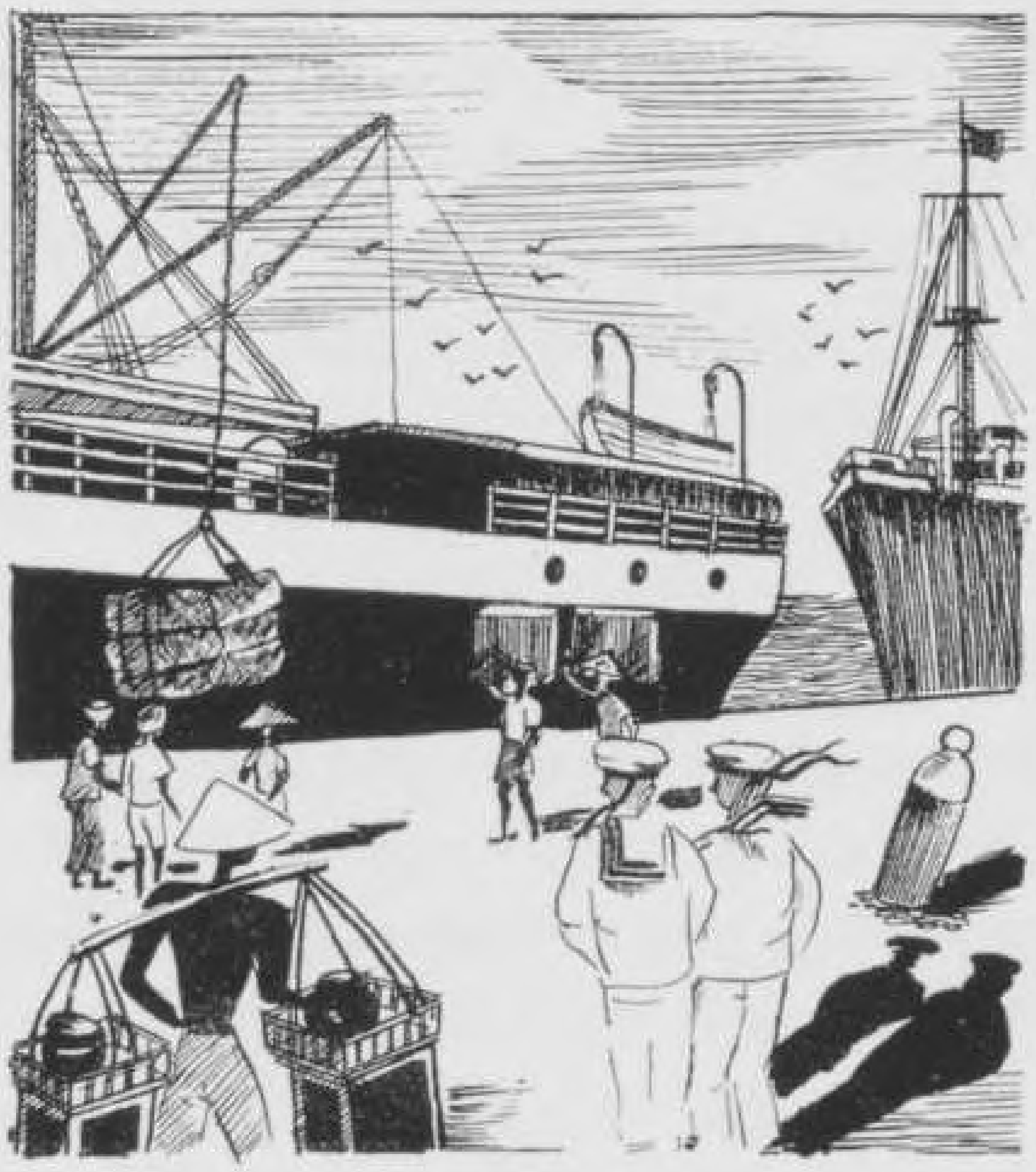

W. HESHUSIUS,
lid der firma
Dentz & Van der Breggen.

J. E. KEMPEN,
lid der firma G. Harkema.

WIJZIGINGEN IN DE ARBEIDSWETGEVING. 1916—1941.

(Assistentenregeling en Aanvullende Plantersregeling. De strijd tegen en de afschaffing van de Poenale Sanctie.)

Een opmerkelijke wijziging heeft zich in de laatste 25 jaar voltrokken in de arbeidswetgeving en daarmede in de verhouding tusschen werkgever en werknemer, zoowel voor de Europeanen als voor de Inlanders.

Wat de *Europeanen* betreft, 25 jaar geleden stonden in Indië weliswaar nog altijd de artikelen 1601—1603 in het Indisch Burgerlijk Wetboek (N.B. nog stammend uit het oud-vaderlandsch recht en uit den Code Napoléon) met de paar gemoedelijke bepalingen omtrent „huur van dienstboden en werklieden", maar deze artikelen golden niet voor Europeanen, op wie de algemeene beginselen van het verbintenissenrecht van toepassing waren. Verder ontbrak iedere wettelijke basis. Eerst in 1927 trad de uitgebreide regeling van het arbeidscontract, zooals wij dat in het Nederlandsche Burgerlijk Wetboek kennen, in werking. Indien men weet, dat de laatste regeling reeds in 1907 werd aangenomen (in 1909 ingevoerd) en dat het toenmalige Regeerings Reglement voor Indië reeds voorschrijft, dat in Indië de bepalingen — voor zoover passend — van het Nederlandsche Burgerlijk Wetboek gevolgd moeten worden, dan is dit tijdsverloop wel opvallend. Dit kwam doordat de Indische Regeering weliswaar zich dadelijk ijverig aan het werk zette om de Hollandsche regeling over te nemen maar daaraan tevens vastknoopte een grootsche herziening van het geheele Indische Burgerlijk Wetboek, zoodat dit zoowel voor Europeanen als voor Inlanders van toepassing zou zijn. Dit ontwerp kwam reeds in 1910 tot stand.

Niettegenstaande de bezwaren, die tegen een Burgerlijk Wetboek, gelijk voor alle bevolkingsgroepen, werden ingebracht, hield de Regeering aan dien opzet vast en eerst in 1924 liet zij dien varen, behandelde alleen de regeling van het arbeids-contract en dan uitsluitend voor de Europeanen. Dit ontwerp werd in 1925 door den Volksraad behandeld en aangenomen en trad in 1927 in werking.

Nu was er in de buitengewesten en wel in Deli al eerder (in 1922) een arbeidsregeling voor Europeanen, die op de cultuurondernemingen werkten, ingevoerd nl. de zoogenaamde Assistenten Regeling. De Indische Regeering meende, dat de aanvallen door koelies op assistenten in die dagen samenhingen met de positie van den assistent, die misschien de koelies tot te groote werkprestaties aanzette — en daardoor reacties uitlokte — uit vrees anders ontslagen te worden, zoodat een versteviging van die positie door een regeling werd gezocht.

Ofschoon dit uitgangspunt bij de behandeling in den Volksraad onhoudbaar bleek te zijn, zoo werd toch de regeling voor de assistenten, ook voor de Inlandsche employé's, aangenomen en na afloop van de crisis in 1921 het volgende jaar ingevoerd.

De bepalingen waren hoofdzakelijk ontleend aan de regeling van het arbeidscontract in het Nederlandsche Burgerlijk Wetboek, maar daarnaast werden de voor de assistenten meest gunstige bepalingen uit de contracten der tabaksmaatschappijen, zooals die omtrent vrije dagen, binnen- en buitenlandsch verlof, voor alle assistenten dwingend voorgeschreven.

Het is begrijpelijk, dat de employé's in de cultures op Java ook naar een dergelijke regeling verlangden en daarom vroegen. Daar het niet zoo gemakkelijk was aan dit verzoek te voldoen, gegeven de verschillende categorieën, waaruit op Java de employé's bestaan in tegenstelling met die der assistenten in Deli, overlegde de Regeering langdurig, doch in 1938 kwam dan toch een ordonnantie met de zoogenaamde Aanvullende Planters Regeling voor employé's en administrateurs die op

landbouwondernemingen werken, welke regeling voor den geheelen Archipel geldt en waarbij de Assistentenregeling werd ingetrokken.

Ook wat de arbeidswetgeving voor de *Inlanders* betreft, is er in de afgeloopen jaren veel geschied. Voor hen, die werkten op landbouwondernemingen in de buitengewesten, bestond reeds een regeling, nl. de koelie-ordonnantie. De eerste, voor de Oostkust van Sumatra afgekondigd, dateerde reeds van 1880 en juist in het jaar, voorafgaande aan den aanvang van onze 25-jarige periode, nl. in 1915, was een herziening dier ordonnantie tot stand gekomen, waarmede de Regeering een belangrijke beslissing nam. Wat was er gebeurd?

Zooals bekend is, eischt de ordonnantie, dat de werkgevers zich houden aan de vele bepalingen, die ten behoeve der arbeiders zijn voorgeschreven en dat de enkele bepalingen ten behoeve der ondernemers door de arbeiders worden nageleefd en zij stelt straffen vast voor elk der partijen, die daarbij in gebreke blijft. Reeds in de vorige eeuw begonnen de demonstraties tegen deze strafbepalingen (de zoogenaamde „poenale sanctie"), althans voor zooverre zij van toepassing waren op de arbeiders. Men kon er zich niet mede vereenigen, dat iemand met den strafrechter in aanraking kon komen door niet-naleving van een werkcontract, dat toch een onder het burgerlijk recht vallende overeenkomst was en ook kon men er zich niet bij neerleggen, dat een Inlander, die gedurende den duur van het contract zonder dringende redenen de onderneming verlaten had, gehaald en teruggebracht kon worden teneinde alsnog zijn contract af te werken.

Minder gelukkige praktijken van de planters vestigden telkens de aandacht op de positie dier koelies, zoodat in 1905 de toenmalige Minister van Koloniën (A. W. F. Idenburg) een opdracht gaf aan Mr. A. F. van Blommestein, oud-voorzitter van een Landraad (rechtbank voor Inlanders) op Java, om een ontwerp eener koelieordonnantie te maken waarbij een — zij het ook

gedeeltelijk — einde zou worden gemaakt aan de mogelijkheid om dergelijke contracten met straf-sanctie te sluiten.

In 1909 kwamen beide personen in Indië; de gewezen Minister als Gouverneur-Generaal, de ander in verband met het door hem opgestelde ontwerp. Tegen dit laatste, zonder de noodige kennis van zaken ontworpen, rezen vele bezwaren; de Deli Planters Vereeniging, die de tabaksmaatschappijen ter Oostkust omvat, bond den strijd aan en deze eindigde door re- en dupliek eerst in 1913. Ook de doktoren ter Oostkust mengden zich in het gevecht en verklaarden zich tegen het ontwerp, evenzoo de ambtenaren der Arbeidsinspectie en de Raad van Indië. De Regeering moest nu een beslissing nemen en in 1915 teekende de Gouverneur-Generaal een ordonnantie waarin de mogelijkheid om contracten te sluiten, op welker niet-naleving straf gesteld wordt, onbeperkt gehandhaafd bleef. Echter werden wel verschillende bepalingen toegevoegd waardoor de band tusschen ondernemer en arbeider wat losser werd.

Men denke nu niet, dat er na deze beslissing der Regeering een periode van rust kwam. In de Tweede Kamer werd in 1917 naar aanleiding van een brochure van Mr. van Blommestein een Commissie benoemd, die moest rapporteeren over den strijd tegen zijn ontwerp en over de strafbepalingen in de koelieordonnantie.

Intusschen werd (1918) de Indische Regeering zelf tegenstandster van de poenale sanctie. Mr. J. P. Graaf van Limburg Stirum was Gouverneur-Generaal geworden, de Inlandsche beweging verklaarde zich tegen de strafbepalingen, de uiterst gunstige economische toestand in den Archipel gaf een argument voor de afschaffing en de Directeur van Justitie gaf in 1919 te kennen, dat de straf-sanctie „moest en zou" verdwijnen. Ook nog onder den volgenden Gouverneur-Generaal (Mr. D. Fock) werd in November 1921 categorisch door de Regeering verklaard, dat in 1926 de poenale sanctie afgeschaft moest zijn. Het zou echter anders loopen.

De planters ter Oostkust, zoowel de Deli Planters Vereeniging

Overzicht van een tabaksaanplant met droogschuur.

als de in 1910 opgerichte Algemeene Vereeniging van Rubberplanters ter Oostkust van Sumatra (de A.V.R.O.S.) pleitten bij de Regeering voor behoud der strafbepalingen, ook de Commissie uit de Tweede Kamer stelde zich op dit standpunt, zij het ook, dat zij in het door haar uitgebrachte rapport mogelijkheden tot gemakkelijker ontbinding van het contract aangaf.

Maar de gewichtigste factor in deze pleidooien was — it is an ill wind that blows no good — de ernstige crisis in 1921. De financieele moeilijkheden der schatkist deden de Regeering aarzelen om de cultures, die zooveel bijdroegen tot 's Lands inkomsten, tot hoogere bedrijfskosten te dwingen. Het rapport van Dr. N. R. Pekelharing van 1919 over verschillende cultuurstreken was doorgedrongen en had in Regeeringskringen een beter economisch inzicht gebracht — o.a. omtrent het openen van nieuwe ondernemingen op woeste gronden — en in dat rapport werd ook gepleit voor behoud der poenale sanctie en

ziet: in November 1922 was de wind geheel gedraaid! Een ontwerp voor een gewijzigde koelieordonnantie, maar met behoud der strafbepalingen, werd in Juli 1923 gepubliceerd en in November in den Volksraad (de Minister van Koloniën had er mee ingestemd) aangenomen. De Directeur van Justitie had het ontwerp als Gemachtigde van de Regeering in den Volksraad verdedigd en in de lange Memorie van Toelichting kon men o.a. lezen, dat er geen reden tot afschaffing was, dat de toestanden goed waren, excessen uitzondering, dat de contractarbeid voor den Inlandschen werkman voordeelig was en voor het algemeen belang (nl. de ontwikkeling der buitengewesten) noodzakelijk.

Maar wat zou de Tweede Kamer doen, die in 1917 de zaak aan zich getrokken had terwijl de Minister van Koloniën (S. de Graaff) toegezegd had de Tweede Kamer er in te zullen kennen? Welnu, zij liet de ordonnantie zooals die in den Volksraad aangenomen was, ongewijzigd. Wel had de Commissie uit de Tweede Kamer, die in 1917 was benoemd, zich opnieuw met de zaak bemoeid en een rapport met conclusies opgesteld, welke conclusies de Tweede Kamer wel aannam, het echter aan Indië overlatende wat men ervan wilde overnemen. Dit had met één conclusie inderdaad plaats, nl. dat elke vijf jaar, te beginnen met 1930, de koelieordonnantie zou worden herzien teneinde den arbeid onder werkovereenkomsten met poenale sanctie te beperken dan wel af te schaffen. In verband hiermede werd in 1925 te Medan een Commissie, de zoogenaamde Permanente Arbeidscommissie, in het leven geroepen, die over alle zaken van arbeidswetgeving zou adviseeren.

Nu hadden de planters weer rust, althans voor eenige jaren, maar het bleek weldra, dat het zoozeer omstreden instituut er in 1930 niet zonder kleerscheuren zou afkomen. De wind was tegen onder Gouverneur-Generaal Jhr. Mr. A. C. D. de Graeff (1926-1931) met zijn adviseurs, den Directeur van Justitie en Mr. A. G. Vreede, het Hoofd van het Kantoor van Arbeid, welk kantoor in 1921 als afdeeling van het Departement van Justitie in het leven was

geroepen. In 1928 verkondigde de Regeering in den Volksraad, dat in 1930 in ieder geval een beperking der poenale sanctie zou worden aangebracht.

Goed, de planters bogen het hoofd, zouden meewerken. Het Hoofd van het Kantoor van Arbeid stelde een schema op voor afschaffing der strafbepalingen in étappes, die echter met zevenmijlslaarzen zouden worden doorloopen. De Permanente Arbeidscommissie adviseerde een kalmere wijze van beperking voor het eerste lustrum en nam tevens het denkbeeld der planters over, dat er een Centraal Bureau voor Arbeidsaangelegenheden (C.B.A.) en daarnevens een Commissie van Onderzoek (C.v.O.) zouden worden ingesteld, teneinde contrôle te behouden over het verloop van het werkvolk, nu een groot gedeelte daarvan geheel vrij zou zijn om den dienst te allen tijde zonder bijzondere redenen te verlaten zoodat minder welwillende planters koelies van andere ondernemingen gemakkelijk zouden kunnen weghalen.

In al de hierboven beschreven episoden, evenals in de volgende, heeft er, zooals vanzelf spreekt, steeds een zeer nauw contact bestaan tusschen het Planters Comité (het Bestuur der Deli Planters Vereeniging) en het Tabaksbureau, waarin de Delische tabaksmaatschappijen onder Voorzitterschap van den heer Herbert Cremer waren vereenigd, welk Bureau steeds op de hoogte werd gehouden en werd geraadpleegd. In 1929 hadden ook overleggingen in Nederland met het Tabaksbureau plaats door Mr. Vreede en Mr. L. Einthoven, die aan het Kantoor van Arbeid waren verbonden, terwijl zoowel toen als later vergaderingen van belanghebbenden met den Minister van Koloniën werden gehouden.

De Regeering stelde nu een ontwerp op, dat in Januari 1931 in den Volksraad behandeld en na wijziging werd aangenomen. Hierin werd vastgesteld, dat (met overgangen in 1932 en 1934) in 1936 niet meer dan 50% van de inlandsche arbeiders op een onderneming als contractant volgens de koelieordonnantie zouden mogen werken, althans waar het betrof ondernemingen, die meer dan tien jaar waren geopend. Omtrent hetgeen er na 1936 zou

geschieden, werd niets bepaald, hier gold: wie dan leeft, die dan zorgt. Tevens werd het denkbeeld van de planters betreffende een contrôle op het verloop van het werkvolk verwezenlijkt en wel door een ordonnantie in 1931, die de Registratiekamer instelde. Deze ordonnantie bedoelde zoowel het ronselen in het algemeen tegen te gaan alsook een rem te scheppen tegen het euvel, dat nieuwelingen van Java, door planters aangevoerd, door anderen zouden worden weggehaald. De rem bestond dan daarin, dat de planters, die hiertoe waren overgegaan, een bedrag in de kas van de Registratiekamer moesten betalen, waarmee de kosten, die de importeerende planters hadden gehad, eenigszins werden vergoed.

Zoo zetten de planters zich dus aan het werk om te zorgen, dat hun percentage niet-contractanten of, zooals zij heetten, vrije lieden, zich aan het schema aanpaste, toen er iets gewichtigs gebeurde, iets met vèrstrekkende gevolgen.

In 1929 had nl. het Internationale Arbeids Bureau te Genève zijn jaarlijksche Conférence gehouden en daar was namens de Nederlandsche werknemersgroep een heftige kritiek op den contractarbeid met strafbepalingen geuit. Hoewel daartegen in die vergadering opgekomen werd en later ook in geschrifte, had deze kritiek toch het gevolg, dat in de Vereenigde Staten een Senator (Blaine) voorstelde om in de Tariff Bill, die toen juist in behandeling was, te bepalen, dat niet alleen goederen, die door gestraften waren gemaakt en geproduceerd, in de Vereenigde Staten niet zouden mogen worden ingevoerd — hetgeen reeds in de Tariefwet stond — maar dat dit verbod ook zou gelden voor goederen, gemaakt of geproduceerd door arbeiders, die onder dergelijke contracten met strafbepalingen (indentured labor) werkten. Het bleek toen echter weldra, dat daarmede de Vereenigde Staten verstoken zouden zijn van allerlei onmisbare artikelen, die in Amerika niet werden geproduceerd maar wel in — meest tropische — landen en dan met behulp van contractanten. Goede raad was duur.

Een gelukkige oplossing werd toen in het volgende jaar gevonden door weliswaar het verbod tot invoer van dergelijke artikelen te handhaven, maar dit niet te doen gelden voor die artikelen, die in de Vereenigde Staten niet of niet in voldoende mate werden geproduceerd. Hierdoor konden alle producenten van rubber, thee, koffie, palmolie, bauxiet, diamanten enz. rustig doorwerken en een open deur vinden, maar tabak was een ander geval, want tabak werd óók in de Vereenigde Staten en nog wel op groote schaal geproduceerd.

De Delische tabaksmaatschappijen liepen gevaar hun besten klant te verliezen! De kwestie van de tabak werd ginds in zoogenaamde „hearings" grondig onderzocht en ziet: de betreffende Regeeringsinstantie aldaar verklaarde, dat die speciale Sumatra-tabak niet in de Vereenigde Staten werd geproduceerd. De tabak was dus geholpen en kon worden ingevoerd maar . . . zou dit een blijvend standpunt der Regeeringsautoriteiten zijn, gegeven de voortdurende actie der concurrenten ginds, de producenten van de „shade grown tabacco", die meer en meer als dek werd gebruikt en het Deli-dek terugdrong?

Een moeilijk geval, een moeilijke beslissing, maar de Delische tabaksmaatschappijen, vereenigd in het Tabaksbureau, namen een koenen sprong en deden afstand van de poenale sanctie in de contracten met het werkvolk op hare ondernemingen. Op 5 October 1931 werd dit besluit medegedeeld aan den met verlof in Den Haag vertoevenden Gezant van Nederland in Washington, J. H. van Royen, die zich evenals de Gezantschapsraad L. G. van Hoorn, buitengewoon hulpvaardig had betoond bij alle overleggingen met de afgevaardigden van het Tabaksbureau. Na een bespreking met den Minister van Koloniën werden de waarborgen in het leven geroepen, dat het instituut der poenale sanctie niet meer op die ondernemingen zou kunnen herleven.

Dit besluit der tabaksmaatschappijen had een merkwaardig gevolg, nl. dat talrijke ondernemingen, nu uit eigen beweging, er toe overgingen om in meer of mindere mate, soms over de geheele linie, de contracten volgens de koelieordonnantie — met

instemming der Arbeidsinspectie — te ontbinden en de betreffende arbeiders als vrije lieden in dienst te houden.

Op dezen gang van zaken was van invloed de hoogst ernstige crisis, die van begin 1930 de bedrijven teisterde. Overal ter Oostkust werd bezuinigd en de cultuur ingekrompen of er werd althans met minder werkvolk volstaan. Waren er in Mei 1930 nog 273.291 contractanten en 43.582 vrije lieden, benevens 19.676 losse arbeiders (totaal 336.549) op de ondernemingen werkzaam, in 1934 was dit cijfer reeds gedaald tot 6.029 contractanten en 8.667 losse werklieden; het aantal vrije lieden was weliswaar gestegen tot 152.080 (totaal 166.776 arbeiders), doch in totaal zijn er toch in die paar jaren ongeveer 170.000 koelies ontslagen en in hoofdzaak naar Java teruggezonden. In December 1939 waren er nog slechts 297 contractanten ter Oostkust te vinden onder het totaal van 209.129 arbeiders.

Intusschen werd in 1936, zooals was voorgeschreven, de koelieordonnantie weer herzien en daarbij werd een verdergaande beperking der contracten met poenale sanctie ingesteld. Deze beperking bracht mede, dat op reeds eenige jaren in bedrijf zijnde ondernemingen uitsluitend met vrije arbeiders gewerkt zou mogen worden. Alleen zeer jonge of nieuw te openen ondernemingen zouden nog enkele jaren contractanten in dienst mogen hebben.

Wij denken weer aan de „ill wind", want de groote schade, die de crisis had aangericht, ook door den terugtocht van vele tienduizenden naar Java, had het gevolg dat hiermede alle onbevredigende, lastige, vaak gevaarlijke elementen onder de koeliebevolking verdwenen en alleen de rustige, zich aan den gang van zaken op de onderneming geheel aanpassende werkkrachten overbleven. Zoo werden dan ook de moeilijkheden vermeden, die anders het gevolg van een loslaten van den contractarbeid hadden kunnen zijn.

Thans behoort de koelieordonnantie met haar strafbepalingen practisch tot het verleden. De stormen, die reeds in het begin

van 1900 opstaken, hebben uitgewoed en zijn van den plantershemel verdwenen. Teneinde de openlegging en verdere ontginning van de Oostkust met van elders aangevoerde werklieden mogelijk te maken en tevens behoorlijke toestanden te scheppen, wat betreft de zorg voor den Inlandschen werkman, heeft de Regeering 60 jaar geleden de eerste ordonnantie afgekondigd. In de volgende decenniën heeft zij de eerste doelstelling steeds gehandhaafd, zij het ook met wijzigingen, die de gebondenheid geringer maakten en, wat de tweede doelstelling betreft, heeft zij steeds meer gedetailleerde voorschriften gegeven. Toen in den loop der jaren de toestanden ter Oostkust zich hadden ontwikkeld, de Inlandsche arbeiders op de ondernemingen meer sedentair waren geworden, ook duizenden Javanen zich in het Gewest hadden gevestigd, terwijl een immigratie uit Java, op voorbeeldige wijze geregeld, de ondernemingen van voldoende nieuwe werkkrachten voorzag, kon de ordonnantie worden losgelaten. Een erkenning van haar verdienste moge aan de veel gesmade en miskende worden nagegeven.

Ook voor de vrije lieden geldt een ordonnantie, waarin eenige belangrijke verplichtingen — onder bedreiging van straf — aan den werkgever zijn opgelegd, terwijl de werkman geheel zijn bewegingsvrijheid behoudt en van verplichtingen is ontslagen.

Deze ordonnantie dateert reeds van 1911. Later is door het Kantoor van Arbeid een ontwerp opgesteld van een uitgebreide regeling voor de vrije lieden, waarin uitvoerige voorschriften voor de werkgevers worden gegeven. Het werd in 1938 vertrouwelijk door den Directeur van Justitie, met verzoek om advies, aan de Permanente Arbeidscommissie te Medan gezonden. Het is niet bekend hoe het thans staat met dit ontwerp, waarover de planters reeds zijn gehoord.

Werving. Hierboven werd over de immigratie van Javanen gesproken en daar er in de afgeloopen 25 jaren ook gewichtige wijzigingen kwamen in de werving en de mogelijkheden van

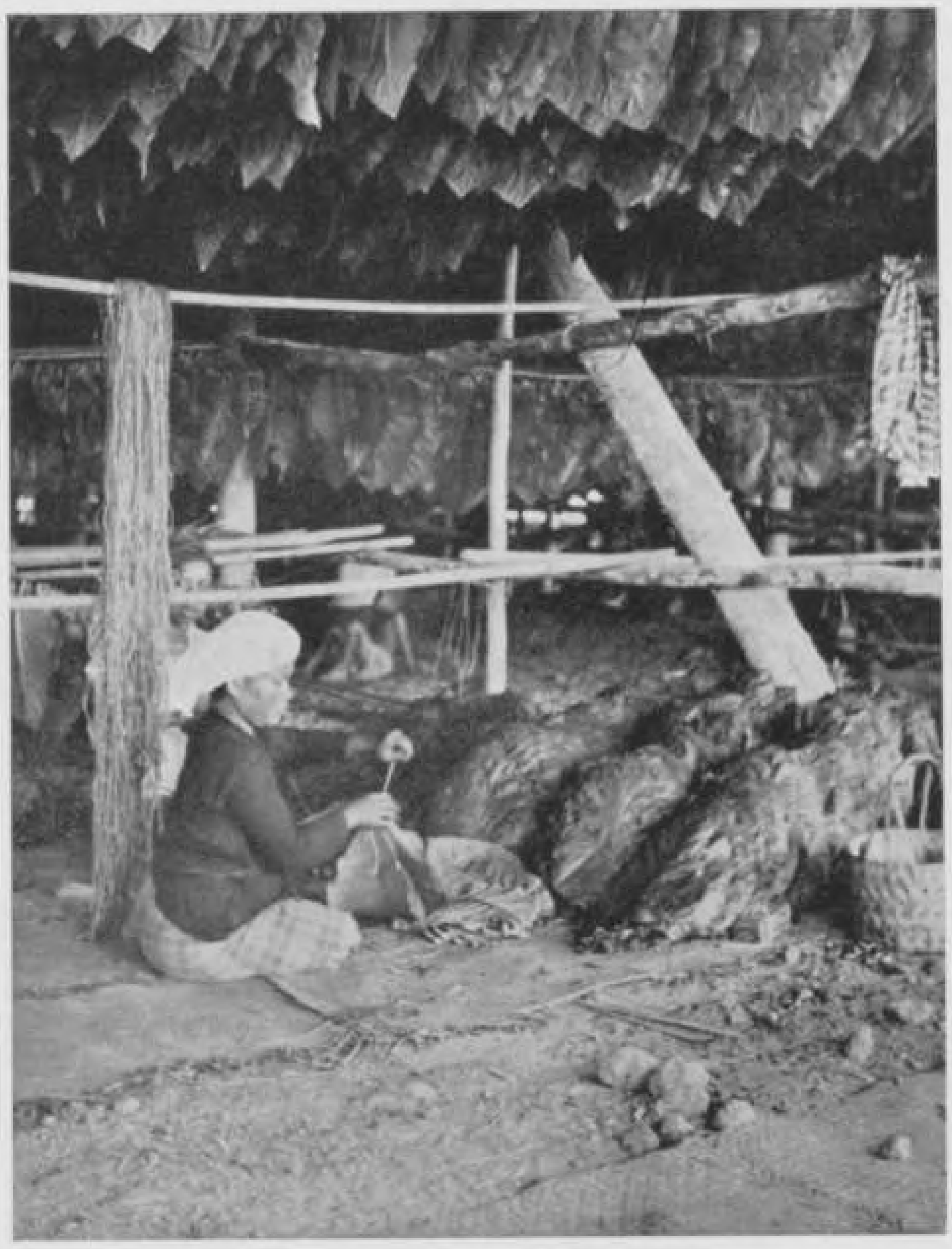

Aanrijgen van tabaksbladeren in een droogschuur.

aanvoer van werkkrachten, moge een korte beschrijving hiervan volgen.

In 1911 had de Deli Planters Vereeniging reeds een werving op Java in het leven geroepen geheel buiten de beroepswerving om, van welker minder gunstige praktijken men zich geheel wilde bevrijden. Vrijwel geheel naar het voorbeeld der werving van Chineezen in het binnenland van Zuid-China, ontvingen de Javanen, die als oud-gedienden naar Java terugkeerden, een introductiebrief, waarop zij door de Agenten op Java naar hun dessa's werden geholpen en waarop zij later, eventueel met familieleden of vrienden als nieuwe werkkrachten, weer naar Deli konden reizen. Het ging alles gemoedelijk, de menschen waren geheel vrij, konden altijd op kosten van de onderneming naar hun dessa terugkeeren, zelfs nog gedurende 8 (later 10) dagen na aankomst, als zij zich op de onderneming van de toestanden op de hoogte hadden gesteld. Vandaar de naam „Vrije Emigratie der D.P.V.".

Deze wijze van verkrijging van nieuwe werkkrachten had succes en de resultaten werden steeds gunstiger, ook ten gevolge van de correspondentie met en de geldzendingen der Javanen aan hun familieleden op Java. Er kwamen bijv. aan:

in	oud-gedienden	nieuwelingen	gezinsleden	totaal
1916	1.170	1.160	2.570	4.900
1920	2.730	2.680	4.910	10.320
1925	2.700	4.550	5.950	13.200
1927	3.710	5.510	6.500	15.720

In het volgend jaar (1928) werd door de D. P. V. met de A. V. R. O. S. overeengekomen, dat de organisatie op Java ook ter beschikking zou staan van de leden der laatste Vereeniging. De naam veranderde daarmede in „Vrije Emigratie der D. P. V. en A.V.R.O.S." (V.E.D.A.).

Door de spoedig daarop ingetreden crisis werden in de volgende jaren slechts weinig nieuwelingen aangebracht (in 1932 niet één). Daarna ging de emigratie echter weer vooruit:

in	oud-gedienden	nieuwelingen	gezinsleden	totaal
1936	2.580	14.320	11.140	28.040
1937	3.890	45.670	28.020	77.580
1938	3.290	14.550	11.730	29.570

Enkele cijfers omtrent de briefwisseling der arbeiders en de geldzendingen luiden aldus:

1916	3.580	brieven met *f*	18.000,–
1920	19.100	„ „ „	28.000,–
1929	18.500	„ „ „	75.800,–

dan volgen door de crisis lagere cijfers, doch daarna:

1936	19.850	brieven met *f*	72.500,–
1937	51.500	„ „ „	140.800,–
1938	31.750	„ „ „	102.500,–

Ook op andere wijze had de Deli Planters Vereeniging zich los gemaakt van de beroepswerving en wel in samenwerking met de Rubberplanters Vereeniging. In 1915 was nl. een ordonnantie

afgekondigd waarbij faciliteiten bij de werving werden verleend, indien deze geschiedde namens vereenigingen van werkgevers (in de buitengewesten) ten behoeve van haar leden, en op basis dier ordonnantie werd in hetzelfde jaar een grootscheepsch werfkantoor geopend, het Algemeen Delisch Emigratie Kantoor (A. D. E. K.), zetel te Bandoeng met vele filialen aan de kust en in het binnenland. De Deli Planters Vereeniging voorzag zich intusschen van werkkrachten hoofdzakelijk door haar Vrije Emigratie, later de V.E.D.A.

De werving bij het A.D.E.K. had niet plaats door oud-gedienden doch door een uitgebreiden staf, aan de filialen verbonden. De geworvenen kwamen allen als contractanten. In 1919 kwamen reeds 36.450 arbeiders via het A.D.E.K. aan, in 1922 (het crisisjaar) slechts 5.750, in 1925 32.935, in 1929 42.200, enz. In de daaropvolgende crisisjaren, toen geen werkkrachten werden gevraagd (in 1931 slechts 500 arbeiders) werd besloten tot liquidatie over te gaan, daar het groote apparaat te veel kosten meebracht om het in stand te houden, terwijl alle ondernemingen door de V.E.D.A. hare koelies konden betrekken. Het A.D.E.K. staakte dan ook het volgend jaar (1932) zijn werkzaamheid.

Voor de beroepswerving was intusschen door de eigen organisaties der planters het arbeidsveld zeer klein geworden; dit leidde er toe, dat in overleg met het Kantoor van Arbeid, door de twee plantersvereenigingen ter Oostkust in samenwerking met het Zuid- en West-Sumatra Syndicaat, de toen nog bestaande kantoren der beroepswerving werden uitgekocht. Met ingang van 1 Februari 1930 werd de beroepswerving afgeschaft.

Over de immigratie van Chineezen is niet gesproken en toch moet zij worden bedacht, al was het alleen maar om haar tragisch einde. De Chineezen waren de oudste en meest gezochte werkkrachten in de tabakscultuur, de tabaksplanters bij uitnemendheid. Zij werden reeds van het begin van de tabakscultuur in Deli aangevoerd uit de Straits, later (sinds 1888) direct uit Zuid-China

(Swatow) naar Deli. In 1916 waren er 38.000 Chineezen werkzaam op de tabaksondernemingen, waarvan 29.200 als veldkoelie werkten.

In die jaren kwamen nog vrij groote aantallen nieuwelingen voor de tabak aan, in 1917 bijv. 1600 oud-gedienden met 6600 nieuwelingen. In 1920 werden slechts 690 nieuwelingen aangebracht ten gevolge van de woelingen in Zuid-China in dien tijd, hetgeen tengevolge had, dat Swatow als zetel van het Agentschap werd verlaten, waardoor de veeljarige relatie met de firma Lauts & Haesloop verbroken en een agentschap te Hongkong gevestigd werd. Daarna nemen de cijfers weer toe: in 1923 1250 oud-gedienden met 6050 nieuwelingen, in 1928 1410 met 5700. Daarna echter begon de stroom te verminderen om eerlang geheel op te houden en wel door een maatregel van de Overheid.

Voor vreemdelingen nl., die in Nederlandsch-Indië binnenkwamen, moest volgens het Toelatingsbesluit een zegelrecht worden betaald. Dit bedroeg volgens dat besluit van 1916 *f* 25,—, welk bedrag telkens werd verhoogd (in 1922 tot *f* 50,—, in 1924 tot *f* 100,—) opdat minder vreemdelingen den Archipel zouden binnenkomen. Bovendien werd in 1934 de intocht door quota per landaard beperkt. In 1931 werd het zegelrecht zelfs op *f* 150,— per persoon vastgesteld.

Nu hadden de tabaksplanters daar eerst geen last van omdat volgens een ordonnantie van 1917 dit zegelrecht niet geheven werd van de Chineezen, die als contractanten volgens de koelieordonnantie op de ondernemingen gingen werken. Maar, o wee, toen de tabaksmaatschappijen in 1931 den contractarbeid hadden afgezworen, moest ook het hooge zegelrecht worden voldaan. Alle argumenten en smeekschriften, bij de Regeering voorgebracht, om ook Chineezen, die als vrije lieden kwamen en op de ondernemingen zouden blijven, van het zegelrecht uit te zonderen, alle toezeggingen der planters in verband daarmede, vonden een afwijzend antwoord.

Zoo ging de China-immigratie te gronde want de reeds hooge

kosten, die de komst van een Chinees uit zijn dorp meebracht, lieten niet nog eens een verhooging met *f* 150.— toe.

Intusschen konden de tabaksplanters door de Javanen uit de moeilijkheid worden geholpen, want het was in den loop der jaren gebleken, dat de Javaan, geholpen door zijn familie, zich tot een behoorlijken tabaksplanter in een eigen veld kon ontwikkelen. In 1916 waren er nog slechts 1020 Javaansche veldkoelies, maar dit cijfer groeide voortdurend, terwijl dat der Chineesche veldkoelies afnam. In 1925 waren er reeds 2900, in 1930 5100, in 1935 8000 en in 1938 12.250 Javaansche veldkoelies, terwijl er in het laatstgenoemde jaar nog slechts 9700 Chineezen als veldkoelie werkzaam waren.

De Chineesche arbeider is dus bestemd om als tabaksplanter te verdwijnen, men zal hem met piëteit en dankbaarheid gedenken en de herinnering aan hem zal blijven: in de hall van het kantoor der Deli Planters Vereeniging te Medan staat het beeld in brons van een Chinees met een tabaksplantje in zijn handen, het geschenk van het Tabaksbureau aan de Deli Planters Vereeniging bij haar 50-jarig bestaan in 1929.

H. J. BOOL.

AGRARISCHE REGELINGEN.

In de rechten, die door landbouwondernemers op gronden ter Oostkust van Sumatra werden uitgeoefend, kwam in de laatste 25 jaar een belangrijke wijziging. De Regeering wilde nl. den bestaanden toestand, waarbij bedoelde rechten gebaseerd waren op de door de Regeering vastgestelde model-akten van concessie van 1884 of 1892, wijzigen. Men had bezwaren tegen den concessievorm, waardoor een persoonlijk recht werd geschapen tusschen den Zelfbestuurder en den landbouwondernemer. Dan moest de voorkeur gegeven worden aan het meer zekerheid gevende en beter verhandelbare zakelijk recht van erfpacht, vooral ook omdat daarbij de rechten op den grond van den ondernemer en die van de bevolking beter uit elkaar gehouden worden dan met den concessie-vorm het geval is.

Volgens de voorwaarden toch der concessie-akte moest de concessionaris zorgen, dat de rechthebbende leden der inheemsche bevolking, opgezetenen van het perceel, de afgeoogste tabaksvelden (djaloerans) ter eenmalige beplanting met rijst ter beschikking krijgen en bovendien moest de concessionaris de 4 bouws akkerland, benoodigd voor de extensieve rijstcultuur, aan hen afstaan indien zij dit wenschten. De concessionaris moest nu dit pond uit zijn eigen lijf snijden, waardoor er een conflict kon ontstaan tusschen de belangen van den concessionaris en die van de bevolking; dan was de vorm van erfpacht te verkiezen, waarbij beide partijen niets met elkaar te maken hebben, althans wat betreft rechten op gronden.

Reeds jarenlang werd dan ook een erfpachtsordonnantie voor de Zelfbestuursgebieden in de buitengewesten voorbereid, doch zij werd eerst in 1919 (Stbl. no. 61) ter Oostkust ingevoerd. Dit geschiedde eerst — en dan zonder omhaal — in de landschappen,

die de zoogenaamde „korte verklaring” hadden geteekend, want daarin had de betreffende Zelfbestuurder zich bij voorbaat neergelegd bij de door de Regeering af te kondigen ordonnanties in zulk een landschap. Doch in de andere landschappen, wier Zelfbestuurders hun positie ontleenen aan een omvangrijk politiek contract, zooals in de Sultanaten Langkat, Deli en Serdang, stuitte de invoering op bezwaren; die Sultans achtten o.a. de positie, de rol van Zelfbestuurder te veel aangetast.

Nu had de invoering van die Erfpachtsordonnantie in die laatst genoemde landschappen geen haast, want daar waren alle gronden reeds uitgegeven als concessies, die nog verscheidene jaren zouden loopen; er zou dus toch voor uitgifte in erfpacht geen mogelijkheid zijn. Maar ziet, weldra komen er overwegingen op, zoowel bij het Gouvernement als bij de tabaksplanters, die het vraagstuk doen oprijzen om die concessies vóór afloop daarvan — en dan vrijwillig — in erfpachten om te zetten: de fameuze „conversie” komt op het tooneel, brengt jarenlang pennen en gemoederen in beweging en het laatste bedrijf is — voor zoover wij weten — nog niet beëindigd.

Reeds in 1917 wilde de Regeering, dat de groote landbouw ter Oostkust gronden ter beschikking zou stellen zoodat er een bevolking op kan groeien, event. door kolonisatie, die de behoefte aan contract-arbeid met strafbedreiging overbodig zal maken. In 1923 merkt de Regeeringsgemachtigde in den Volksraad op, dat men gronden aldaar wenscht voor vestiging van een bevolking in verband met de afschaffing der poenale sanctie, maar „er zijn geen gronden tusschen de ondernemingen vrij”. In 1925 verschijnt dan de belangrijke circulaire van 1 Maart aan alle hoofden van Gewestelijk Bestuur, waarbij op kolonisatie wordt aangedrongen, ook alweer om vrijen arbeid mogelijk te maken. In de circulaire voor den Gouverneur ter Oostkust wordt bijgevoegd, dat men verwachten mocht, dat de ondernemers hiervoor een deel hunner concessie zouden willen afstaan „indien daartegenover de verzekering der Regeering kan worden gesteld, dat

Zij bestendiging van de tabakscultuur ter Sumatra's Oostkust wenscht, d.w.z. dat niet later, bij het vervallen van de nu loopende concessies de beschikbaar komende gronden ook voor andere cultures dan tabak door de betrokken Zelfbestuurders zullen worden uitgegeven".

De planters stonden daar niet afwijzend tegenover, zij meenden daarin een voordeel te kunnen zien, indien althans bij afstand van een deel der concessie, het overblijvende in erfpacht verder geëxploiteerd zou kunnen worden. Dit zou dan een langdurig vernieuwd bezit moeten zijn en door de splitsing van de rechten op grond van concessionaris en bevolking zou men van de verplichting tot event. afstand van 4 bouws akkerland bevrijd zijn, wat een voordeel geacht werd, want verschillende ondernemingen zouden, bij opvordering van dit akkerland door opgezetenen, niet meer over voldoende gronden voor de extensieve tabakscultuur beschikken.

Een overleg vindt plaats tusschen het Planters Comité en het Tabaksbureau omtrent het aangrijpen van die circulaire als aanleiding om de kwestie van omzetting der concessies in erfpacht ter sprake te brengen en zoo beginnen met een schrijven van den Voorzitter der Deli Planters Vereeniging, dato 14 Juni 1926, aan den Gouverneur ter Oostkust (L.H.W. van Sandick), de onderhandelingen met de mededeeling, dat men bereid is gronden af te staan, indien voor hetgeen behouden wordt de vorm van erfpacht reeds thans wordt verleend en voor een vernieuwde periode. Intusschen was de kwestie der conversie eenigszins acuut geworden, omdat een der concessies van de Tabak Maatschappij „Arendsburg" (Mandi Angin) binnen niet langen tijd (nl. 31 December 1931) zou afloopen. Men vertrouwt echter, dat nog onder het bestuur van den Gouverneur van Sandick de conversie perfect zal zijn.

De Regeering gaat op het denkbeeld der D.P.V. in en geeft opdracht aan de Agrarische Inspectie een studie van het vraagstuk te maken, want nu moesten allerlei vragen onder de oogen gezien worden: wat zouden die a.s. erfpachters moeten betalen

Z.H. Amaloedin Sani Perkasa Alamsjah, Sultan van Deli (1924—heden), met zijn beide zoons: Tengkoe Otteman en Tengkoe Amiroeddin.

als presen tanah (eenmalig geschenk, „hommage", aan het Zelfbestuur); wat als jaarlijkschen canon; hoeveel grond zouden de ondernemers van hun perceelen moeten laten liggen, die niet als erfpacht zou worden uitgegeven; wie zouden de rechthebbenden zijn onder de inheemsche bevolking, die op een deel van die afgestane gronden zich zouden mogen vestigen.

Als de Directeur van Binnenlandsch Bestuur (A. H. Maas Geesteranus) een circulaire, dato 26 Juni 1929 richt tot alle Hoofden van gewestelijk bestuur, waarin de wenschelijkheid wordt betoogd, dat overal, waar zulks mogelijk is, de rechten van den concessionaris worden omgezet in die van erfpacht, dan is kort tevoren reeds de nota van 31 Maart 1929 van G. J. du Marchie Sarvaas, fungeerend Agrarisch Inspecteur, aan den Gouverneur O.K.v.S. gezonden, die van den inhoud mededeeling doet aan de tabaksplanters.

Deze nota wordt zeer ongunstig ontvangen. De schrijver had nl. zeer hoog gegrepen, bv. als presen tanah wordt *f* 500,– per bouw niet onbillijk geacht, echter wordt als voldoende beschouwd *f* 200,– bij een canon van *f* 15,– per bouw; wordt geen presen tanah gegeven, dan zou een canon van *f* 25,– per bouw (= *f* 35,– per H.A.) voldaan moeten worden. Alle ongebruikte gronden zouden moeten worden teruggegeven en dan nog ⅛ der tabaksgronden; dit behoefde geen bezwaar voor de cultuur op te leveren, men moest maar eerder weer op de gronden terugkomen of anders tweemaal op dezelfde gronden planten. De duur voor het erfpachtsrecht werd met 50 jaren voldoende geacht en wat de rechthebbenden op gronden betreft, welnu, dat was de inlandsche bevolking in het algemeen.

Het Planters Comité laat zich niet onbetuigd; het voelt niets voor conversie indien daaraan alleen opofferingen voor de ondernemers verbonden zijn. Dit was hetzelfde standpunt, dat door de Directies in Holland was aangenomen in een onderhoud op 24 September 1929 bij de Deli-Maatschappij met Mr. L. Einthoven, werkzaam bij het Kantoor van Arbeid, die de Directies der Delische tabaksmaatschappijen kwam polsen, voornl. wat betreft de mogelijkheid

van afstand van grond voor kolonisatie. Ook de Rubberplanters Vereeniging, de A.V.R.O.S., bestrijdt de nota du Marchie Sarvaas.

Wij zullen de bestrijding dier nota door het Comité niet weergeven, alleen vermelden, dat het Comité dadelijk zijnerzijds de voorwaarden meedeelt die als grondslag voor een conversie kunnen dienen en waarmee het wel alle illusies aan den fungeerend Inspecteur ontnomen zal hebben. Afgescheiden van de finantieele voorwaarden zou het recht van erfpacht voor 75 jaar moeten worden verleend en als rechthebbenden op de afgestane gronden zou niet de geheele bevolking, doch zouden alleen leden van de autochthone bevolking in aanmerking komen.

De Regeering, die spoed achter de conversie wilde zetten, zooals trouwens ook het Tabaksbureau en het Planters Comité, geeft opdracht aan de Agrarische Inspectie de zaak nogmaals in studie te nemen en in 1933, November, ontvangt de Gouverneur der Oostkust van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur (A. Mühlenfeld) een nota, opgesteld door den Inspecteur van Agrarische Zaken S. Bastiaans, waarin de factoren worden behandeld, die bij conversie een voorziening eischen. Deze nota is door het Planters Comité niet schriftelijk behandeld of bestreden, want met een dergelijke schriftelijke gedachtenwisseling zouden weer jaren in beslag worden genomen.

De nota Bastiaans stelt zich — bemoedigend feit — op het standpunt, dat de tegenwoordige tabakscultuur niet onmogelijk gemaakt moet worden, waaraan zoo groote algemeene belangen verbonden zijn en dat het niet economisch zou zijn die onnoodig plaats te doen maken voor een primitieven Inlandschen landbouw. Dit standpunt wordt later ook door den Gouverneur onderschreven.

Voor den canon is in de nota een nieuw denkbeeld uitgewerkt, het zal nl. niet een vast bedrag zijn, doch een bedrag, dat verband houdt met de winst der onderneming; indien er geen winst werd gemaakt, zou f. 1.50 per H.A. worden voldaan, indien er winst te boeken was, zou 25% van de méérwinst (dat is de winst boven

de 10%) als canon verschuldigd zijn. Het denkbeeld van een dergelijken wisselenden canon was bij de Heeren Bastiaans en Mr. A. G. P. Hens, Adj. Inspecteur van Agrarische Zaken, bij een bezoek aan de Oostkust in 1930 opgekomen (of gesuggereerd) en vastgehouden. Ook de Directeur Mühlenfeld wenschte in 1930 de „pachtwaarde" als basis van den canon aangenomen te zien. Het Belasting-accountantskantoor te Medan had, daartoe opdracht ontvangen hebbende, in 1931 in verband met een dergelijken canon, uitvoerige berekeningen gemaakt, teneinde tot het cijfer van de winst en den daarop te baseeren canon te komen, welke berekeningen echter niet tot een bruikbaar resultaat konden leiden, zooals ook door den Ondernemersraad afdoende werd aangetoond.

Het Tabaksbureau verzet zich tegen een dergelijken wisselenden canon en wel in een artikel in de Deli Courant (van 28 Augustus 1934); daarin wordt o.a. aangetoond, hoe de nota Bastiaans door steeds over „pachtwaarde" en „huursom" te spreken, toont geheel in het verbintenissenrecht afgedwaald te zijn, terwijl het hier juist om het zakelijk recht van erfpacht gaat, waarbij, ook op historische gronden, een laag en vast bedrag als canon past. De Gouverneur verklaart zich eveneens tegen een wisselenden canon, o.a. ook op grond van dit artikel.

Als rechthebbende leden der bevolking, aan wie gronden van de concessies zullen moeten worden verstrekt, beschouwt de nota Bastiaans allen, die „volgens het adatrecht kamponggenoot geworden zijn". Het begrip van rechthebbenden werd een fel omstreden punt, omdat niet alleen de opvatting der nota Bastiaans in deze ver ging, doch ook de Directeur van B. B., Mühlenfeld, die in een zeer uitvoerig juridisch betoog (Januari 1933) voor den Gouverneur O.K.v.S. hiertoe kwam. Hiertegen rijst algemeene tegenstand, zoowel bij de planters, zich uitsprekend via de Commissie van Advies in zake Landbouwnijverheid in Noord-Sumatra (C.A.L.N.S.), als bij den Gouverneur, die zich in het schrijven van December 1934, waarin de nota Bastiaans wordt behandeld, op het standpunt stelt, dat de Controleur Klaassen had aangegeven.

De laatste had nl. in 1932, na een studie van de bepalingen en na een grondig onderzoek van de practijk, de opvatting gehuldigd, dat als rechthebbenden op gronden alleen beschouwd konden worden de afstammelingen van hen, die opgezetenen waren ten tijde van de uitgifte der concessie. Deze lieden zouden alleen de 4 bouw akkerland mogen reclameeren. Hij beschouwde hen te behooren tot de categorie A. Mochten er bij den afstand van gronden, na bevrediging van deze categorie, nog gronden ter beschikking zijn, dan zouden andere leden van de autochthone bevolking, aangewezen door een raäjat-penoenggoe-regeling, voor grond in aanmerking komen. De tweede categorie noemde Controleur Klaassen de categorie B. Men mag eer en dank betuigen aan Controleur Klaassen, wiens opvattingen ook later werden vastgehouden en gevolgd, voor de conclusies, waartoe hij in de uiterst verwarde materie der kwestie van rechthebbenden is gekomen.

Wat den duur van de te verleenen erfpacht betreft, vereenigde zich de nota Bastiaans met een periode van 75 jaar.

Wij kunnen niet verdere bijzonderheden der nota Bastiaans behandelen, alleen zij nog te vermelden, dat de Gouverneur in zijn beschouwing over die nota in December 1934 aan den Directeur van Binnenlandsch Bestuur (P.C.A. van Lith) het verzoek doet om een onder ambtelijke leiding staand bureau te Medan in het leven te roepen, dat zich geheel aan de conversie en aan alles, wat daarmede samenhangt, kon wijden. De Directeur keurt een dergelijk bureau goed en het volgend jaar, 1935, wordt een agrarisch bureau, gewoonlijk het „Conversie Bureau" genoemd, in het leven geroepen. De leiding komt aan den Ass. Res. A. S. L. Spoor. Tevens neemt de Directeur van B.B. de belangrijke en zeer praktische beslissing, dat voortaan de overleggingen betreffende conversie, en wel van alle concessies in de drie landschappen Langkat, Deli en Serdang, zoowel wat betreft de finantieele zijde als de kwestie van den grondafstand, in Deli plaats moeten hebben tusschen het Gewestelijk Bestuur, de Sultans

en de planters en dat men moest beproeven het ter Oostkust hier over eens te worden.

Nu kon de conversie met meer voortvarendheid worden aangepakt en twee jaren later (in 1937), na moeizame onderhandelingen zijn partijen, t.w. het Conversie Bureau, de planters en de Zelfbestuurders van Deli en Langkat nagenoeg geheel tot elkaar gekomen. Daarbij zouden de hoogere bedragen voor den canon echter ingaan na afloop van den termijn der concessie. Dit bracht een moeilijkheid mede. Door het afstooten van gronden bij conversie verminderde het bedrag der hasil tanah, dat in de landschapskassen vloeide en de hoogere bedragen van den canon zouden eerst later in die kassen komen, zoodat er tijdelijk een verminderde inkomste zou zijn, waartegen het Gewestelijk Bestuur en ook de Zelfbesturen ernstig bezwaar maakten. Men heeft toen deze moeilijkheid opgelost door een zoogenaamden „overgangscanon" te berekenen, die hooger dan de hasil, de inkomsten der landschapskassen op peil zou houden.

Met de finantieele regelingen, waarmede de Sultans van Deli en Langkat instemden — de Sultan van Serdang bleef hoogere eischen stellen — was een belangrijk resultaat bereikt. In October 1937 doet de Resident [1]) hiervan mededeeling aan de Regeering teneinde het inzicht der Regeering te mogen vernemen. Hierover is, zoolang als de verbindingen met Nederl.-Indië bestonden, niets vernomen en sinds dat deze verbroken werden op 10 Mei 1940, eerst recht niet.

Intusschen werd het andere element der conversie, de grondafstand, behandeld. De planters waren reeds in 1934 begonnen na te gaan welke terreinen hunner concessies voor afstand in aanmerking kwamen. Anderzijds ging het Conversie Bureau, onder de voortvarende leiding van Ass. Res. Spoor, bijgestaan door ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur en van den Land-

[1]) Door de Bestuurshervorming, die 1 Juli 1938 werd ingevoerd, werd het geheele eiland Sumatra tot één „Gouvernement Sumatra" gemaakt en dientengevolge werd het Gouvernement Oostkust van Sumatra weer een Residentie. Reeds tevoren was het Gouverneurschap afgeschaft en heette het Hoofd van Gewestelijk Bestuur: „De Resident, belast met het Bestuur van het Gouvernement Oostkust van Sumatra".

Z.H. Mahmoed Abdoeldjahil Rachmat Sjah,
Sultan van Langkat (1927—heden).

bouwkundigen Dienst, minutieus na hoeveel en welke lieden in de kampongs in aanmerking kwamen om over gronden te beschikken. Hierbij werd als basis overgenomen, dat zij, die tot de categorie A behooren, 4 bouw ontvangen en die van categorie B twee bouw.

Voor zoover hier bekend is, zal in het algemeen voldoende grond afgestaan kunnen worden om aanspraken op die basis te bevredigen. In een paar gevallen, waarin dit op moeilijkheden stuitte, kon de hieronder volgende factor uitkomst brengen.

In den loop van het onderzoek van het Conversie Bureau was gebleken, dat er op verschillende plaatsen mogelijkheid tot irrigatie bestond, hetgeen ten gevolge kon hebben, indien tot irrigatie werd overgegaan, dat inplaats van 4 bouw droge gronden slechts één bouw sawa voor den rechthebbende behoefde te worden verstrekt, daar de opbrengst aan rijst dan hetzelfde zou blijven. Teneinde nu daar, waar men vreesde niet voldoende gronden voor de bevolking ter beschikking te kunnen stellen, met minder te kunnen volstaan doordat er sawa's aangelegd konden worden, heeft de Deli Planters Vereeniging de hulp ingeroepen van Ir. J. G. Frowein, deskundige op irrigatiegebied, die in Juli 1939 in dienst der D.P.V. trad en met het onderzoek der mogelijkheden op het gebied van irrigatie aanving.

Vele overwegingen veroorzaakte de Gemeente Medan, die met het oog op de toekomst dier gemeente overdreven eischen stelde in zake grondafstand. Gelukkig konden deze eischen tot meer bescheiden en aanvaardbare proporties worden teruggebracht.

Bij den grondafstand verdienen de djaloerans nog een afzonderlijke behandeling. De planters stonden op het standpunt, dat de afgeoogste tabaksvelden na de conversie ter beschikking van de onderneming moeten blijven. Dit was logisch daar ook volgens de Erfpachtsordonnantie de rechten van de bevolking op haar gronden afgescheiden moeten blijven van die der erfpachters op de hunne. Ook de nota Bastiaans stelt zich op dit standpunt en acht bovendien de cultuur der inheemsche bevolking op de

djaloerans ongewenscht als zijnde „onvrij", „ongezond". Ook het onderzoek van het Conversie Bureau aangaande de gronden, die voor de bevolking moeten worden afgestaan, had steeds plaats gehad op de basis, dat de djaloerans ter beschikking van de latere erfpachters zouden blijven.

In totaal worden thans door de 6 tabaksmaatschappijen op de tabaksondernemingen ruim 43.000 H.A. aangeboden en op hare ondernemingen met overjarige cultures ruim 30.000 H.A. voor de bevolking, zoodat dan resp. een 200.000 H.A. en circa 50.000 H.A., totaal ongeveer 250.000 H.A. in erfpacht behouden blijven. De laatste indruk, dien men heeft betreffende grondafstand is deze, dat men verwacht, dat hieromtrent eenstemmigheid zal bestaan bij de Zelfbesturen — behalve bij den Sultan van Serdang —, het Gewestelijk Bestuur en de planters.

Nu zijn er nog meer onderwerpen, die bij de conversie geregeld moeten worden, zooals de duur, waarvoor een termijn van 75 jaar bij alle partijen instemming heeft gevonden, en dan de verpondingsbelasting. Het is de bedoeling, dat deze belasting eerst na den afloop van den termijn der concessie toepasselijk zou worden; zou deze belasting, geheven van onroerende bezittingen, waarop zakelijke rechten gevestigd zijn en dus niet van concessies, reeds dadelijk bij conversie van toepassing zijn, dan zouden vele concessionarissen medewerking aan de conversie opzeggen. Trouwens dat de verpondingsbelasting eerst zou drukken na afloop van den concessietermijn, werd reeds in de circulaire van de Regeering gehuldigd, waarin op algemeene conversie wordt aangedrongen, en ook de nota Bastiaans stelt zich op dit standpunt. De tabaksmaatschappijen wenschen, dat dan ook het uitvoerrecht op tabak van *f* 1,— per 100 K.G. zal vervallen.

Voorts zijn er nog onderwerpen, die geregeld moeten worden, zooals de kosten van de opmeting der erfpachtsperceelen door den Kadastralen Dienst (of door beëedigde landmeters der maatschappijen). Hierover is men ter Oostkust tot overeenstemming

gekomen: de kosten zullen door het Gouvernement, de landschapskassen en de planters, ieder voor een derde deel worden gedragen. Dan wenschen de planters, dat geen inschrijvingsrecht zal worden geheven bij vestiging van het erfpachtsrecht, dat het verkrijgen van dit recht niet zal worden aangemerkt als een belastbaar voordeel en dat de naasting bij afloop van het erfpachtsrecht bevredigend zal worden geregeld.

Ten slotte moest nog in een voornaam punt worden voorzien, nl. dat de Zelfbesturen de Erfpachtsordonnantie aanvaardden, want zonder dit zou geen conversie kunnen plaats hebben. Zooals wij in den aanvang hebben gezien, hadden de Sultans bezwaren tegen afkondiging in hun gebied van de Erfpachtsordonnantie van 1919. De Ass. Res. Bouman had toen een „Zelfbestuurs-erfpachtsordonnantie" ontworpen (1928) met vele bepalingen, ook speciaal voor de tabakscultuur. Hiertegen rezen vele bezwaren, zoodat dit concept prijs werd gegeven. In 1936 heeft de Regeering een wijziging van de ordonnantie 1919 aangevat, waardoor de positie van de Zelfbesturen wordt gehonoreerd en dus door dezen kan worden aangenomen. Over wijzigingen, die de planters wenschen, zal dan later kunnen worden gesproken. Dit ontwerp is in 1938 in den Volksraad behandeld en aanvaard.

Indien door een wending in den oorlog weer een verbinding met Ned.-Indië tot stand komt, dan zal, onder vele andere verrassende mededeelingen, ook vernomen kunnen worden of men met de Regeering tot overeenstemming is gekomen, en zoo ja, in hoeverre. Daar echter dan de onderhandelingen over de bijkomstige, hierboven vermelde voorwaarden en, indien dit tot overeenstemming geleid heeft, de onderhandelingen over de conversie in de andere dan de drie genoemde landschappen nog zullen volgen, mag men wel verwachten, dat het nog geruimen tijd zal duren, voordat de conversie voor de geheele Oostkust een voldongen feit is.

H. J. BOOL.

OPRICHTING EN ONTWIKKELING VAN HET TABAKSBUREAU.

Nadat de heer Herbert Cremer op 15 Februari 1916 met het Directeurschap der Deli-Maatschappij was bekleed, was een van zijn eerste daden deze maatschappij te vertegenwoordigen op een vergadering, die op 17 Februari 1916 te Amsterdam werd gehouden en waar het Oostkust van Sumatra Instituut werd opgericht. In het dezer dagen verschenen gedenkboek van dit Instituut leest men, dat deze vereeniging beoogde de bevordering van het algemeen belang der Oostkust langs den weg der wetenschap, door studie en voorlichting en het geven van een juist beeld van de toestanden ter Oostkust van Sumatra; samenwerking dus op wetenschappelijk gebied en geen behartiging van particuliere belangen.

Sommigen der aanwezigen evenwel meenden, dat er behoefte bestond aan een vereeniging, die hier te lande zou kunnen optreden voor de gemeenschappelijke belangen der maatschappijen, die op de Oostkust van Sumatra haar bedrijf uitoefenden, min of meer analoog aan het werk van de Deli Planters Vereeniging en haar Bestuur, het Planters Comité, in Deli. Ofschoon deze sprekers inzagen, dat de door hen bedoelde taak niet op de schouders van het op te richten Oostkust van Sumatra Instituut kon worden gelegd, bleek de behoefte aan een orgaan, dat zou kunnen opkomen voor de gemeenschappelijke belangen der cultuurmaatschappijen, toch zoo reëel te zijn, dat op 21 September 1916 de volgende circulaire onder de Directies der tabaksmaatschappijen werd verspreid:

In Februari j.l. werd door alle Nederlandsche belanghebbenden bij de Cultures en den handel in het gewest Oostkust van Sumatra

het „Oostkust van Sumatra-Instituut" opgericht, o.a. met het doel, in Nederland eene plaats te scheppen, waar aan belanghebbenden informaties omtrent de ter Oostkust heerschende toestanden en geldende wetten en bepalingen kunnen worden verstrekt. Zoodanige plaats is thans verkregen, en het komt den ondergeteekenden voor, dat door de bij de Tabakscultuur geinteresseerden partij daarvan dient te worden getrokken.

Aanleiding daartoe bestaat er te over. Immers komt het menigmaal voor, dat men over toestanden, de Delische Cultures betreffende, verkeerde voorstellingen, cijfers of conclusies leest. Men kan die verkeerde voorstellingen overal ontwaren, in de dagbladen, in tijdschriften, tot zelfs in onze Volksvertegenwoordiging. Somtijds betreft het weinig beduidende zaken, doch menigmaal gaat het over belangrijke kwesties, het hart onzer Cultures rakend. In het laatste geval gevoelt men zich eigenlijk verplicht eene rectificatie te publiceeren. Doch hoevelen onzer kwamen daartoe? Men liet het aan een ander over, die zich niet voordeed, of men verzuimde het juiste oogenblik. Er kwam niets van. Wij zijn, op een enkele uitzondering na, geen publicisten, en zoo bleef hetgeen verkeerd voorgesteld was onweersproken en werd dit als waarheid geaccepteerd. Dit is echter niet zonder bedenken. Menig onzer zal dit gevoeld hebben en gewenscht, dat een bekwame en bevoegde pen de juiste feiten weergaf.

Zooals het meestal gaat, heeft het succes der Tabakscultuur Deli niet bemind gemaakt. Aanvallers zijn er te over, verdedigers te min. En aan degenen, die het goed met ons meenden, ontbraken dikwijls de noodige cijfers en gegevens om met vrucht te kunnen weerleggen. Dit geldt nog meer voor Holland, dan voor Deli zelf met zijn goed georganiseerde Plantersvereeniging. En juist, zoolang Indië grootendeels van uit Holland bestuurd wordt, is voorlichting en wederlegging hier nog véél meer noodig dan ginds.

Daarom komt het ons voor, dat voor de gebruikmaking van de door het Instituut bijeengebrachte gegevens en voor het publicistisch optreden in het belang onzer Cultuur een persoon moet worden gezocht, die daarvoor door zijn persoonlijke hoedanigheden en de door hem ter Oostkust opgedane ervaring berekend kan worden geacht.

De Directies werden uitgenoodigd tot een bijeenkomst, die op 26 September 1916 in het Muntgebouw te Amsterdam werd gehouden. In die vergadering betuigden de aanwezigen hunne instemming met de oprichting van een „Informatie-Bureau" dat onder de leiding zou komen van Mr. H. J. Bool, destijds Secretaris van de Deli Planters Vereeniging te Medan. De heer Bool kwam in het einde van dat jaar evenwel met ziekte-verlof naar Europa en in verband hiermede moesten deze plannen voorloopig worden opgeschort.

Maar er kwam werk aan den winkel. De Tweede Kamer had in Maart 1917 een motie aangenomen, inhoudende het besluit om uit haar midden een Commissie te benoemen ten einde haar rapport uit te brengen omtrent de haar overgelegde bescheiden inzake het ontwerp Koelie-Ordonnantie van Mr. A. F. Van Blommestein. Daar deze ontwerper de practijk van de Oostkust niet kende uit eigen ervaring, maar zijn arbeid had gebaseerd op jarenlange theoretische studiën en daarna een kort bezoek aan de Oostkust had gebracht, waarbij van een toetsen van zijn ontwerp aan de practijk geen sprake was geweest, deed zich hier een geval voor, waarop de woorden van toepassing waren „dat men over toestanden, de Delische cultures betreffende, verkeerde voorstellingen, cijfers of conclusies leest. Men kan die verkeerde voorstellingen overal ontwaren, in de dagbladen, in tijdschriften, tot zelfs in onze Volksvertegenwoordiging". Het was derhalve noodzakelijk, dat de onjuistheden van het ontwerp-Van Blommestein werden uiteengezet door iemand, die op grond van practische ervaring en gedragen verantwoordelijkheid als deskundige op het gebied van de arbeidsregelingen in de Buitengewesten zou gelden. Men was zoo gelukkig, den heer J. S. C. Kasteleyn bereid te vinden, deze taak op zich te nemen; in een uitvoerigen open brief aan genoemde Kamercommissie zette hij uiteen, welke gunstige resultaten op grond van de Koelieordonnantie op de Oostkust ook voor de arbeiders waren verkregen; dat een nomadenleven der koelie-bevolking, zooals dit

b.v. op Malakka bestond, allerminst gunstige levensvoorwaarden voor de arbeiders opleverde, en dat het van het allergrootste belang voor Nederland als koloniale mogendheid was, dat de Buitenbezittingen zich hoe langer hoe meer ontwikkelden en een goed bestaan verschaften aan honderdduizenden inlanders. Waarschuwend klonk zijn woord: „dat — een klein land als het onze een dergelijk groot koloniaal bezit heeft — zal in de toekomst alleen geduld worden, wanneer het bewijst dat bezit te kunnen ontwikkelen tot voordeel van de gemeenschap en van hen, die het bewonen".

In October 1917 werd daarop door de Heeren Herbert Cremer, F. de Fremery en C. W. Janssen de volgende circulaire gericht tot de Directies van maatschappijen, die zich met de tabakscultuur ter Oostkust van Sumatra bezig hielden:

> Op de vergadering, die den 26en September 1916 in het Muntgebouw werd gehouden, is met algemeene stemmen goedgekeurd het door ons toen uiteengezette plan, om voor gezamenlijke rekening een persoon aan te stellen, die voor de belangen der tabakscultuur hier te lande als publicist werkzaam zou kunnen zijn. Ons oog was toen gevestigd op Mr. H. J. Bool, die op het punt stond naar Nederland te repatrieeren. Geruimen tijd hebben wij eene afwachtende houding moeten aannemen, aangezien de Heer Bool begin 1917 ziek in Europa aankwam en het niet heel zeker was, of hij zijn volle arbeidskracht zou kunnen herkrijgen. Die onzekerheid kan thans als geweken worden beschouwd, en wij kunnen er op rekenen, in 't voorjaar van 1918 over zijne diensten te kunnen beschikken.
>
> Inmiddels hebben zich omstandigheden voorgedaan, die de juistheid van ons l.l. jaar genomen besluit duidelijk hebben bewezen. De benoeming eener Commissie uit de 2de Kamer ter bestudeering van de voorstellen des Heeren Mr. A. F. Van Blommestein in verband met de Koelie-Ordonnantie van Gouverneur-Generaal Idenburg, maakte eene openbare uiteenzetting van ons standpunt noodig, en het was toen een zeer groot geluk voor ons, dat de Heer J. S. C. Kasteleyn zich beschikbaar heeft willen stellen om deze verdediging te leveren. Diens doorwrochte arbeid is U allen reeds bekend. Zooals U uit het voorwoord van den „Open Brief"

hebt gezien, zijn wij toen opgetreden als „Informatie-Bureau" voor de Tabakscultuur ter „Oostkust van Sumatra", en het is onder dien naam, dat wij U thans voorstellen, eene Vereeniging te vormen. Wij noodigen U uit, over dit denkbeeld met ons te komen spreken op 9 November a.s. om half 11 uur ten kantore der Deli-Maatschappij, Heerengracht 586.

Zooals uit deze circulaire blijkt, bestond het voornemen een vereeniging op te richten; daartoe is het echter niet gekomen, omdat ter vergadering sommige heeren van meening waren dat bij het zich voordoen van principieele kwesties, de tabakscultuur rakend, het de voorkeur zou verdienen een commissie ad hoc in te stellen, daar zij vreesden, dat de Deli Planters Vereeniging (de organisatie der tabaksmaatschappijen ter Oostkust van Sumatra, waarin de hoofdadministrateurs als vertegenwoordigers der maatschappijen zitting hebben) aan zelfstandigheid zou inboeten, indien hier te lande een vereeniging van Directies zou worden opgericht. Vandaar dat men de voorkeur gaf aan een persoonsbenoeming, i.c. den Heer Mr. H. J. Bool, die hier te lande zou optreden als vertegenwoordiger der Deli Planters Vereeniging, en tevens adviseur zou zijn van het „Informatie-Bureau voor de Tabakscultuur ter Oostkust van Sumatra". Het behoeft niet te verwonderen, dat deze ietwat uitvoerige benaming in het dagelijksch leven te omslachtig bleek en al spoedig — na enkele maanden — komt de naam „Tabaksbureau" te voorschijn, de naam, dien het Bureau sindsdien heeft behouden. Als oprichtingsdatum van het Tabaksbureau zal men derhalve moeten beschouwen 9 November 1917; op dien datum werd ook een Commissie van Toezicht op het Informatie-Bureau ingesteld, waarvan het Voorzitterschap aan den Heer Herbert Cremer werd opgedragen.

De oorspronkelijke doelstelling van het bureau was om in nauwe samenwerking met de Deli Planters Vereeniging

a. te verzamelen en te ordenen alle gegevens, van belang voor de instandhouding en ontwikkeling van de tabakscultuur ter S.O.K.;

b. het gratis verschaffen van inlichtingen aan belanghebbenden, welke noodig zijn tot het vormen van een juist oordeel in vraagstukken, welke middellijk of onmiddellijk met de tabakscultuur ter S.O.K. in verband staan;

c. het verspreiden van kennis aangaande die tabakscultuur, en het zoo noodig bestrijden en weerleggen van verkeerde opvattingen en begrippen, welke op de ontwikkeling der bedoelde cultuur een noodlottigen invloed zouden kunnen uitoefenen;

d. het gratis verstrekken van inlichtingen en raad aan jongelieden (of aan hun ouders of voogden), die zich naar de Oostkust zouden willen begeven om daar betrekkingen in de tabak te aanvaarden.

Wanneer men bedenkt, dat men toen in de laatste phase van den vorigen wereldoorlog leefde, die ook voor de Indische bedrijven dagelijks grootere moeilijkheden bracht, dan schijnt het op het eerste gezicht verwonderlijk, dat de tabaksmaatschappijen in 1917 aanleiding vonden tot oprichting van een Informatie-Bureau met een taak als hierboven aangeduid. De verklaring hiervoor zal wel gevonden moeten worden in het feit, dat de plannen voor het Bureau waren ontstaan in 1916, welk jaar nog minder onder den druk van den oorlog had gestaan. In 1917 en 1918 namen de moeilijkheden ook voor het Indische bedrijfsleven aanmerkelijk toe; het waren geen verkeerde voorstellingen over Deli, die op indirecte wijze de tabakscultuur bedreigden, doch het was de onmogelijkheid om het product naar Europa te verschepen, die de Directies der cultuurmaatschappijen met zorgen vervulde en een drang deed ontstaan om door gezamenlijk optreden te trachten tot een oplossing van gemeenschappelijke moeilijkheden te geraken.

Zoo hadden in het najaar van 1917 de importeurs van Nederlandsch-Indische tabak, waaronder ook de tabaksmaatschappijen ter Oostkust van Sumatra, zich in een vereeniging georganiseerd

Mr. H. J. Bool,
Secretaris van de Deli Planters Vereeniging te Medan 1905—1916,
Secretaris van het Tabaksbureau te Amsterdam 1917—1939.

om hun gezamenlijke belangen bij de verscheping van tabak te behartigen; aanvang 1918 lagen er in Indië ruim 300.000 balen Deli-tabak en bijna 900.000 balen Java-tabak (welk quantum na afloop van het oogstjaar 1918 zou stijgen tot circa 585.000 balen Deli-tabak en circa 1.220.000 balen Java-tabak). Terwijl de maatschappijen als importeurs er naar streefden in samenwerking met de scheepvaart-maatschappijen het transportprobleem tot een oplossing te brengen, kwam men als producent voor de vraag te staan, in hoeverre de te verwachten aanvoer door de markt zou kunnen worden opgenomen, en in hoever een beperking van de oogsten 1919 en de volgende jaren evenwicht zou kunnen brengen tusschen aanbod en vraag. Pogingen om op dit gebied een zelfde gedragslijn door de verschillende groepen van pro-

ducenten van Ned.-Indische tabak te doen volgen, mislukten doordat de belangen te veel uiteenliepen; vervolgens werd groepsgewijze de vraag behandeld, of een beperking van den oogst raadzaam was.

De groep producenten van Sumatra-tabak werd destijds door een 20-tal maatschappijen gevormd en er bestond tusschen haar reeds ook hier te lande een zekere band, doordat zij gezamenlijk het Informatie-Bureau voor de Tabakscultuur ter Oostkust van Sumatra hadden opgericht; dit bureau was evenwel, naar uit de boven vermelde doelstellingen blijkt, geenszins bedoeld als een vereeniging, waarin gezamenlijke producenten-belangen zouden kunnen worden behandeld. Om nu in de behoefte aan een dergelijk contact-orgaan te voorzien, namen de heeren Hugo Muller, Herbert Cremer en F. de Fremery in April 1918 het initiatief onder den naam van Sumatra Comité, om de producenten tot samenwerking te brengen; dit gelukte, de betrokken Directies pleegden overleg in een lichaam, dat den naam „Tabaks Commissie" verkreeg, en als eerste resultaat werd door onderling overleg een beperking van oogst 1919 verkregen. Deze Tabaks Commissie, waarvan aanvankelijk de heer Hugo Muller en sinds 5 Mei 1920 de heer Herbert Cremer als Voorzitter optrad, was in wezen een, zij het ook officieuze, vereeniging van de Directies der tabaksmaatschappijen ter Oostkust, iets wat men in 1917 bij de oprichting van het Informatie-Bureau juist uit den weg had willen gaan. Het is allerminst te verwonderen, dat behalve den omvang der oogsten van 1919 en de volgende jaren, ook andere belangen, o.m. werkgeversbelangen, in deze Tabaks Commissie werden behandeld (zoo o.a. personeelsvoorwaarden in Deli en contractwijzigingen, verband houdende met de invoering der Assistentenregeling); maar de oorspronkelijk bedoelde scheiding tusschen arbeidssfeer van het tot Tabaksbureau herdoopte Informatie-Bureau eenerzijds en van de Tabaks Commissie anderzijds is reeds spoedig dermate vervaagd, dat in Mei 1920 op een vergadering van de Tabaks Commissie werd besloten tot ver-

hooging van de contributie voor het Tabaksbureau. Op 29 September 1920 werd de vraag besproken, of het wel zin had om Tabaksbureau en Tabaks Commissie (alias Sumatra Comité) naast elkaar te laten bestaan; men besloot toen het eerste te handhaven, doch met overneming van de door de Tabaks Commissie verrichte taak, en aldus is het Tabaksbureau geworden tot een vereeniging van de Directies der Sumatra-tabaksmaatschappijen alsmede der Deli Spoorweg Maatschappij, ter behartiging van hare gezamenlijke bedrijfsbelangen in den ruimsten zin.

In het voorgaande is het tot stand komen van het Tabaksbureau vrij uitvoerig geschetst en wel om deze reden, dat de eenigszins in nevelen gehulde geboorte en de prille jeugd van het Tabaksbureau tot dusver niet beschreven werden. Laat ons thans nagaan, wat de werkzaamheden van het Bureau zijn geworden en hoe haar betrekkingen tot haar oudere zuster, de Deli Planters Vereeniging te Medan, zich hebben ontwikkeld.

Naar hierboven bleek, was men in 1917 bevreesd geweest, dat een organisatie van Directies der tabaksmaatschappijen tot gevolg zou hebben, dat het Planters Comité aan zelfstandigheid zou inboeten. Nu was die zelfstandigheid slechts van betrekkelijke waarde, omdat de hoofdadministrateurs als zoodanig toch aan hunne Directies ondergeschikt waren; voorts was het begrijpelijk, dat de min of meer zelfstandige positie van het Planters Comité beperkingen zou moeten ondergaan, indien dit een gevolg zou zijn van een doelmatiger behartiging der belangen van de tabakscultuur. Trouwens, de behoefte tot samenwerking voor gemeenschappelijke belangen was niet alleen aanwezig bij de tabaksmaatschappijen; reeds in het voorjaar van 1914 was de Internationale Vereeniging voor de Rubbercultuur in Ned.-Indië, gevestigd te Den Haag, opgericht, waarbij het evenmin in de bedoeling lag in te grijpen in den arbeid door de plantersvereenigingen op Java en Sumatra verricht, maar juist in samenwerking met die vereenigingen op te treden, wanneer groote

algemeene belangen op planters-, wetgevend- en handelsgebied tusschen de Directies der rubbermaatschappijen in Europa zouden moeten worden besproken en bij de autoriteiten hier te lande voorgestaan. Evenzoo werd in 1919 de B.E.N.I.S.O. (Bond van Eigenaren van Ned.-Indische Suikerondernemingen) opgericht. Ook werd te dien tijde reeds de behoefte gevoeld aan een organisatie ter behartiging van de gemeenschappelijke belangen van het geheele Ned.-Indische bedrijfsleven, een wensch, die o.m. door de noodzakelijk geworden herziening van het Indische belastingstelsel steeds intensiever werd, en die in 1921 bij de oprichting van den Ondernemersraad voor Ned.-Indië in vervulling ging.

Wat nu de doelmatigheid van de oprichting van het Tabaksbureau betreft, heeft de practijk van de eerste levensjaren van het Bureau reeds aangetoond, dat het voor de Directies zeer dienstig was een gezamenlijk secretariaat te bezitten voor het behandelen van gemeenschappelijke belangen; ook het Planters Comité was gebaat met de instelling van een centraal orgaan der Directies, zoodat de hoofdadministrateurs niet meer hunne principalen afzonderlijk behoefden in te lichten over aangelegenheden, die van gemeenschappelijk belang geoordeeld werden; en in de derde plaats, dat tusschen de secretariaten van Deli Planters Vereeniging en Tabaksbureau, na gescheiden bestudeering der vraagstukken, een vruchtbare gedachtenwisseling mogelijk werd en men wederzijds elkaar van dienst kon zijn.

De voornaamste werkzaamheden, die in de afgeloopen jaren voor het Tabaksbureau waren weggelegd, lagen op het terrein van het arbeidsrecht en van het agrarisch recht. Bij de eerste categorie moet in de eerste plaats worden gedacht aan de herzieningen van de Koelie-Ordonnantie en Vrije Arbeidsregeling, aan de Assistentenregeling en Aanvullende Plantersregeling, aan vraagstukken betreffende immigratie en kolonisatie van inlandsche arbeiders, aan de conventies van het Internationaal Arbeidsbureau te Genève, voor zoover die den arbeid door inlandsche werknemers betreffen.

Tot de categorie van het agrarisch recht behoort het in latere jaren op den voorgrond getreden vraagstuk van de conversie van landbouw-concessies in erfpacht, waaromtrent elders in dit gedenkboek een uitvoerige beschouwing van den heer Mr. H. J. Bool is opgenomen.

Doch daarnaast zijn er onderwerpen, die niet betrekking hebben op de tabakscultuur op Sumatra, maar op de in Nederland gevestigde tabaksmarkt en den afzet van Deli-tabak; in het bijzonder verdienen hierbij vermelding de moeilijkheden, die ten aanzien van den uitvoer naar de Vereenigde Staten rezen, zoowel tengevolge van het hooge Amerikaansche invoerrecht op dekbladtabak, als in verband met indertijd aldaar gevoelde bezwaren tegen den invoer van goederen, die onder een arbeidscontract met poenale sanctie waren voortgebracht, voorzoover althans dergelijke goederen in voldoende hoeveelheid en kwaliteit in de Vereenigde Staten zelf werden geproduceerd. In dit verband kan eveneens nog worden gewezen op de vermindering van den afzet naar Duitschland in 1934 en volgende jaren als gevolg van het beschikbaar stellen van ontoereikende betalings-contingenten door dit land, moeilijkheden die met behulp van compensatie-transacties gedeeltelijk werden opgelost, evenwel niet door het Tabaksbureau als zoodanig, maar door een daartoe speciaal ingestelde Commissie, Algemeene Tabak Commissie geheeten, waartoe de meeste importeurs van Ned.-Indische tabak benevens vertegenwoordigers van makelaars en den tabakshandel toetraden en waarvan het Voorzitterschap aan den Heer Herbert Cremer werd opgedragen.

Het aantal leden van het Tabaksbureau is in den loop der jaren belangrijk afgenomen. In 1918 was het een twintigtal, maar hun getal verminderde in de daarop volgende jaren, zoowel doordat verschillende kleine producenten werden overgenomen door andere tabaksmaatschappijen als door omzetting van tabaksondernemingen in rubberondernemingen. Dientengevolge is het ledenaantal van het Tabaksbureau verminderd tot vijf

tabaksmaatschappijen benevens de Deli Spoorweg Mij., die hoewel geen cultuurmaatschappij, toch reeds spoedig na de oprichting van het Tabaksbureau de beteekenis van een samenwerking der Delische bedrijven in Nederland heeft beseft en als lid is toegetreden, gelijk zij ook in Deli lid der D.P.V. is.

Gelijk bekend, is het bedrijfsleven ter Oostkust van Sumatra in twee vereenigingen georganiseerd; de tabaksmaatschappijen zijn vereenigd in de in 1879 door J. T. Cremer opgerichte Deli Planters Vereeniging, terwijl de overjarige cultures sinds 1910 in de Algemeene Vereeniging van Rubberplanters ter Oostkust van Sumatra (A.V.R.O.S.) zijn georganiseerd. Tusschen beide lichamen bestaat een goede samenwerking, o.a. tot uiting komend in het gemeenschappelijk in stand houden van organisaties voor de werkvolkvoorziening, voor de hygiënische beveiliging van het cultuurgebied etc. Men heeft het hier te lande wel eens als een gemis gevoeld, dat ook de A.V.R.O.S. geen eigen vertegenwoordiging in Nederland had; dat was het geval in de jaren, dat de Buitengewesten en in het bijzonder de Oostkust van Sumatra, het voorwerp van speciale arbeidswetgeving waren en daardoor in een uitzonderingspositie werden geplaatst. Deze tendenz is de laatste jaren evenwel verslapt, zoodat aan een eigen vertegenwoordiging van de A.V.R.O.S. hier te lande minder behoefte bestaat dan vroeger; bovendien zijn de betrokken maatschappijen als leden van de Internationale Vereeniging voor de Rubbercultuur in Ned.-Indië en van den Ondernemersraad voor Ned.-Indië in de gelegenheid gezamenlijk voor hun belangen op te komen. Hoewel de ledenkring van deze lichamen niet beperkt is tot bedrijven ter Oostkust van Sumatra, maar toegankelijk is voor alle Ned.-Indische bedrijven, bestaat er tusschen het Tabaksbureau en deze vereenigingen een zeer aangenaam overleg, zoo dikwijls de belangen van de overjarige cultures op de Oostkust dit gewenscht maken. De open brief van den heer Kasteleyn inzake de Koelie-Ordonnantie, waarvan in den aan-

vang van deze beschrijving sprake was, werd dan ook aan de Commissie uit de Tweede Kamer aangeboden door het Informatie-Bureau voor de Tabakscultuur tezamen met de Internationale Vereeniging voor de Rubbercultuur in Ned.-Indië.

Er is in de 25 jaren, dat de Heer Herbert Cremer de Deli-Maatschappij leidde, veel veranderd in de werkzaamheden der Directies. Nadat de moeilijkheden van den vorigen oorlog waren overwonnen, werden de Sumatra-oogsten tot 1930 vlot door de markt opgenomen, en na de drukke bezigheden van de voor- en najaarsinschrijvingen bood de winter een rustpauze, die gelegenheid gaf voor een niet te haastig bezoek aan Deli. Met het jaar 1930 ontstonden ernstige moeilijkheden in den afzet, de wintermaanden moesten worden benut voor onderhandelingen over verbetering van den afzet, voor compensatie-transacties en andere handelspolitieke werkzaamheden. De vliegdienst verkortte den tijdsduur, noodig voor een bezoek aan Deli; de telefoonverbinding knoopte eveneens de banden nauwer aan, overleg en beslissingen op korten termijn werden vergemakkelijkt, en dientengevolge konden de bemoeiingen der Directies zich uitstrekken tot aangelegenheden, die in vroeger tijden aan de Hoofd-Administrateurs werden overgelaten; deze gang van zaken stelde aan de Directies nog meer dan vroeger den eisch door persoonlijke bezoeken aan Ned.-Indië op de hoogte te blijven van de ontwikkeling aldaar op politiek, economisch en sociaal gebied.

Dit contact is nu verbroken, en daarom is dit oogenblik geschikt om stil te staan en om te zien naar het verleden. Wanneer de verbindingen met overzeesch Nederland zullen zijn hersteld, zullen ook voor het Indische bedrijfsleven wijzigingen in de verhouding tusschen Nederland en Indië plaats hebben, die thans nog bezwaarlijk zijn te overzien.

A. G. FENNEMA.

MAATREGELEN VAN SOCIALEN AARD.

Indien het waar is, dat de welvaart van een Maatschappij ten nauwste verband houdt met de positie en de behandeling van haar personeel, dan is het zeker op zijn plaats hier eens een uitvoerige beschouwing te wijden aan hetgeen de N. V. Deli-Maatschappij in den loop der laatste 25 jaren in dit opzicht voor hare medewerkers heeft gedaan.

Werden reeds in het Gedenkboek, uitgegeven bij gelegenheid van het 50-Jarig Bestaan onzer Maatschappij, enkele Maatregelen van Socialen Aard behandeld, waaronder in de eerste plaats de Verzekering van de toekomst van het Personeel, alsmede de Geneeskundige Voorzieningen, uit het Gedenkschrift van het 60-Jarig Bestaan in 1929 zien wij, dat deze sociale belangen inmiddels reeds een veel grooteren omvang hadden gekregen en zich meer in het bijzonder ook uitstrekten tot het niet-Europeesch personeel der maatschappij.

Inderdaad, de zorg voor het personeel in den meest uitgebreiden zin des woords heeft den Bestuurderen der Deli-Maatschappij te allen tijde na aan het hart gelegen. En wanneer wij thans hiervan een en ander willen memoreeren, dan is dit louter en alleen om daarmede te accentueeren het groote aandeel, dat de tegenwoordige Directeur, de Heer Herbert Cremer, sedert het jaar 1916 tot op heden, dus in den loop der laatste 25 jaren, daarin heeft gehad.

Indologische Cursus. Zoo was bijvoorbeeld op instigatie van de Heeren Dr. C. W. Janssen en E. Tweer in het jaar 1916 het plan gerijpt, om hen, die in Indië een werkkring zouden aanvaarden,

Administrateurshuis op Emplacement (nieuw model).

ter betere voorbereiding hunner taak, een cursus te doen volgen aan het toen pas opgerichte Koloniaal Instituut. Dit plan verkreeg aanstonds den vollen steun van den Heer Herbert Cremer. Uit deze „Indologische leergangen der Afdeeling Volkenkunde" is later gegroeid de z.g.n. „Indologische Cursus van het Koloniaal Instituut", welke lessen en cursorische voordrachten omvat in de vakken: Indische Volkenkunde — Kennis der Indische Staatsinstellingen — Indische Economie — Koloniale Landbouw — Tropische Hygiëne — en de Maleische Taal, terwijl verder ook de praktijk van het Landmeten en de Ondernemings-boekhouding worden behandeld.

Opheffing Huwelijksverbod. In hetzelfde jaar viel het besluit tot opheffing van het huwelijksverbod. Tot dien was het assistenten niet toegestaan te trouwen voordat hun salaris *f* 350,— per maand bedroeg, hetgeen in den regel eerst na verloop van drie jaren het geval was. De eerste jaren werden beschouwd als leerjaren, waarbij alle werkkracht en aandacht vereischt werden om zich in te werken.

Toen evenwel de sociaal-cultureele verhoudingen in het door

pioniersarbeid binnen den kring der beschaving gebrachte gebied „Deli" aanzienlijk waren verbeterd, verloor deze bepaling haar positieven zin. Men achtte het niet langer een nadeel, een jonge onervaren vrouw reeds in het begin van de plantersloopbaan het dikwijls moeilijke assistentenbestaan te doen deelen, doch men verwachtte hiervan integendeel ook de voordeelen. Een zeker conservatisme diende toen evenwel te worden overwonnen en het is de verdienste van den Heer Herbert Cremer geweest tegen de destijds nog heerschende meeningen in, de afschaffing van dit huwelijksverbod te hebben doorgezet. Wel geschiedde de afschaffing van het verbod niet ineens. Men begon ermede den termijn terug te brengen tot twee jaren, mits een tegoed van *f* 2000,— in de boeken der Maatschappij de zekerheid gaf, dat finantieele moeilijkheden voorloopig zouden kunnen worden uit den weg geruimd, doch in 1919 werd ook deze belemmerende bepaling afgeschaft.

Het beeld en de geest der Europeesche samenleving werden door de afschaffing van het huwelijksverbod slechts gebaat en bevorderd. Volgens de laatst ter beschikking staande gegevens zijn van het personeel der Maatschappij in Indië, momenteel bestaande uit 207 man, thans 165 gehuwd. Het aantal kinderen bedraagt 262.

Positie van het Personeel. Wat er in deze afgeloopen 25 jaren tot stand is gekomen met betrekking tot de positie-verbetering van het Europeesche personeel, het zou mij te ver voeren, dit alles in extenso te vermelden. De Deli-Maatschappij is er echter zeker in geslaagd deze positie zoo te doen zijn, dat zij een vergelijking met die bij andere maatschappijen in alle opzichten kan doorstaan.

Op zoo juiste en voortreffelijke wijze werd bij gelegenheid van het 60-Jarig Bestaan uiting gegeven aan gevoelens van appreciatie van alles wat steeds in het belang van het personeel gedaan is en nog wordt gedaan. Wederzijdsch begrip van moeilijkheden zal er onder alle omstandigheden toe leiden de betrokken groepen tot elkaar te brengen en zoo zal ook het personeel steeds

waardeering koesteren voor het streven der Directie aan de redelijke verlangens harer employé's zooveel mogelijk tegemoet te komen, terwijl anderzijds alle krachten zullen worden ingezet in het belang en tot heil van de Maatschappij!

Tantième-Regeling. Van de oprichting der Deli-Maatschappij af heeft men het personeel mede laten deelen in de finantieele resultaten door hiervoor een tantième-regeling te ontwerpen, welke echter in den loop der jaren verschillende veranderingen heeft ondergaan. De bedragen, welke tegenwoordig aan het personeel worden uitgekeerd zijn buitengewoon gunstig en overschrijden zeker de 25 % van de netto-winst over eenig boekjaar behaald.

Vóór 1917 nog „gratificatie" genoemd, was het bedrag, dat ter beschikking van de assistenten stond, gelijk aan 5% van de bruto-winst der ondernemingen. Op 27 November 1916 kwam de bepaling af, dat voortaan dit winstaandeel niet meer beschouwd

Assistentenwoning op Emplacement (oud model).

zou worden als gratificatie, doch als „tantième" ! Wij zien dan, dat te beginnen met oogst 1917 de uitkeering wordt bepaald op 7½ %, echter volgens de oude regeling, d.w.z. te beginnen na 6 dienstjaren. Het volgende jaar bracht wederom een verbetering, met dien verstande, dat reeds over het 4-de dienstjaar zou worden geparticipeerd.

Pensioenregeling. In artikel 7 van het Assistenten-Contract wordt gesproken over een Pensioenverzekering bij een door de Maatschappij aan te wijzen Levensverzekering-Maatschappij.

Pensioen A. Reeds in 1893 is door de Deli-Maatschappij een som gereserveerd, welke het jaar daarop bij gelegenheid van het 25-Jarig Bestaan verhoogd werd tot *f* 500.000,—, teneinde hiermede voor de in dienst zijnde assistenten de inkoopsom te betalen over de dienstjaren, welke zij in 1893, het jaar dat de verzekering inging, reeds achter den rug hadden. Voor dit zoogenaamde „Pensioenfonds A" is de assistent verplicht tot gedeeltelijke premiebetaling, terwijl dit hem na 15 jaren dienst een levenslang pensioen van *f* 1000,— garandeert.

Pensioen B. Verder werd over het boekjaar 1917/18 *f* 200.000,—, gereserveerd, welk bedrag in 1920 werd aangevuld tot *f* 1.000.000,—, met de bedoeling de rente van dit kapitaal aan te wenden ten eerste voor de bestrijding van de kosten voor een premievrij pensioen van *f* 1000,— per jaar ten gunste van de weduwen van assistenten, ongeacht hun diensttijd, terwijl tevens daarmede de grond werd gelegd voor een eveneens premievrij extra-pensioen, tot een maximum van *f* 500,— per jaar, boven het reeds bestaande pensioen van *f* 1000,— aan assistenten, die langer dan 15 jaren in dienst der Maatschappij zijn geweest.

Op 1 Januari 1926 werd het weduwe-pensioen verhoogd tot *f* 1200,— per jaar en het extra-pensioen voor assistenten tot een maximum van *f* 1000,—. Volgens deze regeling ontving dus een assistent, die volgens de in 1894 ingestelde pensioenvoorwaarden recht had op een pensioen van *f* 1000,— na 15 jaren dienst, voor

elk dienstjaar daarboven, een extra-pensioen van *f* 200,— per jaar, met een maximum van *f* 1000,— zoodat hij na 20 dienstjaren in het genot was van totaal *f* 2000,— aan pensioengelden.

Tenslotte is ook hierin nog weder een verandering ten goede gekomen. Bij gelegenheid van het 60-Jarig Jubileum der Maatschappij werd het personeel verrast met de mededeeling, dat voortaan het Pensioenfonds B. *f* 300,— zou bedragen voor elk jaar, boven de 15 dienstjaren doorgebracht, met een maximum van *f* 1500,— per jaar! Als gevolg hiervan ontvangt dus een oud-assistent, na verlaten van den dienst na 20 jaren, aan pensioengelden van Pensioen A. *f* 1000,— en van Pensioen B. *f* 1500,— of totaal *f* 2500,—. Het weduwe-pensioen staat vast op *f* 1200,— per jaar.

Wij zouden onvolledig zijn, indien wij hierbij de speciale bepaling uit het Pensioenfonds B. onvermeld lieten, dat het recht op uitkeering vervalt, indien op het oogenblik, waarop de assistenten of hunne weduwen in de termen vallen gepensionneerd te worden, de som van de over den volbrachten diensttijd genoten tantièmes, gratificaties en aandeelen, vermeerderd met hetgeen over eenige maand aan salaris of verlofsalaris boven *f* 600,— is genoten, *f* 150.000,— of meer heeft bedragen.

Pensioen niet-Europeanen. Niet alleen voor het Europeesch— ook voor het niet-Europeesch personeel werd gezorgd. Eveneens in 1920 werd een pensioenregeling ingesteld voor de niet-Europeesche werklieden, die minstens 25 achtereenvolgende dienstjaren achter den rug hadden. Hieronder worden begrepen alle contractanten en gewezen contractanten en verder alle niet-Europeesche lieden, die geregeld dagelijks arbeid op de onderneming verrichten, zoowel gehuwd als ongehuwd en onverschillig van welken landaard.

Nienhuysfonds. Bovendien — en dit is in het Gedenkboek voor het 60-Jarig Bestaan der Maatschappij ook reeds gereleveerd

— stichtte de Heer J. Nienhuys in het jaar 1926 nog een afzonderlijk, rechtspersoonlijkheid bezittend fonds, ter ondersteuning van oud-gedienden (niet-Europeanen) der Deli-Maatschappij, genaamd het „Nienhuysfonds", waaruit ongeacht het reeds uit anderen hoofde uitgekeerd wordende pensioen, bedragen ineens of in termijnen worden verstrekt, in gevallen, waarin daartoe ten gevolge van ziekte of andere voor den betrokkene of zijn gezin bestaande moeilijke omstandigheden, aanleiding bestaat. Ook aan weduwen en weezen van oud-gedienden kan deze ondersteuning worden toegekend.

Als wij nu verder zien hetgeen op het gebied van sociale maatregelen ten behoeve van het werkvolk is geschied, dan noemen wij achtereenvolgens: de Kinderverzorging, de Huisvesting, de Ondernemingsscholen en de Ondernemings-bibliotheken, alsmede het tot stand komen van een Ambachtsschool voor de jongens, en het oprichten van Speciale Cursussen voor de meisjes uit de arbeidersgezinnen.

Kinderverzorging. De betere Kinderverzorging dateert van eind 1923, toen door uniforme regeling vrouwen, baboes, werden aangesteld, teneinde tijdens de werkuren op de kleine kinderen van vrouwelijke werklieden toezicht uit te oefenen. Op de verschillende ondernemingen werden zoogenaamde crêches ingericht, terwijl ook door de geneesheeren der Maatschappij een vaste contrôle op die kinderen werd uitgeoefend waarvan aanteekening werd gehouden. Zoo ontstond een „Burgerlijke Stand" dier kinderen en werd tevens toezicht uitgeoefend op de moeders zelve; streng werd de hand gehouden aan een behoorlijken rusttijd voor en na de bevalling. In de hospitalen werden kraamzalen ingericht, waar gediplomeerde inlandsche vrouwen als vroedvrouw werkzaam konden zijn.

Huisvesting. Was met Staatsblad 1925 No. 647 de kinderarbeid en de vrouwen-nachtarbeid reeds geregeld, ook de woning-

Kolonisatie-huisjes.

toestand, de huisvesting verbeterde en ging, vooral na de kolonisatie-proeven veel verder dan de gewone zorg voor „voegzame huisvesting"! Het doel der kolonisatie, „een kern van blijvende, rustige en werkzame Javaansche gezinnen aan de ondernemingen te binden, waaruit later wederom vrije en in het land geboren arbeidskrachten zouden voortspruiten", werd na 1919 door den bouw van gezins- en éénsgezins-huizen energiek ter hand genomen; doch vooral in het begin werd door de werklieden veel oppositie hiertegen gevoerd, omdat dezen een gezellig samenwonen in de koelieloodsen vaak verkozen boven de afzonderlijk gebouwde huisjes. Waardeering is evenwel niet uitgebleven, ook al vanwege het feit, dat tevens stukken grond ten gebruike werden afgestaan, waarop naar eigen goeddunken vruchtboomen geplant en groenten konden worden gekweekt, hetgeen tezamen met het houden van pluimvee, een groot materieel

voordeel voor den bewoner beteekende. Huur werd voor deze woningen niet berekend, terwijl feitelijk de bewoner, bij goed gedrag, zijn geheele verdere leven met zijn gezin daar onbezorgd kon blijven wonen. Niet onvermeld moge blijven, dat aan deze kolonisten ook goedkoope rijst werd verstrekt, dat zij vrije geneeskundige behandeling genoten en vrije medicijnen konden verkrijgen, terwijl zij tevens met hunne gezinnen, in geval van ziekte, kosteloos in de hospitalen konden worden verpleegd.

Onderwijs. Een voornaam punt van vooruitgang op maatschappelijk gebied was de zorg voor het Onderwijs aan de kinderen der werklieden.

Hiervoor heeft de Deli-Maatschappij zich kunnen spiegelen aan hetgeen door hare zuster-maatschappij, de Senembah, ten deze reeds was verricht. Bij laatstgenoemde maatschappij werd een systeem toegepast, waarbij ten behoeve van het instandhouden van de Javaansche adat en volksgebruiken, het Javaansch als voertaal behouden bleef. Daarnaast werd onderricht gegeven in het Maleisch, terwijl behalve het gewone leerprogramma ook eenvoudige handenarbeid werd onderwezen.

De Deli-Maatschappij is in zooverre hiervan afgeweken, dat meer het systeem der volksscholen met Gouvernementssteun is toegepast, terwijl aanvankelijk uitsluitend het Maleisch werd onderwezen.

Juist in 1916 was door den toenmaligen Gouverneur der Oostkust het verzoek gedaan om tot een herleving dier zoogenaamde ondernemingsschooltjes te komen, een verzoek dat algemeen in goede aarde is gevallen en al direct ook bij de Deli-Maatschappij tot proeven op dat gebied aanleiding werd.

En dat het niet alleen bij proefnemingen is gebleven, leert ons onderstaand overzicht, waaruit duidelijk blijkt, hoe er in het jaar 1924 bij de Deli-Maatschappij reeds een 25 scholen waren en ook in de volgende jaren het aantal leerlingen snel is toegenomen. Wij dienen tot goed begrip in het oog te houden, dat sedert 1930

ook het Javaansch gedeeltelijk als voertaal werd onderwezen. In de 15 jaren, waarover ons de cijfers ten dienste staan, is weliswaar het aantal schooltjes vrijwel constant gebleven, doch het aantal leerlingen vertoont, behoudens een enkele inzinking, een steeds stijgende lijn.

	scholen	leerlingen		scholen	leerlingen
1924	25		1932	26	1618
1925	27	1389	1933	26	1708
1926	27	1458	1934	26	1908
1927	28	1640	1935	26	1996
1928	30	1849	1936	26	1864
1929	30	1664	1937	26	1859
1930	30	2144	1938	27	2290
1931	28	1733			

Het onderwijzend personeel kwam aanvankelijk uit Java, doch met behulp der betrokken maatschappijen, waarbij ook alweer de Deli-Maatschappij zich niet onbetuigd heeft gelaten, kwam in 1920 te Bindjei een cursus tot stand voor de opleiding tot volksonderwijzers, geheel ten behoeve van de ondernemingsscholen, welke cursus al dadelijk veel opgang maakte. Het personeel hiervan afkomstig, werd beter geacht dan de gewone leerkrachten met kweekeling- en hulpdiploma, omdat zij van Javaansche afkomst moesten zijn en eene opleiding van twee jaar achter zich hadden.

Ondernemingsbibliotheek. Direct in verband met deze ondernemingsscholen staan ongetwijfeld de inrichting en instandhouding van de „Ondernemingsbibliotheken".

De geestelijke ontwikkeling der koeliekinderen gaf mede den stoot tot de vraag naar verdere ontwikkeling van het inlandsch personeel.

In 1925 werd hiermede in overleg met het Bureau voor de Volkslectuur op Java, een aanvang gemaakt en in korten tijd hebben deze bibliotheken, waarin per onderneming een 100-tal

zoowel oorspronkelijk Maleische en Javaansche, alsook vertaalde Europeesche boeken te vinden is, welke tegen eene vergoeding van één cent per boek en per week door den onderwijzer van de betreffende ondernemingsschool werden uitgeleend, grooten opgang gemaakt.

Ambachtsschool. De Deli-Maatschappij heeft op het gebied van het onderwijs voor de koeliekinderen nog meer gedaan. Was reeds in 1907 door het Planters Comité voor het eerst het denkbeeld besproken om tot oprichting van een Ambachtsschool te geraken, toen zich meer en meer het gebrek aan geschoolde ambachtslieden in Deli deed gevoelen, het was de Deli-Maatschappij, die in het jaar 1927 naar aanleiding van het gebrek aan toekangs voor haar eigen bedrijf, zoo'n eerste ondernemings-ambachtsschool stichtte. Op de onderneming Belawan verrees volgens het voorbeeld der ambachtsschool te Medan, zulk een school, echter voorloopig alleen voor de afdeeling houtbewerking. Hier konden de kinderen van werklieden, die daarvoor aanleg toonden, onder goede Javaansche deskundige leiding tot degelijke ambachtslieden worden opgeleid.

Reeds in Februari 1929 leverde deze school haar eerste 27 volleerde en bruikbare timmerlieden af. Inmiddels werd in het leerplan ook een cursus in het metselen opgenomen, terwijl in het aan de school verbonden internaat de leerlingen kosteloos werden gevoed en gehuisvest.

Op ultimo 1929 waren in de 1ste klasse 31, in de 2de 27 leerlingen. In 1930 bedroeg dit aantal voor de 1ste 14, voor de 2de 21, of totaal 35 leerlingen, waarvan in dat jaar 26 werden afgeleverd. In 1931 werden 21 vaklieden als timmerman-metselaar afgeleverd, doch wegens bezuiniging werd toen het metselaarsvak wederom uitgeschakeld. Nog is ons bekend, dat in 1932 14 ambachtslieden voor het einddiploma slaagden, terwijl echter in den loop van het volgend jaar de school uit financieele overwegingen moest worden gesloten.

Huishoudscholen. Alvorens dit praatje over „Onderwijs" te beëindigen, mogen wij niet verzuimen te vermelden, hoe in 1920 door den Inspecteur van het Inlandsch Onderwijs ook de aandacht was gevestigd op het geven van onderwijs in huisvlijt, bijv. tuinarbeid voor de jongens en naai- en kniplessen voor de meisjes, hetgeen dan echter na de gewone schooluren zou kunnen geschieden.

Zoo werd door de Deli-Maatschappij op de onderneming Kwala Mentjirim in het jaar 1930 zulk een huishoudschool voor meisjes opgericht, welke school echter helaas geen lang bestaan heeft gehad.

De bedoeling van deze school was om de dochters der werklieden op te leiden tot eenvoudige hulp in de huishouding. Het onderwijs omvatte: koken, wasschen, strijken, naaien, verstellen, handwerken, batikken, huishoudelijk werk en gezondheidsleer, in welke vakken de meisjes gedurende een éénjarigen cursus, onder leiding van een Javaansch echtpaar werden onderwezen. Door overgroote belangstelling — er was gerekend op een 30-tal leerlingen — moest al dadelijk een strenge selectie worden toegepast. Zoo begon de school met 28 leerlingen, waarvan er 16 waren opgenomen in het aan de school verbonden internaat, waar kosteloos voeding en huisvesting werd verstrekt.

Plantersschool. Voor de Europeanen is op het gebied van het Onderwijs ook het noodige verricht. Wij denken in de allereerste plaats aan de Plantersschoolvereeniging „Brastagi".

Brastagi, het herstellingsoord bij uitnemendheid, gelegen op de Hoogvlakte, waarheen 34 jaren geleden de Heer J. T. Cremer den eersten tocht nog met een Spijker-auto maakte. Destijds was de weg zoo slecht, dat toen nog ettelijke koelies van verschillende ondernemingen moesten worden gerequireerd, om deze reis mogelijk te maken. Thans gaat men geruischloos en zacht over een breeden, gladden en veiligen weg naar boven, in ongeveer anderhalf uur een afstand van 68 kilometer afleggend om ongeveer 1500 meter te klimmen. Brastagi, vacantieoord met zijn tallooze

Plantersschool te Brastagi.

villa's en buitenverblijven, waar ook de Deli-Maatschappij voor haar personeel naast een villa in 1907 gebouwd, een drietal landhuizen bezit, waarvan sedert jaren door het personeel als vacantie- en herstellingsoord een geregeld gebruik wordt gemaakt.

In deze omgeving nu, een ruime bijna Europeesche villawijk, te midden eener mooie natuur en in een door en door gezond klimaat op ongeveer 1500 Meter hoogte, hebben de groote tabaks-maatschappijen, op initiatief van den Heer Herbert Cremer, de Plantersschool gesticht.

De „Plantersschoolvereeniging Brastagi" werd opgericht in 1925 en had als doelstelling de stichting van een lagere school annex internaat te Brastagi, voornamelijk om de Europeesche kinderen, die op de cultuur-ondernemingen wonen en voor wie het bezoeken van een lagere school allerlei practische bezwaren heeft, in een koel klimaat en een aangename omgeving in de gelegenheid te stellen, het onderwijs te volgen.

Deze school, welke alle voordeelen van een kostschool in de buurt van de ouders heeft, werd door de onvermoeide zorgen

van den Heer J. F. H. J. Lutjens, toenmalig Hoofd-Administrateur der Deli-Maatschappij, tevens voorzitter der Plantersschoolvereeniging, als uitvoerder van de gedachte van den Heer Herbert Cremer, tot een waarlijk kunstvol gebouw van grootsche allure, dat met zijn unieke ligging op een terrein van circa 6 H.A., op de hoogvlakte in die omgeving een bijzonderen indruk bij den bezoeker achterlaat.

Het internaat ving den eersten cursus 1927/28 aan met ruim 100 interne en 10 externe leerlingen.

De leerkrachten dezer school worden tegenwoordig uit Holland betrokken. Met het geneeskundig toezicht is een kundig arts belast, terwijl een apart ziekenpaviljoen aanwezig is, waar ook een verpleegster is gehuisvest. Het lesrooster omvat alle vakken, welke ook in de gouvernements-scholen worden onderwezen, terwijl daarnaast nog lessen worden gegeven in Fransch, handenarbeid, lichamelijke opvoeding, nuttige handwerken, tuinbouw en facultatief in muziekonderwijs. Het leerplan wordt hier in zes

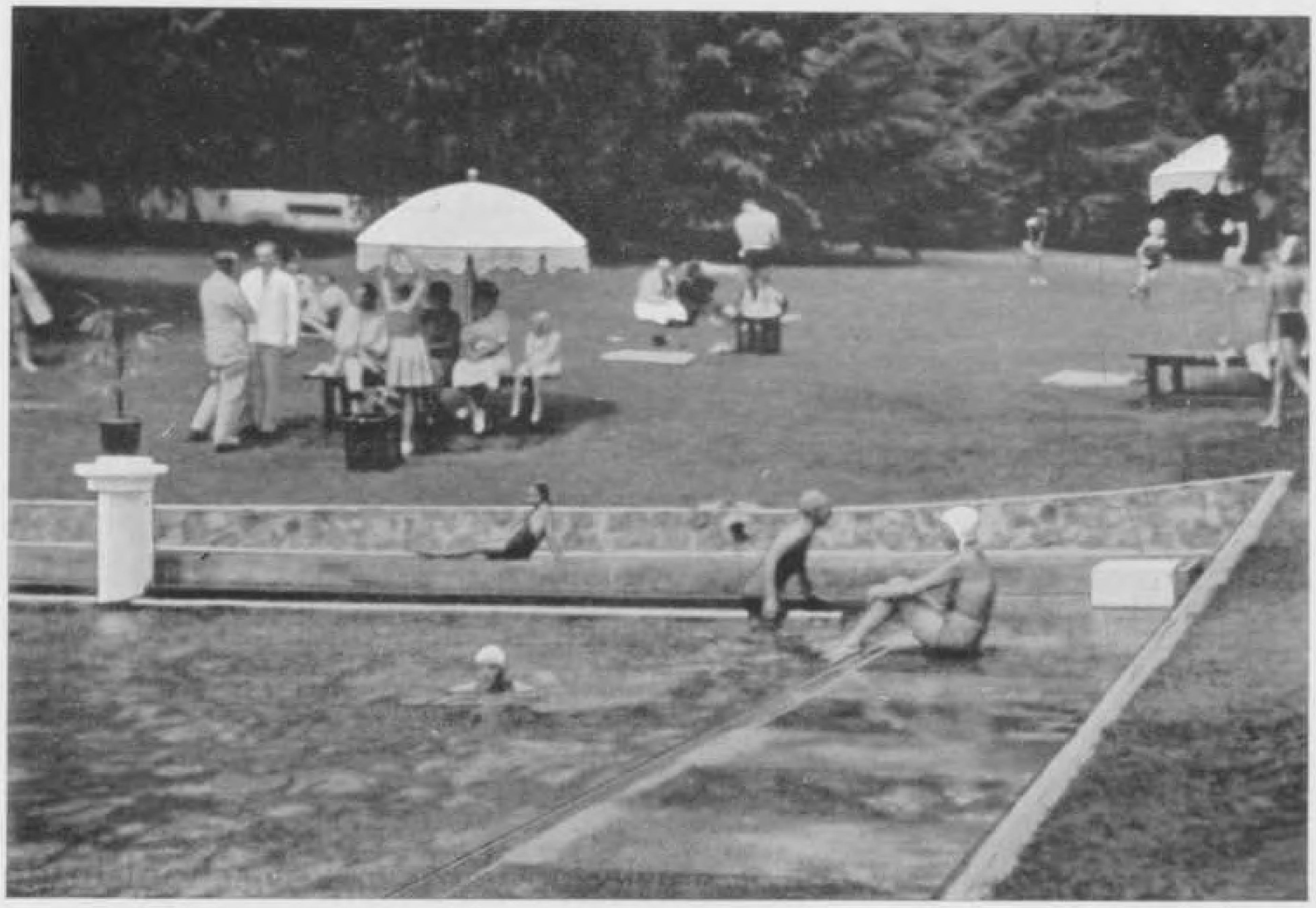

Zwembad van de Hotel-Maatschappij „Brastagi".

jaren verwerkt, waarna den vluggen leerlingen gelegenheid wordt gegeven om het toelatingsexamen voor het Middelbaar Onderwijs te doen. De school beschikt over een ruim, frisch gymnastieklokaal en een groot sportveld. Verder werd in 1932 met de Hotel Mij. „Brastagi" een regeling getroffen, waardoor van het zwembad aldaar door de school een geregeld gebruik kon worden gemaakt.

Een overzicht over het schoolbezoek moge hieronder volgen, waarbij de leerlingen der Lagere School en der Vervolgklassen afzonderlijk zijn gehouden:

	Lagere School:			Vervolgklassen:		
Eind:	Aantal:	waarvan intern:	extern:	Aantal:	waarvan intern:	extern:
1927	81	68	13			
1928	107	97	10			
1929	115	99	16			
1930	142	125	17			
1931	128	109	19			
1932	121	104	17			
1933	157	135	22			
1934	173	149	24			
1935	208	186	22			
1936	157	139	18	46	42	4
1937	156	141	15	57	50	7
1938	159	137	22	62	50	12

Vacantie- en Herstellingsoorden. Hebben we zooeven terloops melding gemaakt van de Hoogvlakte als vacantie- en herstellingsoord, het personeel der Deli-Maatschappij geniet het recht het jaarlijksch binnenlandsch verlof van 14 dagen, in de voor dit doel door de maatschappij gebouwde en gemeubileerde huizen te Brastagi of te Prapat door te brengen. Deze villa's worden kosteloos ter beschikking gesteld, terwijl alleen een kleine vergoeding voor eventueele bediening verschuldigd is.

Sport en Ontwikkeling. Ook op het gebied van de sport en de

lichamelijke ontwikkeling is door de Maatschappij baanbrekend werk verricht. We behoeven slechts te herinneren aan den aanleg van diverse sportvelden, terwijl tegenwoordig alle ondernemingen in het bezit zijn van een tennisbaan.

In 1934 had de opening plaats van een nieuw en uitmuntend sportterrein aan den Poloniaweg te Medan, ten behoeve van de Deli Langkat Sportvereeniging. Het veld, dat dank zij de medewerking der Deli-Maatschappij tot stand kwam en een oppervlakte beslaat van 103 bij 75 meter, bezit een goede tribune, plaats biedend aan 400 personen. Aan de overzijde is in een 2de rangs-zitplaats voor 350 personen voorzien, terwijl er bovendien nog een 350 staanplaatsen zijn.

Nog werd onder zeer groote belangstelling op 31 Januari 1936 een geheel nieuw Deli-Maatschappij-terrein aan den Laboeanweg in gebruik gesteld, voorzien van kleedkamers met douches.

De Deli-Maatschappij-voetbalvereeniging werd in September 1936 door eene overwinning op de Medansche Sport Vereeniging, kampioen van den Oost-Sumatra Voetbal Bond, afd. Medan. In deze competitie spelen uitsluitend inlanders van het emplacement Medan en de omliggende ondernemingen. De wedstrijden trekken geregeld veel belangstelling.

De „planters" (Europeanen) spelen eveneens op dit terrein aan den Laboeanweg in een zoogenaamde „kantoor-voetbal-competitie".

Het oude terrein, gelegen achter de Deli-Maatschappij-tennisvelden, is vrijwel elken avond uitgeleend aan vereenigingen van diverse kantoren en scholen uit Medan.

Wanneer de vaste jaarlijksche tennis-wedstrijden der Deli-Maatschappij zijn ingesteld, is niet precies bekend. De eindwedstrijden, welke meestal in October plaats vinden, worden vanaf het jaar 1933 geregeld in de Kroniek van het Oostkust van Sumatra Instituut vermeld.

Contact-Commissie. Besluiten wij dit Overzicht der Maatregelen van Socialen Aard en onze beschouwingen over al hetgeen de

Deli-Maatschappij in den loop der laatste 25 jaren voor haar personeel heeft gedaan, dan mogen wij zeer zeker niet vergeten melding te maken van de instelling eener „Contact-Commissie", waartoe op 1 November 1937 het Bestuur der Deli Planters Vereeniging in overeenstemming met de Directies van alle Tabakmaatschappijen is overgegaan. Hebben we reeds elders betoogd, dat er onder het personeel altijd wel wenschen zouden blijven bestaan, welnu eene Contact-Commissie, waardoor de Assistenten hunne algemeene belangen op redelijke wijze zouden kunnen voorbrengen, leek daarvoor de aangewezen weg.

Voor de Deli-Maatschappij zijn in verband met haar groot aantal ondernemingen in deze Commissie twee zetels ingeruimd, terwijl de geheele Contact-Commissie uit 7 leden bestaat. De verkiezing heeft aldus plaats, dat de assistenten van iedere onderneming 1 afgevaardigde aanwijzen, terwijl de vergadering van afgevaardigden tenslotte de vertegenwoordigers benoemt.

P. W. MODDERMAN.

GENEESKUNDIGE EN HYGIËNISCHE VOORZIENING.

De geneeskundige en hygiënische voorziening ten behoeve van haar Europeesch en Inlandsch personeel was voor de Deli-Maatschappij altijd een kwestie van groote zorg. Reeds kort na de definitieve vestiging te Medan werd aldaar een ziekenhuis opgericht en een Europeesch geneesheer aangesteld. Het voortdurend openen van nieuwe ondernemingen maakte het noodzakelijk, behalve te Medan, ook elders in Deli en in Langkat hospitalen te stichten en achtereenvolgens werden te Bangkatan, Loeboe-Dalam, Tandjong-Slamat en Toentoengan ziekenhuizen gebouwd. In verband met de vermeerdering der arbeidersbevolking werden deze inrichtingen meermalen uitgebreid.

Gedurende de eerste decenniën werd door gouvernement en particulieren dikwijls gastvrijheid gevraagd en verkregen voor chirurgische en andere ernstige patiënten in de hospitalen der Deli-Maatschappij. Het Pathologisch Laboratorium bestond toen nog niet en het laboratorium van het hospitaal der Deli-Maatschappij te Medan en dat der Senembah Maatschappij te Tandjong-Morawah waren vraagbakens voor de medici ter Oostkust.

De vermeerdering van de kennis en de vooruitgang van de bestrijding der tropische ziekten waren oorzaak, dat steeds weer nieuwe maatregelen op medisch en hygiënisch gebied genomen moesten worden, welke meermalen groote financieele offers vroegen. Tijdens het Directeurschap van den Heer Herbert Cremer werden deze maatregelen op onbekrompen wijze mogelijk gemaakt.

Toestemming werd verleend de hospitalen Loeboe-Dalam en Bangkatan op te heffen en te vervangen door één groot Centraal

Hospitaal te Bangkatan. In Augustus 1921 kon dit nieuwe hospitaal in gebruik worden genomen.

Het ziekenhuis voor Europeanen werd eveneens afgebroken en daarvoor kwam in de plaats een moderne inrichting. Met het toezicht hierover werd een Europeesche verpleegster belast, zoodat in het vervolg patiënten die verpleging noodig hadden, niet meer naar Medan behoefden te worden doorgezonden.

Omstreeks 1919 werd de rubbercultuur in de omgeving van Batang Serangan belangrijk uitgebreid met als gevolg een groote vermeerdering van werkkrachten. Het verouderde hospitaal moest worden vergroot en men besloot tot den bouw van een geheel nieuw geoutilleerd ziekenhuis. Dit hospitaal kwam in 1922 gereed. De paviljoens zijn, in afwijking van de gewone bouwwijze, in waaiervorm geplaatst met het hoofdgebouw in het midden. Deze plaatsing heeft door haar overzichtelijkheid een groot voordeel voor de noodige contrôle. Een afzonderlijk paviljoen, buiten het

Hospitaal der Deli-Maatschappij te Medan.
Hoofdgebouw met Opnamegebouw.

eigenlijk hospitaal-terrein gebouwd en door een omrastering daarvan gescheiden, met eigen ingangspoort en afsluiting, is ingericht voor opname van kraamvrouwen. In deze kraaminrichting kunnen de vrouwen der inheemsche arbeiders haar bevalling afwachten en deskundige hulp met verpleging vinden. Een bijzonderheid van dit hospitaal is, dat de gezinsleden daar te allen tijde toegang hebben en ook mogen verblijven. Het familieleven, waar vooral de Javaansche arbeider bijzonder op gesteld is, behoeft dus niet te worden onderbroken. Was in den beginne eenige tegenstand te overwinnen, langzamerhand is het meer en meer gewoonte geworden, dat de a.s. moeders uit eigen beweging opname in deze inrichting verzoeken. Het aantal geboorten varieert van 250 tot 300 per jaar.

Het groote hospitaal te Medan, in 1885 gebouwd en daarna nog eenige malen uitgebreid en verbeterd, voldeed niet meer aan de nieuwere eischen van een modern tropenziekenhuis. In 1926 werden dan ook plannen ontworpen voor een nieuw gebouw.

Door zijn centrale ligging ten opzichte van de aangesloten ondernemingen bestonden er ernstige bezwaren tegen verplaatsing naar elders. Het bestaande hospitaalterrein was in verband met het bouwplan te klein en daarom moesten enkele Europeesche woonhuizen worden afgebroken. De vrijkomende erven schonken toen ruimschoots gelegenheid tot de noodige uitbreiding. Enkele paviljoens werden bijgebouwd en de oude ziekenzalen werden vergroot en gemoderniseerd. Het geheel nieuwe hoofdgebouw en het opnamegebouw met observatiezaal voor binnenkomende patiënten werden in 1929 in dienst gesteld. De royale uitvoering van het bouwplan maakte een scheiding tusschen een vleugel voor interne en één voor chirurgische behandeling mogelijk. In de chirurgische afdeeling werden o.m. ondergebracht de nieuwe Röntgen-installatie, de inrichting tot bestraling met hoogtezon etc. en het diathermie-apparaat.

Bij het hospitaal Medan behoort ook een klein ziekenhuis voor Europeanen, doch dit is alleen bestemd voor lichte gevallen.

Ernstige zieken worden volgens overeenkomst opgenomen in de Ziekenverpleging te Medan, welke inrichting mede door den steun der Deli-Maatschappij tot stand kwam.

In alle hospitalen zijn thans speciale quarantaine-paviljoens voor de van Java of elders pas aangekomen arbeiders met hun gezinnen. Zij blijven daar eenige dagen in observatie en alvorens naar de ondernemingen te vertrekken, maken zij een mijnwormkuur door. De zwakken en zieken blijven tot volledig herstel in het ziekenhuis achter.

Te Medan en Bangkatan zijn twee geneesheeren en te Tandjong Slamat is één geneesheer werkzaam. Deze medici zijn door hun vooropleiding ook in staat specialistische hulp te verleenen. De leiding in het hospitaal berust bij een geneesheer, bijgestaan door Europeesche hospitaal-assistenten en Europeesche verpleegsters. Het overige personeel wordt gevormd door de in het hospitaal zelf opgeleide Javanen, Batakkers en Chineezen. Door een tot in de finesses doorgevoerd systeem van arbeidsverdeeling in hospitaal en laboratorium, waarbij elk oogenblik contrôle of ingrijpen door het Europeesche personeel mogelijk is, wordt met deze gewaardeerde hulpkrachten uitstekend werk verricht.

Voor het meer ingewikkelde bacteriologisch, serologisch en anatomisch onderzoek zijn de hospitalen der Deli-Maatschappij aangesloten bij het Pathologisch Laboratorium te Medan. Dit wetenschappelijk instituut werd in 1906 door de Deli-Maatschappij, de Senembah Maatschappij en de Medan Tabak Maatschappij opgericht. In 1920 is het laboratorium met de bibliotheek aan de beide Plantersvereenigingen geschonken en werden gebouwen en terrein gratis in bruikleen afgestaan. Het Pathologisch Laboratorium is gegroeid tot een wetenschappelijk centrum, dat door zijn groote werkzaamheid en voortdurend contact met alle doktoren op Sumatra's Oostkust in staat was bij de problemen op medisch en hygiënisch gebied advies en leiding te geven. Deze arbeid is het gansche gewest ten zegen geweest.

Sedert 1923 is aan het hospitaal te Medan een Centraal Magazijn

Operatiekamer Hospitaal Medan.

voor Geneesmiddelen verbonden. Van hieruit geschiedt de distributie over de aangesloten hospitalen en ondernemingen. Het magazijn werd later uitgebreid met een chemisch en pharmaceutisch laboratorium voor onderzoek en fabricatie van geneesmiddelen, enz. Het beheer is opgedragen aan een apotheker. De aanschaffing van grondstoffen, verbandstoffen en andere hospitaalbenoodigdheden geschiedt ten deele in Indië en ten deele in Nederland door de in 1927 opgerichte Afd. Inkoop-Hospitalen, ressorteerende onder het Hoofdkantoor te Amsterdam.

De taak van den geneeskundigen dienst blijft geenszins tot de hospitalen beperkt; ook de gezondheidstoestand en de hygiëne op de ondernemingen eischen zijn voortdurende aandacht. In de hospitalen is de geheele arbeidersbevolking in kaartsysteem geregistreerd : op iedere kaart worden alle bijzonderheden betreffende ziekenhuisopname, diagnose etc. vermeld. Grafieken en statistieken worden geregeld bijgehouden en met behulp van vlaggetjes of gekleurde spelden op de ondernemingskaarten worden plaats en aantal van bepaalde ziektegevallen aangeduid.

De geneesheer bezoekt één à tweemaal per jaar de ondernemingen; dan worden alle arbeiders met hun gezinnen geïnspecteerd, mijnwormkuren gegeven en in overleg met den Administrateur de noodige hygiënische maatregelen voorgeschreven.

In 1923 werden op de ondernemingen bewaarplaatsen (crêches) voor kinderen opgericht en werd een bijzondere dienst voor zuigelingenzorg ingesteld.

Deze dienst heeft zich in latere jaren uitgebreid; er werd o.a. een speciale Europeesche verpleegster aangesteld, die wekelijks den gezondheidstoestand van alle kinderen der opgezetenen controleert, lichte gevallen ter plaatse behandelt en ernstige patiëntjes naar het hospitaal doorzendt. De verpleegster gaat ook na of woningen en erven zindelijk worden gehouden en tracht door overreding en overleg levenswijze en hygiëne te verbeteren.

Voortdurend wordt er zoo naar gestreefd in overeenstemming met den vooruitgang der medische wetenschap, verbetering te brengen in de geneeskundige en hygiënische verzorging der arbeiders en hun families. De geneesheeren ondervinden allen mogelijken steun bij hun wetenschappelijken arbeid. Vele publicaties verschenen van hun hand in de medische pers.

Dr. W. Kouwenaar, destijds chef-geneesheer van het Hospitaal Bangkatan, en thans Directeur van het Pathologisch Laboratorium, schrijft in het voorwoord van zijn academisch proefschrift:

> „Tenslotte betuig ik mijn dank aan de Bestuurderen der „Deli-Maatschappij, zoowel de Directie te Amsterdam als de „Administratie te Medan, die aan haar geneesheeren steeds in „zoo ruime mate hun steun geven, niet alleen waar het practisch „werk betreft ten behoeve der Maatschappij, doch ook bij het „wetenschappelijk onderzoek, dat daarnaast in de hospitalen „wordt verricht."

Betreffende de hygiënische verzorging op de ondernemingen vermeldt Dr. M. Straub, oud-geneesheer van het Hospitaal Medan:

Verbandkamer Hospitaal Medan.

„De ondernemings-hygiëne heeft zich tot nu toe ter Oostkust „op gelukkige wijze kunnen ontwikkelen, omdat de groote „cultuurmaatschappijen niet zijn teruggedeinsd voor het nemen „van voor den gang van het bedrijf noodzakelijke, hygiënische „maatregelen, haar op goede gronden door hare weten- „schappelijke medewerkers aanbevolen.”

Nieuwe problemen op medisch en hygiënisch gebied vragen steeds weer de aandacht. Niet alleen de evolutie der medische wetenschap, doch ook de gewijzigde arbeidsverhoudingen in het gewest stellen andere eischen.

De stichting van ondernemingskolonies, waar de arbeiders met hun gezinnen in afzonderlijke woningen, in plaats van in overzichtelijke pondoks verblijven, maakt een geregelde medische contrôle veel moeilijker.

Het wekelijksch onderzoek op de ondernemingen door de verpleegster werd gedeeltelijk stopgezet, daarentegen onderging de poli-

klinische behandeling bij de hospitalen een belangrijke uitbreiding.

De kraaminrichting te Tandjong Slamat, welke tijdelijk was opgeheven, werd in Januari 1939 heropend en daarvoor kwam een gediplomeerde mantri-vroedvrouw in dienst.

Ten gevolge van de inkrimping der arbeidersbevolking en een nieuwe indeeling, waardoor de medische verzorging van drie tabaksondernemingen door het Hospitaal Bangkattan werd overgenomen, was de bezetting van het Hospitaal Tandjong-Slamat sterk verminderd; dit hospitaal werd omgezet in een hulpziekenhuis. Een der geneesheeren komt hier tweemaal per week inspecteeren.

Toen in 1931 een wijziging der Koelie-ordonnantie tot stand kwam, welke tevens de geleidelijke inkrimping der poenale-sanctie meebracht, ontstond de wenschelijkheid de dwingende bepalingen betreffende opname in het hospitaal, zooals die voor contractarbeiders golden, ook toe te passen op vrije werklieden. Het gevaar dat anders de gezondheidstoestand ter Oostkust zou achteruitgaan was geenszins denkbeeldig. De inheemsche arbeiders stonden eertijds evenals de meeste Aziatische volkeren afwijzend en wantrouwend tegenover de Westersche Geneeskunde. De medische dienst werd hier voor een zware taak geplaatst; het gelukte dezen dienst slechts langzamerhand na moeizamen arbeid en succesvolle maatregelen vertrouwen bij den arbeider te wekken. Desondanks zijn onwetendheid, bijgeloof en fatalisme nog dikwijls oorzaak, dat de voorschriften, noodzakelijk voor genezing of ter voorkoming van ziekten, niet worden opgevolgd.

Dit heeft het gouvernement, voorgelicht door de medische kringen, ook ingezien. En dus werden de bepalingen der koelie-ordonnantie over verplichte opname in het hospitaal in de Vrije Arbeids-Regeling overgenomen.

Met tact en overreding, gesteund door de bovengenoemde bepalingen zal de geneeskundige dienst zijn heilzamen arbeid voor een goeden gezondheidstoestand ook in de toekomst voortzetten.

Voorkomen is beter dan genezen!

P. C. WOUDSMA.

EEN EN ANDER OVER DE WINSTBELASTINGEN (1916—1941).

Omdat sedert den oorlog 1914—1918 de fiscus, zoowel in Indië als in Nederland een groot deel van de winst der vennootschappen is gaan opeischen en niet is te verwachten, dat hierin eenige verlichting zal komen, zal het zeker voor hen, die in eene bepaalde financieele verhouding tot de Deli-Maatschappij staan, i.c. aandeelhouders en tantièmisten, van belang zijn te vernemen, wat deze fiscale last eigenlijk wel inhoudt.

Indachtig aan het gezegde: „Wie het heden wil kennen, beginne met het verleden" zal men in Indië voor de eerste directe winstbelasting tot het jaar 1879, dit is tien jaar nà de oprichting van de Deli-Maatschappij, moeten teruggaan. Voordien werden wel indirecte belastingen op de bedrijven geheven door: in- en uitvoerrechten, verpandingen (zout, opium, pandhuizen enz.), verpondingen, licenties (speelgelegenheden) en een groot aantal plaatselijke retributies (passers, tollen) enz.

Eerst toen met particulier kapitaal en werkkrachten uit het Moederland cultuurondernemingen tot stand waren gekomen, die zooals de Deli-Maatschappij flinke winsten wisten te verwerven, was dit voor den fiscus een motief om eene directe belasting op de winst te heffen. Bovendien was de tijd van de Indische baten voorbij en op de Indische begrooting vertoonden zich tekorten, die noodzakelijk moesten worden gedekt.

Met het in *1879* ingevoerde *patentrecht,* werd eene directe belasting op de winst van de in Indië uitgeoefende bedrijven van landbouw e.a. beoogd. Het heffings-percentage was zeer bescheiden en bedroeg slechts 2% van de „zuivere" winst, die naar

de huidige begrippen daaromtrent beter „onzuiver" genoemd zou kunnen worden.

Van dit recht waren vrijgesteld de vennootschappen, die in het Nederlandsche patentrecht werden aanslagen, hetwelk 2% van de winst*uitkeeringen* bedroeg, neerkomende op gemiddeld 1% van de winst.

Waar nu de Deli-Maatschappij in Nederland aan het patentrecht onderworpen was, werd zij van het Indische patentrecht vrijgesteld; de Deli-Maatschappij had dus slechts ongeveer 1%, zegge één procent, van de winst aan den *Nederlandschen fiscus* te offeren, terwijl toch geacht kon worden, dat zij haar bedrijf nagenoeg geheel in Indië uitoefende. De Tweede Kamer had bezwaren om over de Indische winst tweemaal belasting te heffen en daar het patentrecht in Nederland reeds werd geheven, was men van oordeel dat daaraan niet mocht worden getornd, dus een soort prioriteits-recht voor Nederland.

Na elf jaar, in 1890, vond de Kamer deze regeling: Nederland alles en Indië niets, toch ook niet juist en er werd eene commissie benoemd teneinde met vermijding van dubbele belasting tot een billijke oplossing van dit probleem, loopende over ± 1% van de winst, te geraken.

In *1895* toen in Nederland het patentrecht door de *bedrijfsbelasting*, eveneens eene belasting ad 2½ % van de uitkeering, was vervangen, waardoor een nieuwe regeling voor de vrijstelling moest worden ontworpen, had de commissie haar werk nog niet beëindigd. Eindelijk in *1897* kwam na vele rapporten, moties enz. een wet tot stand, waarin werd bepaald, dat van de betaalde bedrijfsbelasting door de in Indië werkende lichamen, twee derde aan de Indische schatkist zou worden uitgekeerd. Doodeenvoudig dus, geen dubbele heffing en de Indische schatkist kreeg het grootste deel van deze belasting. De ongelijkheid van heffing in Indië, nl. 2 % van de winst voor de in Indië gevestigde- en vrijstelling voor de in Nederland gevestigde vennootschappen, bleef evenwel bestaan.

In *1906* ging de Indische fiscus voor het eerst de gevaarlijke ladder der belasting-percentages bestijgen, want in dit jaar werd het patentrecht voor de in Indië gevestigde vennootschappen van 2 op 3 % gebracht en het werd volgens officieele toelichting billijk geacht, om de in Nederland gevestigde vennootschappen tegelijkertijd aan eene heffing van *één* procent te onderwerpen. Dit was de eerste sport der ladder, maar spoedig klom hij hooger en binnen vier decennia heeft hij reeds een zorgwekkende hoogte bereikt.

Doch laten wij niet vooruitloopen en terugkeeren tot het patentrecht, dat in 1908, na bijna 30 jaren dienst, aan den kant werd gezet. Voor een belastingwet is dit eene uitzonderlijke prestatie geweest en het zal vermoedelijk wel niet spoedig weer voorkomen, want weinig rechtsinstituten zullen zoo zeer aan wijzigingen onderhevig zijn als de winstbelasting, hetgeen hierna wel zal blijken.

De oudere indischgasten zullen aan dit patentrecht, waaraan ook zij onderworpen waren, met weemoed terugdenken, want waar ter wereld betaalde men toen slechts 2% inkomstenbelasting, afgezien van den eenvoud van aangifte, waarvan de invulling tegenwoordig zooveel hoofdbreken kost. Nog beter hadden de ambtenaren en officieren het, want zij waren van het patentrecht vrijgesteld.

Die goede oude tijd! Maar de tijden veranderen en *1908* geeft daarvan een duidelijk bewijs.

Ingesteld werd eene *inkomstenbelasting*, wederom zoowel voor natuurlijke- als voor rechtspersonen, doch op andere grondslagen dan die van het patentrecht. In de belasting werden betrokken alle winstbronnen der vennootschap, dus niet alleen het cultuurbedrijf maar ook de interesten, huren, dividenden van aandeelen enz. Op de bedrijfs-objecten mocht in verband met de vermindering der gebruikswaarde worden afgeschreven of indien dit in de boekhouding niet geschiedde, mochten bij vernieuwing dezer

objecten de daarvoor te besteden kosten ineens in mindering van de winst worden geboekt. Ook op dubieuze debiteuren was de in de boeken bewerkstelligde afschrijving toelaatbaar.

Verder mochten de premies van verzekering van werklieden tegen ongeval, ziekte enz. worden afgetrokken „wanneer het door den verzekeraar uit te keeren bedrag aan dat personeel of hunne nabestaanden ten goede komt", zoo luidde de redactie van art. 6 § 1, waarop de officieele toelichting nog het volgende commentarieerde: „waar, gelijk in Nederland weleens plaats grijpt, de ondernemer wèl zijn werklieden verzekert, doch zoo een ramp plaats grijpt, de uitkeering eenvoudig door *hem* wordt geëmpocheerd, is voor aftrek der premiën geen plaats". Welke, niet helderziende belastingambtenaar kon beslissen dat de ondernemer de verzekering t.g.t. niet zou afdragen. Overigens niet erg vleiend voor de toenmalige ondernemers!

Dat aan de boekhouding van belastingplichtigen zoo'n groote waarde werd toegekend, zou een voordeel zijn geweest, indien tenminste de fiscus ook het goede koopmanschap op loyale wijze had beoordeeld. Dit nu liet in die jaren veel te wenschen over, met het gevolg, dat de een boven den ander werd bevoordeeld, dank zij juist die boekhouding. Een voorbeeld ter toelichting:

Een vennootschap schreef in de boekhouding op machines 20 % per jaar af, terwijl de belastingadministratie slechts 10 % toestond, zoodat na 5 jaar op de machines niet meer kon worden afgeschreven en de fiscus dus in totaal slechts 50 % had toegelaten. Had men per jaar 10 % afgeschreven, dan was na 10 jaar de 100 % afschrijving wèl bereikt. Men werd dus gedwongen de boekhouding aan te houden volgens de fiscale inzichten omtrent afschrijvingen enz., waarmede de bedrijfsbeheerders zich dikwijls niet konden vereenigen. Hierdoor werd deze belasting een bron van geschillen tusschen belastingplichtige en belastingadministratie en de strijd werd eerst gestaakt, toen de fiscus zich meer richtte naar de bedrijfs-economische inzichten van belastingplichtigen en den pertinenten eisch, dat de gevraagde afschrij-

vingen ook in de boekhouding moesten zijn bewerkstelligd, liet varen.

Het tarief der belasting werd toegepast op twee resultaten nl. *het jaarlijksch zuivere inkomen* èn *de jaarlijksche overwinst.*

Het jaarlijksch zuiver inkomen was het gemiddelde van de winsten en verliezen der laatste drie boekjaren. Hierdoor konden verliezen geheel of gedeeltelijk met vroegere en latere winsten worden gecompenseerd. Het tarief was proportioneel en bedroeg 3 % voor de in Indië gevestigde- en 1 % voor de niet in Indië gevestigde vennootschappen.

Onder de jaarlijksche overwinst werd verstaan het totale bedrag aan winstuitkeeringen, verminderd met 5 % van de som der op de aandeelen gedane stortingen en de in het bedrijf aangewende reserves. Hiervoor moest een z.g.n. kapitaalsaantooning worden ingediend, waarop de goedkeuring van den Directeur van Financiën werd vereischt.

Het tarief voor de overwinstbelasting was progressief en wel *f* 1,— per *f* 100,— over de eerste 2 % der stortingen en reserves, 2 % over de volgende 2 % enz. tot 6 % over hetgeen boven de 20 % der stortingen en reserves werd uitgekeerd. Hierdoor kon de belasting tot 11 % stijgen, nl. bij 100 % overwinst.

Men zal vragen, welke reden bestond er om de winst en de uitkeering naar geheel verschillende proportioneele- en progressieve tarieven te belasten.

De progressie in het belastingtarief vond haar motief in de draagkracht van den belastingplichtige. Vóór 1900 achtte men een progressief tarief een gevaarlijk experiment, waarin eerst verandering kwam, toen de theorie over de draagkracht van den *physieken* persoon vrij algemeen als juist werd aanvaard. Daarom werd bij de inkomstenbelasting 1908 voor den physieken persoon een zeer gematigd progressief tarief toegepast, maar voor de vennootschappen, waarvoor de draagkracht-theorie niet van toepassing was, kon zonder restrictie het progressieve tarief niet gelden.

Het ging ten deze evenwel om de hooge dividenden, die uit Indische winsten werden uitgekeerd en welke men progressief wilde belasten, want, werd er geredeneerd, de vennootschap, die een hoog dividend uitkeert, kan gemakkelijker hierover belasting betalen, dan wanneer het dividend laag is. Oogenschijnlijk was deze zienswijze te aanvaarden, maar zij was in strijd met de beginselen van de heffing van zakelijke belastingen, waaronder deze winstbelasting diende te worden gerangschikt. Immers door de dividenden te belasten, trof men in het wezen der zaak de aandeelhouders, waarvan de een wel, de ander geen of weinig draagkracht had, daargelaten dat deze aandeelhouders reeds naar draagkracht, dus volgens een progressief tarief, voor die dividenden in de inkomstenbelasting werden aangeslagen.

Dank zij de groote reëele reserves, die vooral de cultuurlichamen ter versteviging en uitbreiding in het bedrijf zelf hadden belegd, viel de kapitaalsaantooning voor den fiscus zeer nadeelig uit, zoodat het effect van het progressieve tarief zeer matig was.

In *1913* ging men weer overstag door de kapitaalsaantooning af te schaffen en onder „kapitaal" uitsluitend te verstaan de stortingen op de aandeelen inclusief het agio, waartegenover het progressieve overwinst-tarief vervangen werd door het proportioneele 6 %-tarief. Voor de vennootschappen met hooge dividend-uitkeeringen werd de progressie der totale belasting hierdoor aanzienlijk minder.

Twee jaar later, in *1915* kreeg het winsttarief voor de niet in Indië gevestigde lichamen een stootje; het werd gebracht van 1 % op 3 % en daarmede was het verschil in tarieven voor de al- of niet in Indië gevestigde lichamen voor goed uit de wereld.

De reden hiervan was, dat de Nederlandsche wet op de bedrijfs- en andere inkomsten door de wet op de inkomstenbelasting 1914 werd vervangen en een nieuwe regeling ter vermijding van dubbele belasting voor de in Nederland gevestigde — en in Indië werkende vennootschappen weder aan de orde kwam. In deze nieuwe regeling werd nu bepaald, dat de in Nederland gevestigde

lichamen in de inkomstenbelasting ten volle over de winstuitkeeringen uit de zuivere Nederlandsche winsten en extra voor $^1/_3$ over de winstuitkeeringen uit de zuivere Indische winsten zouden worden aangeslagen.

Aldus was het met de winstbelastingen voor de Deli-Maatschappij gesteld, toen in 1916 de Heer Herbert Cremer de teugels der Directie in handen nam.

De fiscale last, hoewel geenszins te verwaarloozen, nl. bij de toenmalige winsten en dividenden op 10 à 12% van de winst te stellen, was te billijken. Evenwel zag de toestand er toch niet gunstig uit, daar de oorlog ook in Nederlandsch-Indië voor de komende gebeurtenissen op sociaal-economisch gebied zijn schaduwen had vooruit geworpen. De inflatie had het betaalmiddel aangetast met het gevolg, dat het met de staatsfinanciën wegens de hoogere uitgaven bergafwaarts ging en de begrooting met groote tekorten had te kampen.

Aan den anderen kant hadden vele particuliere lichamen groote oorlogswinsten gemaakt, zoodat het voor de hand lag om, belastingtechnisch gesproken, deze winstbronnen aan te boren.

In Nederland was reeds in Juni *1916* een algemeene oorlogswinstbelasting ingevoerd met de bedoeling, deze heffing ook in Indië toe te passen. Het was weer de regeling ter voorkoming van dubbele oorlogswinstbelasting in Nederland en in Nederlandsch-Indië, die de invoering daarvan ten zeerste deed vertragen, want eerst eind December *1917* werd in Indië de ordonnantie op de *oorlogswinstbelasting 1917*, die tot 1 Augustus 1914 terugwerkte, afgekondigd.

„De belasting wordt geheven wegens vermeerdering van winst als onmiddellijk — of middellijk gevolg van den oorlogstoestand, terwijl iedere vermeerdering als zoodanig gevolg aanwezig wordt geacht, indien en voor zoover het tegendeel niet aannemelijk is gemaakt." Aldus luidde de officieele terminologie voor oorlogswinst.

Als normale of vergelijkingswinst diende de gemiddelde winst over de jaren, waartoe de 1ste Augustus 1911, 1912 en 1913 behoorden. De belasting bedroeg 30 % van die vermeerdering boven de *f* 3.000,—.

Er was ook een regeling getroffen om oorlogsverliezen met oorlogswinsten te compenseeren. De praktijk heeft evenwel uitgewezen, dat deze regeling niet in alle opzichten heeft voldaan, omdat het niet was uitgesloten, dat niettegenstaande over de geheele oorlogsperiode een totaal verlies was geleden, toch oorlogswinstbelasting werd geheven.

Het motief van deze belasting, nl. het zwaarder belasten van de extra winst, welke veelal behaald was ten koste van de groote massa der consumenten, die toch al zoo van de oorlogstoestanden te lijden had, was billijk. Het was echter uiterst moeilijk aan te geven, welk deel van de meerwinst ten gevolge van den oorlog was verworven en dit gold wel in bijzondere mate voor de tabak. Dit cultuurproduct was ook in vredestijd onderhevig aan prijsschommelingen wegens zijne kwaliteit, die weer verband hield met de weersgesteldheid, ondernemingsgrond enz., waardoor het vrijwel ondoenlijk was voor elke onderneming een *normale* opbrengst of winstbedrag per pond tabak te berekenen. Het is dus begrijpelijk, dat het bepalen van de oorlogswinst een bron van conflicten tusschen de belastingadministratie en de belastingplichtigen is geworden.

De belastingplichtige, die goed beslagen ten ijs kwam, niet alleen ten aanzien van zijn eigen bedrijf maar ook van de wisselende fiscale gezichtspunten, kon veelal bereiken, dat de aanslag binnen redelijke grenzen bleef. Men kon nu eenmaal bij deze heffing het subjectieve inzicht van den fiscus-ambtenaar niet geheel uitschakelen en daarom behoorde zij, mede wegens het hooge belastings-percentage, zoo kort mogelijk te worden gehandhaafd.

Door de drie jaar te late inwerkingtreding van de ordonnantie,

kon de overgroote meerderheid der aanslagen eerst worden opgelegd, toen de oorlog tot het verleden behoorde. Per ultimo 1918, zijnde oorspronkelijk het laatste jaar voor deze heffing, was de achterstand over de jaren 1914/1918 onrustbarend en de Indische belasting-wetgeving maakte het toen wel al te bont door deze belasting tot en met 1919 te prolongeeren onder het motief, dat de factoren die de winst 1919 beïnvloedden op één lijn met de oorlogsomstandigheden waren te stellen. Het gevolg hiervan was dat 7 jaar nà het beëindigen van den oorlog, dus in 1925, deze belasting nog niet was geliquideerd en de invordering der aanslagen met groote moeite en verliezen gepaard ging, omdat de z.g.n. fiscale oorlogswinsten zoovele jaren later veelal zoek waren.

Daar in *Nederland* ook oorlogswinstbelasting werd geheven, had men ter voorkoming van dubbele belasting een eenvoudige regeling getroffen; nl. in Indië werd aan belastingplichtigen ontheffing verleend over de in Nederland belaste oorlogswinst, zoodat, waar de in Indië gemaakte oorlogswinst vrijwel altijd hooger was dan die in Nederland, de Nederlandsche aanslag voor belastingplichtigen van geen beteekenis was. Tusschen de Nederlandsche en Indische schatkist was de regeling getroffen, dat de helft van den Nederlandschen aanslag aan Indië werd gerestitueerd. In Nederland zelf werd de oorlogswinstbelasting tegelijk met het beëindigen van den oorlog afgeschaft.

Met de 30 % oorlogswinstbelasting was de Indische fiscus evenwel nog niet tevreden, want de gewone winstbelasting werd in *1918* verhoogd, door met terugwerking over het jaar 1917 het belastingpercentage voor de *zuivere winst* van *3 op 4* en dat van de *overwinst* van *6 op 8* te brengen.

De oorlog schoot dan ook een flinke bres in de financiën der Deli-Maatschappij, maar dank zij het hechte bolwerk van reëele en stille reserves, dat zij vanaf hare oprichting had opgebouwd, had deze aderlating in geen enkel opzicht een verzwakking van haar economische positie ten gevolge.

Ongetwijfeld heeft de zware heffing tot de leering gestrekt, dat elk bedrijf zich dient voor te bereiden om zware slagen op te vangen en dat naast het technisch bedrijf ook het financieele beheer van de geheele vennootschap een zeer voorname rol heeft te vervullen.

Niettegenstaande de belastinggelden in de jaren 1918 en 1919 overvloedig binnenstroomden, was dat nog lang niet genoeg voor de toen niet te verzadigen Indische schatkist. Al was het met de directe oorlogskosten afgeloopen, de gewone en buitengewone landsuitgaven stegen onrustbarend; de salarissen en de pensioenen der ambtenaren werden, ook omdat de particulieren daarin waren voorgegaan, sterk opgedreven; diensten werden gereorganiseerd, d.w.z. uitgebreid en nieuwe diensten verrezen als paddestoelen uit den grond. Het was duidelijk, dat de begrooting zonder de inkomsten uit de per ultimo 1919 vervallende oorlogswinstbelasting nimmer sluitend zou kunnen worden gemaakt.

Het terrein, waarop men de bronnen voor de belasting moest zoeken, was in Indië beperkt en reeds eenige malen afgegraasd. Er zat niets anders op, dan maar weer extra belastingen te heffen op de reeds belaste objecten.

Men had zich in Indië voor de vennootschap nog niet los kunnen maken van de draagkracht-theorie en ook was men door de oorlogswinstbelasting vertrouwd geworden met de gedachte, dat als een product door de conjunctuur een hoogen prijs maakte, de betreffende maatschappij over dat product extra belasting kon betalen.

Draagkracht en conjunctuur-winst lagen in hoofdzaak ten grondslag aan de belastingwijzigingen in 1920.

De ordonnantie op de inkomstenbelasting 1908 werd geheel herzien en kreeg den titel van: *Herziene ordonnantie op de inkomstenbelasting 1920.* De voornaamste wijzigingen waren de volgende:

Het belastingspercentage werd verhoogd voor de *zuivere winst* van *4 op 6* en voor de *overwinst* van *8 op 10*, evenwel werd de

belastingvrije uitkeering van 5 op 8 % van de kapitaalsstortingen gebracht. Verder werd voor de rechtspersonen een derde grondslag van heffing ingevoerd, nl. de *extra winst*. Hieronder werd verstaan de zuivere winst, verminderd met de daarop drukkende belasting naar den 1sten grondslag (winst) benevens 10 % van het bedrag der kapitaalsstortingen. De belasting naar dezen grondslag was progressief van 6 tot bijna 12 %.

Daar de extra winst over 1919 ook nog door de ordonnantie op de oorlogswinstbelasting kon worden getroffen, was eene verrekening toegelaten om dubbele heffing te voorkomen.

Ten aanzien van kapitaalsstortingen werd billijkheidshalve teruggekeerd tot het vroegere, in de jaren 1908/1912 toegepaste stelsel om daaronder ook op te nemen de in voorafgaande jaren gemaakte reserves en gedane afschrijvingen, welke in het bedrijf waren vastgelegd tot Januari 1920. Ook nu dus weer een kapitaalsaantooning met allen daaraan verbonden rompslomp.

Aan den belastingplichtige gaf dit stelsel eenige verlichting van den zwaren last, die hem door deze twee ongemotiveerde progressieve tarieven voor de overwinst en de extra-winst werd opgelegd. Vooral de vennootschappen met een klein maatschappelijk kapitaal werden het slachtoffer van de progressie en het was toen geen uitzondering, dat de belasting over de drie grondslagen 25 % van de totale winst uitmaakte.

Zelfs dit vond de fiscus blijkbaar nog niet genoeg, hij verhoogde voor de jaren 1922, 1923 en 1924 de tarieven met 20 opcenten, maar hiermede teekende de fiscus tevens het doodvonnis over de progressie, zooals hierna zal blijken.

Men zou zoo zeggen, dat de extra winsten van de vennootschappen door deze herziene ordonnantie 1920 toch behoorlijk zwaar belast werden! De Indische fiscus was hiervan evenwel nog niet overtuigd, want, redeneerde hij, als het progressieve tarief voor de extra-winst door die kapitaalsaantooning nu eens niet dat oplevert hetgeen er van verwacht wordt, dan visch ik

nog achter het net. Er moet voor gezorgd worden, dat wanneer cultuurproducten zeer hooge prijzen maken, zij ook extra belast worden, gaat dit niet met de extra-winstbelasting, dan maar met speciale directe productenbelastingen. Aldus geschiedde en zoo was de fiscus er van verzekerd, dat de hooge winsten op diverse cultuurproducten progressief belast zouden worden.

In het kort was die productenbelasting voor de Deli-Maatschappij als volgt geregeld:

De *Sumatra-Tabak-ordonnantie 1920* beoogde de tabaksondernemingen in het Gouvernement Oostkust van Sumatra voor de jaren 1920, 1921 en 1922, dit zijn de oogsten 1919, 1920 en 1921, aan eene bijzondere belasting te onderwerpen. De winsten werden hooger belast naarmate zij bij een lageren kostprijs werden behaald en dit beginsel was in uitvoerige tarieven uitgewerkt. Zoo bedroeg bijv. de belasting voor 100 Kg. tabak — bij een kostprijs van *f* 1,50 met een winst van *f* 1,25 per ½ Kg. — *f* 33,27; bedroeg bij dezen kostprijs de winst slechts *f* 0,75, dan daalde de belasting tot *f* 11,63 en zij steeg tot *f* 75,83 bij een winst van *f* 2,—.

De vereffening met de extra-winstbelasting ter vermijding van dubbele belasting was zoo geregeld dat de ontheffing van extra-winstbelasting niet te boven mocht gaan de som, waarvoor de belastingplichtige was aangeslagen voor de met het product verkregen extra-winst.

Practisch kwam de regeling hierop neer, dat de productenbelasting voor de vennootschap eene verzwaring van de winstbelasting was, omdat bedoelde producten-tarieven op een te hooge basis waren opgebouwd en tusschen beide heffingen niet het minste verband bestond, waardoor de vereffeningsregeling als een aanfluiting van belastingwetgeving was te kwalificeeren.

Immers de producten-tarieven hielden geen rekening met de winst der vennootschappen *zelf*, hetgeen duidelijk blijkt, wanneer het bedrijf meer cultures omvat en op één der cultures bijv. verlies wordt geleden. Zelfs is het voorgekomen, dat een ven-

nootschap een totaal verlies leed en toch productenbelasting moest betalen.

Het doel van de Indische Regeering om in 1920 een goed afgerond en sluitend belastingstelsel voor de vennootschappen in te stellen, werd vooral wegens de productenbelasting totaal gemist. Enkele critieken op dit misproduct van belastingwetgeving mogen hier worden aangehaald.

De Minister van Koloniën zelf schreef in de Memorie van Toelichting bij de desbetreffende middelenwet o.m. het volgende:

> „De gedachte om in het algemeen elken tak van landbouwbedrijven en, waar een bedrijf van gemengden aard wordt uitgeoefend, elk speciaal onderdeel daarvan, te onderwerpen aan een bijzondere belasting van progressief karakter, waarbij het aangrijpingspunt niet in de gezamenlijke inkomsten van den belastingplichtige, als zoodanig, maar in de uitkomsten van elke cultuur op zich zelve wordt gezocht, staat lijnrecht tegenover de beginselen, waarvan bij de instelling der Indische Inkomstenbelasting is uitgegaan."

Het toenmalige Kamerlid, de Heer Mr. D. J. de Geer, was scherper in zijn critiek, hij zeide:

> „In de Indische belastingpolitiek begint zich een streven te openbaren om de heffingen op stelsellooze wijze te versplinteren. Men gaat heil zoeken in het stuksgewijze belasten van één of meer genoemde industrieën, die tijdelijk goed schijnen te gaan. . . Dit is even dwaas, als dat men bijv. in ons land een speciale winstbelasting ging heffen van de textielindustrie of de margarinefabricage of van Philips' gloeilampen. . . . 't Is een lukraak-heffing, bijna van hetzelfde gehalte als wanneer men een belastingambtenaar het land inzond met de opdracht: Neem van iederen zak geld, dien ge aantreft, een bepaald percentage af."

En toch, o parlement, heeft dit ontwerp Uwe goedkeuring weggedragen! Zelfs meer dan dat, want de productenbelasting, oorspronkelijk bedoeld voor de jaren 1920—1922 werd nog met het jaar 1923 verlengd.

Terecht had Mr. M. W. F. Treub in zijn nota als Voorzitter van den Ondernemersraad zich als volgt geuit:

> „Door deze belastingen wordt dus weliswaar geen privilegie in belastingzaken geschapen in den zin der grondwet, maar toch wordt door het niet algemeen zijn daarvan onderscheid gemaakt tusschen verschillende belastingplichtigen, die in verband met doel en strekking der producten- en uitvoerbelastingen op gelijken voet behoorden te worden gesteld.”

Zooals dit veelal gaat met hen, die het onderste uit de kan willen hebben, verging het ook in zekere mate den fiscus. De tabaksoogsten 1920—1922 leverden geene buitensporige winsten op en daarmede bleef ook het nuttig effect van de productenbelasting ver beneden de verwachtingen. Voor verschillende cultuurlichamen heeft deze heffing evenwel zeer onbillijk gewerkt en zij heeft daardoor veel ergernis bij de belastingplichtigen verwekt. Het was dan ook in 1923, met welk jaar deze belasting nog werd verlengd, ten hoogste tijd, dat tot herziening van de belastingen op de winsten der vennootschappen werd overgegaan en niemand zal het ter ziele gaan van deze heffing hebben betreurd.

De door de Indische Regeering ingestelde Commissie Moresco, die tot taak had omtrent genoemde herzieningen een voorstel in te dienen, produceerde in October 1923 een verslag, dat zeer teleurstellend was. Zij concludeerde voor de vennootschappen wederom tot eene progressieve winstbelasting van 5 tot 30 % van de winst: het tarief zou verband houden met het kapitaal en de op de balans verhandelde reserves. Men had niets geleerd van het verleden en het was maar gelukkig dat de Minister van Koloniën in November 1923 dezelfde opdracht gaf aan de Nederlandsche Commissie Bruins, die tot een geheel andere conclusie kwam, n.l. eene proportioneele winstbelasting met een normaal heffingspercentage van 10, waarop hoogstens 20 opcenten waren toe te laten.

De Indische Regeering kon zich met dit voorstel vereenigen,

ook al voelde zij veel voor een progressieve heffing, ingeval van buitengewone rentabiliteit van bedrijven. De Commissie Bruins was ten rechte van oordeel, dat van buitengewone winsten door bijzondere omstandigheden veroorzaakt, tijdelijk aanvullende, niet met vennootschapsbelasting verrekenbare, rechten konden worden geheven.

Bij de invoering van deze belasting werd het aantal opcenten op 25 gesteld, zoodat zij totaal 12½ % van de winst der vennootschap bedroeg.

Het Indische Staatsblad 1925 No. 319, dat deze winstbelasting regelt, heet: „*Ordonnantie op de vennootschapsbelasting 1925*". Hiermede verviel de regeling vervat in de inkomstenbelasting 1920, die dus voor de rechtspersonen een zeer kort leven heeft gehad. Het was ook niet meer doenlijk in één ordonnantie zoowel de inkomstenbelasting voor de physieke personen als de winstbelasting voor de rechtspersonen te regelen, omdat deze heffingen nu eenmaal niet gelijkvormig zijn te maken.

Kort en bondig is de redactie van de vennootschaps-ordonnantie, waardoor is bereikt dat zij aangepast kan worden aan de wisselende economische bedrijfsinzichten der belastingplichtigen. Ware dit niet zoo, van wege uitvoerige omschrijvingen, limitatieve opsommingen enz. dan was ook haar levensduur van korten tijd geweest, want de belastingwetten hebben zich nu eenmaal te regelen naar het zoo veranderlijke economisch bestel.

De voornaamste afwijkingen van de ordonnantie van de inkomstenbelasting 1920 bestaan hierin, dat de belastbare winst wordt berekend over de resultaten van het afgeloopen boek- of kalenderjaar, dus niet meer over het gemiddelde van de laatste drie boekjaren en dat een geleden verlies in mindering wordt gebracht van de eventueele winsten over de volgende twee jaren.

Deze regeling blijft onbevredigend, omdat hierdoor meermalen niet alle verliezen gecompenseerd kunnen worden. Bezwaarlijk kan de fiscus de eenmaal betaalde winstbelasting restitueeren, doch de belasting-wetgever heeft de opportuniteit wel sterk doen

spreken, door de compensatie van de verliezen tot slechts twee jaren te beperken.

De winstuitkeeringen worden niet afzonderlijk belast, zoodat bij liquidatie der vennootschap alleen belast wordt de bedrijfswinst over het jaar, waarin de liquidatie is geschied.

Bij het bepalen van de fiscale winst speelt het afschrijvingssysteem een voorname rol. Tenzij de weinige bepalingen der ordonnantie zich daartegen verzetten, wordt het goed koopmansgebruik gevolgd, doch het spreekt vanzelf, dat het dikwijls moeilijk is uit te maken, wat onder dit gebruik dient te worden verstaan en vooral wanneer het uitzonderlijke gevallen betreft. Hierdoor zijn geschilpunten tusschen belastingplichtige en fiscusambtenaren niet te vermijden, doch er zijn teekenen die er op wijzen dat hierin verbetering zal komen, wanneer enkele, in strijd met de gangbare opvattingen der bedrijfsleiders gehuldigde fiscale opvattingen, zullen zijn prijs gegeven.

Bij de invoering van de vennootschapsbelasting werd de absurde opvatting bij de inkomstenbelasting 1920, dat op den kostprijs van de landbouw-concessie wegens het verstrijken van den looptijd niet mocht worden afgeschreven, losgelaten.

Al kwam de vennootschapsbelasting aan vele gerechtvaardigde grieven der belastingplichtigen tegemoet, eene alleszins billijke heffing is zij zeker nog niet. Zoo heeft de regeling van de dubbele belastingheffing zeer onvoldoende haar beslag gekregen. De dividenden van aandeelen van niet in Indië gevestigde vennootschappen worden bijvoorbeeld niet belast, wanneer deze lichamen ten minste negen tiende gedeelten der geheele winst in Indië hebben verkregen en de aandeelen op naam zijn gesteld. De grens van 9/10 is totaal willekeurig en de eisch van opnaamstelling is onbillijk. In elk geval is deze regeling door de gewijzigde omstandigheden niet meer te handhaven, want zij kan aanleiding geven tot drie en meervoudige belastingheffing over dividenden op aandeelen van dochtermaatschappijen en

dat nog wel met de tegenwoordige hooge belasting-percentages.

Het vraagstuk van de winstsplitsing is nagenoeg niet in de ordonnantie geregeld en nu zal men geneigd zijn te denken dat dit wellicht een voordeel is, omdat de jurisprudentie, die daarover gevormd zal worden dan niet bij voorbaat aan banden is gelegd. Deze zaak doet zich evenwel anders voor, want de winstsplitsing is juist door deze omissie in de wet in hoofdzaak een twistgeding geworden tusschen den Indischen- en den Nederlandschen fiscus, waarin de belastingplichtige als partij geheel is uitgeschakeld, hetgeen wel zeer ongewenscht is.

Zekere winsten (interesten, koerswinsten enz.) werden nl. zoowel door den Nederlandschen- als den Indischen fiscus belast. Daar de Hooge Raad in Nederland en de Raad van Beroep voor Belastingzaken in Indië hierin een verschillend standpunt innamen, hetwelk zij niet wilden wijzigen, kon belastingplichtige deze dubbele heffing alléén voorkomen, door zich neer te leggen bij een te sluiten compromis tusschen de Nederlandsche- en Indische belasting-administratie. Dit compromis wordt nu buiten belastingplichtige om door eene speciaal daarvoor in het leven geroepen Commissie geregeld.

De consequentie van de winstsplitsing is dus, dat belastingplichtigen zelf lijdelijk moeten toezien hoe de fiscale grootheden de winst onder elkaar zullen verdeelen.

Een nog brandender kwestie voor de Deli-Maatschappij is de splitsing van de winst op tabak. Het vraagstuk is te ingewikkeld om het in enkele trekken uiteen te zetten; het komt neer op eene analyseering van de winst-potenties, aanwezig in de factoren: grond, kapitaal, arbeid, verkoops-organisatie, plaats van verkoop enz. De vraag is nu, welk percentage van de winst dient aan elk dezer factoren (Nederland en Nederlandsch-Indië) te worden toegekend.

Het belastingjaar 1925 luidde met dit alles een nieuwe fiscale periode in; veel ouds dat zijn tijd al te lang had overleefd, werd afgeschaft en met een zucht van verlichting werd het nieuwe begroet. De strijd met den fiscus was natuurlijk niet beëindigd,

maar wel op ander terrein verplaatst, waar de partijen met meer gelijkwaardige wapens tegenover elkander stonden.

De voorschriften voor den aanslag werden met behulp van den belasting-accountantsdienst direct straf toegepast, waartegen de bonafide belastingplichtige zeker geen bezwaar had. Het onderzoek naar de boekhouding voor de eerste maal vereischte daardoor veel tijd met het gevolg, dat de aanslagen jaren te laat werden opgelegd.

Het behoeft geen betoog dat de behandeling van vele bezwaarschriften tengevolge van nog onvoldoend vastgelegde gedragslijnen omtrent afschrijvingen, waardeering enz. eveneens in het gedrang kwam. Eerst toen nà 1929 voor de meeste Indische bedrijven wegens de ingetreden economische depressie de winst in verlies verkeerde, kon de achterstand worden bijgewerkt, maar het was toch reeds 1934, toen voor de Deli-Maatschappij de aanslagen over 1925/1930 definitief waren geregeld.

Een gevaarlijk wapen, dat door den Wetgever maar al te gemakkelijk, zoo niet willekeurig, wordt gehanteerd, is het heffen van opcenten op het tarief. Voor den begrootingswetgever is het al heel eenvoudig op deze wijze een tekort te dekken, want de praktijk heeft wel dit bewezen, dat het voorstellen van een nieuwe belasting of herziening van een bestaande belastingwet veel critiek uitlokt, terwijl de verhooging van een belastingtarief veelal een subjectieve waardeeringskwestie uitmaakt, waartegen blijkbaar nooit zoovele bezwaren worden aangevoerd. Bovendien worden de opcenten eerst als een tijdelijke verhooging voorgesteld, hetgeen de aanneming daarvan nog gemakkelijker maakt. Uiterst zelden komen zij evenwel te vervallen of worden zij gereduceerd, omdat dit alleen zal kunnen geschieden, wanneer de landsuitgaven een dalende tendens vertoonen, hetgeen wel heel zelden is voorgekomen.

Het vorenstaande wordt door het verloop der opcenten vanaf de inwerkingtreding van de vennootschapsbelasting volkomen

bevestigd. Bedroegen de opcenten voor de jaren 1925/1930 nog *25*, voor 1931/1932 werden zij gebracht op *40*, voor 1934/1938 op *100* en vanaf 1939 opgevoerd tot *250*, zoodat de totaal-heffing thans *35* % van de winst bedraagt.

Toen in 1939 de oorlog uitbrak, dacht de fiscus direct aan eene oorlogswinstbelasting, hoewel het geenszins zeker was, dat er oorlogswinsten zouden worden gemaakt.

Volgens het ontwerp, dat in hoofdzaak overeenstemt met de oorlogswinstbelasting 1914/1918, zou het heffings-percentage *35* bedragen en volgens krantenberichten zou dit percentage verhoogd zijn geworden tot *65*. Gecombineerd met het 35 % tarief der vennootschapsbelasting zou de *zuivere oorlogswinst* dan belast worden met ± *77* % exclusief de in Nederland te heffen winstbelasting.

Thans nog een enkel woord over de Nederlandsche winstbelasting.

In *1918* werd de inkomstenbelasting omgezet in de *Dividend- en Tantièmebelasting*. De Nederlandsche fiscus voelde zich het veiligst bij eene uitkeeringsbelasting, waarvan het oorspronkelijke tarief 5 % bedroeg, doch dat in den loop der jaren door middel van 141 opcenten was opgevoerd tot ± 12,05 %.

Ook voor deze belasting werden de in Indië behaalde winsten voor 1/3 belast en daar in de jaren vóór 1935 bij de Deli-Maatschappij nauwelijks van winstsplitsing sprake was, droeg zij rond 4 % over de winstuitkeeringen aan Nederland af.

Ook de Nederlandsche fiscus kon met zijn uitkeeringsbelasting niet tevreden blijven. Voor zijn gevoel ontging hem te veel in den vorm van onnoodige reserves en door allerlei juridisch-fiscale spitsvondigheden als bijv. de eenmansvennootschappen, waarop niet nader wordt ingegaan. Zonder twijfel is het altijd voordeeliger om belasting te heffen zoodra er winst wordt gemaakt en het kan den fiscus dan koud laten of die winst door de vennootschap wordt uitgekeerd of gereserveerd. Wordt de gereserveerde winst aangewend om verliezen te dekken, dan kan daarin worden

tegemoet gekomen, door gedurende eenige jaren deze verliezen met de komende winsten te compenseeren. Ook de winstsplitsing, die nog pas in het begin-stadium verkeert, heeft meer nuttig effect bij een winst- dan bij een uitkeeringsbelasting. Bovendien is bij een gelijk belasting-percentage de opbrengst van de winstbelasting een stuk hooger dan van de uitkeeringsbelasting en bij den fiscus gaat het ten slotte om de guldens en zulks weleens ten laste van de redelijkheid.

De behandeling van het ontwerp eener winstbelasting is wegens de oorlogsomstandigheden in de Eerste Kamer blijven steken, hetgeen geen bezwaar was om de winstbelasting bij besluit van den Secretaris-Generaal van het Departement van Financiën in 1940 met terugwerkende kracht over het belasting(kalender)jaar 1939 in te voeren.

De grondslag der belasting, nl. de winst der vennootschap wordt niet bepaald uit de winst- en verliesrekening, gecorrigeerd overeenkomstig de fiscale voorschriften, zooals de Indische vennootschap dit eischt, maar uit de vergelijking van het vermogen der vennootschap, opgesteld volgens de fiscale waardeering bij het begin en het einde van het jaar. Indië eischt dus een fiscale verlies- en winstrekening, Nederland een fiscale balans, hetgeen geenszins beteekent dat deze stukken met elkaar in rechtstreeksch verband staan. De reden hiervoor is, dat zij niet geheel naar dezelfde beginselen zijn samengesteld. Voor een leek is dit wellicht onbegrijpelijk, maar men dient te bedenken, dat aan elke winstbelasting fiscale politiek ten grondslag ligt en helaas is nog geenszins het streven aanwezig om de winstbelastingen voor Nederland en Nederlandsch-Indië te doen congrueeren.

Er valt in de Nederlandsche winstbelasting, die 15 jaar jonger is dan haar Indische zuster, een vooruitgang te constateeren en wel ten aanzien van haar waardeerings-systeem van activa, passiva, afschrijvingen enz. omdat het goed koopmansgebruik nagenoeg zonder beperking als richtsnoer is aanvaard. Inderdaad een flinke

tegemoetkoming in de zienswijze van belastingplichtige, waardoor veel onbillijks kan worden vermeden. Zou de wetgever er eindelijk van overtuigd zijn, dat tenslotte ook de fiscale wetten zich hebben in te stellen naar de inzichten van de belastingplichtigen? „Maar", — redeneert de fiscus zeker niet ten onrechte — „niet ieder koopman past goed koopmansgebruik toe en dus matig ik mij het recht aan om te corrigeeren wanneer dit gebruik zoek is." De beruchte vicieuze cirkelgang! Wij zullen moeten afwachten.

Het grondtarief voor deze winstbelasting is op *10* % vastgesteld, doch dit werd reeds voor het eerste belastingjaar 1939 met *15* opcenten ten behoeve van de gemeenten verhoogd.

Hoewel het in de bedoeling heeft gelegen, ook in Nederland oorlogswinst extra te belasten, is hiervan afgezien, evenwel zijn de opcenten voor de winstbelasting verhoogd tot max. 215 voor winsten, die hooger zijn dan 8 % van het gestorte kapitaal; aldus bedraagt deze belasting reeds *31,5*%. Blijkbaar is dit nog niet genoeg en is te verwachten dat binnenkort het belasting-percentage tot ± 50 zal toenemen.

In afwijking van de regeling in de dividend- en tantièmebelasting, wordt de *zuivere* Indische winst slechts voor *1/10* deel belast instede van 1/3. Dit aandeel in de Indische winst achtte de wetgever gemotiveerd wegens het feit, dat de directie in Nederland gevestigd is. De splitsing van de winst in een Nederlandsch- en Indisch deel staat, volgens de huidige fiscale opvattingen, geheel los daarvan.

Summa summarum zullen de in Indië werkende- en in Nederland gevestigde vennootschappen vanaf 1940 over de winsten rond *40* % aan winstbelastingen moeten betalen. De extra belasting wegens oorlogswinst is hieronder niet begrepen.

Behalve deze directe winstbelastingen is de vennootschap nog onderhevig aan eenige belastingen, die indirect ten laste komen van de winst, nl. uitvoerrecht, statistiekrecht en verponding.

Het *uitvoerrecht op Sumatra-tabak* dateert van 1876 en bedroeg toen *f* 0,80 per 100 Kg. uitgevoerde tabak, het werd in 1877

verhoogd tot *f* 1,— en is hierop blijven staan met uitzondering voor de jaren 1906 en 1907, toen het *f* 2,— bedroeg.

Het *statistiek-recht* wordt sedert 1924 geheven en wordt berekend over de waarde der uitgevoerde goederen en wel 5 cent van elke *f* 20,—. Ook op de goederen, die verlies opleveren, wordt dit recht geheven. De Wetgever heeft dit recht beschouwd als eene retributie wegens het verzamelen van statistische gegevens voor handel, landbouw enz. In dit verband is het recht wel bijzonder hoog te achten, daargelaten dat het ongemotiveerd is de opbrengst als grondslag te aanvaarden.

Rest nog de *verponding,* zijnde eene belasting naar de netto-opbrengst van den grond, bebouwd en onbebouwd. Zoolang de concessies niet in erfpachten zijn geconverteerd en de Deli-Maatschappij slechts enkele eigendomsperceelen bezit, legt deze belasting haar geene zware lasten op. Maar in de toekomst zal ook aan deze belasting niet zijn te ontkomen. De verponding op de gronden die beplant worden, bedraagt ± 6 % van de netto opbrengst i.c. winst op het product.

Verder worden nog geheven: een *defensie-uitvoerrecht* en een *extra uitvoerrecht op rubber,* die, voor zoover hier te lande bekend, resp. 3 en 5 % van de uitvoerwaarde bedragen.

Alle vorengenoemde indirecte belastingen zijn zakelijke belastingen en komen in mindering van de winst voor de vennootschaps- en winstbelasting.

De eischen van den fiscus zijn dus in den loop van het directeurschap van den Heer Herbert Cremer (1916—1941) wel zeer sterk toegenomen en men zal na dit alles wel moeten vragen „Fiscus, waar gaat gij heen?"

J. H. GAADE.

DE ONTWIKKELING VAN DE OOSTKUST VAN SUMATRA.

Het wil mij voorkomen, dat men geen goed beeld van de Oostkust van Sumatra kan krijgen zonder dat haar ligging aan een nadere beschouwing wordt onderworpen, omdat de omliggende landen zoo een bijzonderen stempel op de Oostkust hebben gedrukt.

Wanneer men op de tot nog toe meest gevolgde wijze, d.w.z. per mailboot, uit Europa komt, wordt, nadat Colombo is aangedaan, in ongeveer vier dagen varen Sabang, gelegen op het eiland Poelau Weh, bereikt en hier wordt het eerste contact met Nederlandsch-Indië verkregen. Ambtenaren en officieren, die op de Westkust of in Noord-Sumatra worden geplaatst, vinden hier hun brieven van het Gouvernement, anderen ontvangen hier welkomstbrieven uit geheel Nederlandsch-Indië en van Sabang uit is het reeds mogelijk in telefonisch contact met de geheele Oostkust te treden.

Sabang maakt op mij nog steeds denzelfden prettigen en frisschen indruk als destijds, toen ik het voor de eerste maal zag en ik zou het willen vergelijken met de luxueuze hall van een Oostersch paleis, dat Nederlandsch-Indië heet. Nadat de mailboot Sabang heeft verlaten, is men na ongeveer 18 uur gemeerd aan de kade van de Oceaanhaven Belawan.

Eenzelfden tijd vergt een overtocht naar Penang, gelegen op het eiland Georgetown, tegenover Malakka en in ongeveer 24 uur vaart men van Belawan naar Singapore.

Met een vliegtuig legt men den afstand Medan—Batavia, zijnde ± 1500 K.M., in één dag af.

Doordat de eerste nederzetting van Nederlanders in Deli plaats

vond, spreekt men van Deli en Delianen, wanneer bedoeld worden de Oostkust van Sumatra en haar bewoners, hoewel het Sultanaat Deli slechts een klein onderdeel vormt van het geheele Gewest Oostkust van Sumatra.

Was de Oostkust van Sumatra aanvankelijk een Residentie met aan het hoofd een Resident, wegens haar belangrijkheid werd zij in 1916 tot een Gouvernement verheven onder leiding van een Gouverneur, die dezelfde bevoegdheden had als elders een Resident. Bij de Bestuurshervorming van 1937 werd Nederlandsch-Indië verdeeld in Gewesten, t.w. de provincies West-Java, Midden-Java, Oost-Java, de gouvernementen Djocjakarta en Soerakarta, de gouvernementen Borneo, Groote Oost en Sumatra.

Er is langen tijd gestreden over de vraag of de Gouverneur van Sumatra zijn zetel te Padang dan wel te Medan zou hebben en naar mijn meening ten rechte heeft men Medan gekozen, dat geheel is opgenomen in het internationale verkeer zoowel te water als door de lucht.

Het Gouvernement Sumatra is verdeeld in de residenties Atjeh en Onderhoorigheden in het Noorden, de Oostkust van Sumatra, Tapanoeli, Sumatra's Westkust, Djambi, Bengkoelen, Palembang, Lampoengsche Districten benevens Bangka en Billiton.

De Residentie Oostkust van Sumatra is verdeeld in de afdeelingen Deli en Serdang (met als hoofdplaats Medan), Langkat (Bindjei), Asahan (Tandjong Balei), Simeloengoen en de Karolanden (Siantar) en Bengkalis. De afdeeling Bengkalis zal, als niet behoorende tot het cultuurgebied, hier verder buiten beschouwing blijven.

Wat het Inlandsch Bestuur betreft, kennen wij de Sultanaten van Deli, Langkat, Serdang en Asahan.

Het zal menigeen verwonderd hebben, dat men nog nimmer van Deli als cultuurland had gehoord, nadat de Nederlanders zich reeds 2½ eeuw in den Oost-Indischen Archipel hadden gevestigd, doch wanneer men de geschiedenis nagaat, behoeft dit geen verwondering te baren. De Maleische nederzettingen langs

de kust konden geen grooten bloei bereiken omdat zij tot een smalle kuststrook beperkt bleven, voortdurend met elkaar overhoop lagen en geen contact hadden met de in het gebergte wonende Batakkers, die destijds nog echte kannibalen waren. De eenige producten, die voor handel in aanmerking kwamen, nl. tabak en peper, werden voortgebracht door de Maleiers. De Batakkers, die elkaar voortdurend beoorloogden, leverden geen producten voor den uitvoer. Bij dit alles kwam nog, dat de strooptochten vanuit het in het Zuiden gelegen Siak en vanuit het Noordelijk gelegen Atjeh er niet toe meewerkten om de bewoners van de Oostkust tot groote energie te prikkelen. Verder moge dienen, dat het in de eerste helft van de 19e eeuw voor de Engelschen lang niet vaststond, dat Nederland aanspraken kon doen gelden op de Oostkust van Sumatra.

Toen in 1795 in Nederland een omwenteling uitbrak en de Stadhouder naar Engeland uitweek, werden de Gouverneurs en Bestuurders van onze Overzeesche bezittingen gelast deze in handen van de Engelschen te stellen, opdat zij niet in het bezit van de Franschen zouden komen.

Bij den vrede van Amiens in 1802 werd bepaald, dat aan Nederland zijn koloniën zouden worden teruggegeven met uitzondering van het eiland Ceylon. Inmiddels brak de oorlog opnieuw uit en het duurde tot 1811, na de inlijving van het Koninkrijk Holland bij Frankrijk, alvorens de Engelschen bezit van al onze koloniën namen. Bij de Londensche conventie van 13 Augustus 1814 werd bepaald, dat door Engeland aan Nederland zouden worden teruggegeven de bezittingen, die op 1 Januari 1803 aan Holland toebehoorden, met uitzondering van de Kaap de Goede Hoop en van Demerary, Essequebo en Berbice (West-Indië). De Engelsche ambtenaren waren het evenwel met deze teruggaaf niet eens en het was vooral Raffles, de gewezen Luitenant-Gouverneur van Java, die het herstel van het Nederlandsch gezag tegenwerkte. Zoo is de Oostkust van Sumatra steeds een betwist gebied gebleven tot de Resident van Riouw, de Heer E. Netscher, bij de Nederlandsch-

Indische Regeering aandrong op uitbreiding van ons gezag in Siak. De toenmalige Minister van Koloniën, Mr. J. Loudon, bespeurde niet zonder bezorgdheid de neiging tot uitbreiding van ons rechtstreeksche gezag, een uitspraak, die weinig bemoedigend was voor den Heer Netscher. De laatste bleef evenwel aandringen op onze interventie tegen het agressief optreden van de rijken Atjeh en Siak en in 1863 kreeg hij toestemming om een reis naar de Oostkust te maken. Op deze reis toonde de Heer Netscher zijn groote bekwaamheid door de wijze waarop hij verschillende vorsten aan het Nederlandsche Gouvernement wist te verbinden. Eerst in 1871 heeft de Engelsche Regeering verklaard, dat zij afzag van alle vertoogen tegen de uitbreiding van het Nederlandsche gezag in eenig gedeelte van het eiland Sumatra. Ten aanzien van handel en scheepvaart werden de Engelsche onderdanen met de Nederlandsche gelijkgesteld in het Rijk van Siak en in alle andere staten op Sumatra, die alsnog onder Nederlandsch gezag mochten komen.

Sedert het afsluiten van deze overeenkomst is de verhouding tusschen de Nederlandsch-Indische autoriteiten en die der Straits Settlements steeds uitstekend geweest.

Mocht van de zijde van het Binnenlandsch Bestuur reeds belangstelling hebben bestaan voor de Oostkust van Sumatra, de vestiging van de Europeesche cultures is te danken aan het initiatief van den Heer J. Nienhuys, geboren te Amsterdam op 15 Juli 1836, als zoon van een Amsterdamsch makelaar in tabak. De Heer Nienhuys wilde niet alleen den tabakshandel leeren kennen, maar interesseerde zich ook voor de wijze, waarop de tabak werd verkregen en nadat hij op de tabaksplantage Willem III bij Rhenen de cultuur had geleerd, vond hij een werkkring in Duitschland. Zijn ambitie ging evenwel verder en in 1860 ging hij naar Java om zich daar van den tabakshandel en van de tabakscultuur op de hoogte te stellen. In 1863 trad hij in dienst van een combinatie van Rotterdamsche kooplieden, waarvan de

Heer P. van den Arend de leiding had. Op Java kwam de Heer Nienhuys in aanraking met een Arabier, die hem wonderbaarlijke verhalen deed van de voortreffelijke tabak, die door Maleiers op de Oostkust van Sumatra werd geteeld. De Heer Nienhuys interesseerde zich hiervoor zeer en wist van de combinatie van den Arend gedaan te krijgen, dat er een kleine expeditie werd uitgerust om de Oostkust van Sumatra te bezoeken.

Nadat op Riouw inlichtingen waren ingewonnen bij den Resident Netscher, ging de reis naar Singapore voor het doen van inkoopen en na eerst Bengkalis te hebben aangedaan, kwam men ten slotte in Laboean, destijds de haven van Deli.

Laboean en omgeving boden een troosteloozen aanblik en daar de hoeveelheid tabak, die door de Inlanders werd gekweekt, erg tegenviel, verdween al heel spoedig de expeditie, doch Nienhuys bleef. Hij werd zeer vriendelijk ontvangen door den Sultan van Deli, die van meening was, dat een vestiging van Europeesche cultures in zijn land voor hem van groot voordeel zou zijn. De Sultan bood den Heer Nienhuys een huis aan en zegde hem verder alle medewerking toe. De Heer Nienhuys had met veel moeilijkheden te kampen, doch zag kans in 1864 50 pakken tabak naar Nederland te doen verschepen, die tegen zeer matigen prijs werden verkocht. Hij hield echter vol en in de jaren 1865 en 1866 werden onderscheidenlijk 189 en 159 pakken verzonden, die een behoorlijken prijs opbrachten.

Doordat de Heer Nienhuys zich niet bepaalde tot de tabakscultuur, maar ook andere cultures wilde entameeren, zagen de geldgevers van den Heer Nienhuys echter weinig heil in deze onderneming en zij waren niet voornemens de zaak verder te financieren.

Voor den energieken Nienhuys was dit evenwel geen reden om zijn plannen op te geven. Hij ging naar Nederland, kwam in aanraking met den tabakshandelaar C. C. Clemen, die hem weer in contact bracht met den Heer P. W. Janssen. Voorzien van nieuw bedrijfskapitaal ging Nienhuys weer terug naar Deli,

waar hij de tabakscultuur zelf ter hand nam en met succes, want de volgende partijen brachten hooge prijzen op.

Enorm waren de moeilijkheden waarmede de Heer Nienhuys te kampen had. En niet het minst baarde het verkrijgen van goede werkkrachten hem groote zorg. Doordat de zaken evenwel goed gingen, nam de behoefte aan bedrijfskapitaal toe en met steun van de Nederlandsche Handel-Maatschappij werd in 1869 de Deli-Maatschappij opgericht.

De Heer Clemen was inmiddels door de Nederlandsche Handel-Maatschappij naar Deli gezonden om met den Heer Nienhuys te zamen het beheer te voeren. Na het vertrek van den Heer Clemen in 1870 werd deze opgevolgd door den Heer E. A. F. Straatmann.

De jaren in Deli doorgebracht hadden veel van de gezondheid van den Heer Nienhuys gevergd en in 1871 repatrieerde hij. Na zijn vertrek was het noodig, dat naast den planter Straatmann iemand kwam, die de organisatie van de inmiddels grooter geworden Deli-Maatschappij op zich nam en de keuze viel op den Heer J. T. Cremer, die als employé van de Nederlandsche Handel-Maatschappij in Singapore was geplaatst en reeds veel contact had gehad met de Heeren van de Deli-Maatschappij uit Deli.

Aangezien de Heer J. T. Cremer in mijn oogen de man is, die zeer solide grondslagen heeft gelegd voor de ontwikkeling van Deli, grondslagen, waarop het nageslacht zoo rustig heeft kunnen voortbouwen, komt het mij gewenscht voor bij deze bijzondere figuur wat langer stil te staan. Geboren te Zwolle op 30 Juni 1847, waar zijn vader controleur van het Kadaster en de Directe Belastingen was, bezocht Cremer de lagere school aldaar; na de pensionneering van zijn vader vestigde het gezin Cremer zich te Oosterbeek en voltooide Jacob Theodoor zijn schoolopleiding te Arnhem.

Gingen de meesten van zijn klasgenooten na het verlaten van de school naar Willemsoord of Breda, de jeugdige Cremer besloot in den handel te gaan.

Na op verschillende kantoren werkzaam te zijn geweest, kwam hij in dienst van de Nederlandsche Handel-Maatschappij te Amsterdam en werd hij in 1868 voor deze Instelling naar Nederlandsch-Indië gezonden. Na eenigen tijd te Batavia werkzaam te zijn geweest, werd de Heer Cremer overgeplaatst naar het bijkantoor te Singapore, dat de belangen van de Nederlandsche Handel-Maatschappij bij de Deli-Maatschappij waarnam. In Singapore kwam de Heer Cremer uit den aard der zaak veel in aanraking met de leiders van de Deli-Maatschappij en op deze wijze leerde hij al veel over het wel en wee van de tabaksplanters in Deli.

De Heer Van Voorthuysen, destijds agent te Singapore, kreeg opdracht van de Directie van de Nederlandsche Handel-Maatschappij in Nederland om een inspectie-reis naar Deli te maken en zijn bevindingen in een rapport neer te leggen. Na een zeer vermoeiende reis te hebben gemaakt, kwam de Heer Van Voorthuysen te Singapore terug en door allerlei omstandigheden kwam van het samenstellen van het rapport weinig. De Heer Cremer vroeg den Heer Van Voorthuysen hem uitvoerig verslag te doen van zijn bevindingen om daarna, met gebruikmaking van zijn eigen wetenschap uit zijn gesprekken met den Heeren Nienhuys en Straatmann, het rapport samen te stellen.

Aldus geschiedde en op deze wijze kreeg de Heer Cremer hoe langer hoe meer kennis van Deli en zijn tabakplanters. De Heer Cremer, die in Singapore veel relaties aanknoopte met allerlei nationaliteiten, had evenwel weinig werk op zijn kantoor en verzocht terugplaatsing naar Batavia, hetgeen werd ingewilligd.

Het valt derhalve niet te verwonderen, dat de Nederlandsche Handel-Mij. besloot den Heer Cremer aan te wijzen als mede-administrateur van de Deli-Maatschappij als opvolger van den Heer Clemen. Op 11 November 1871 vertrok de jeugdige Cremer via Singapore en Penang naar Deli. Er wachtte hem daar veel werk en op buitengewone wijze heeft hij de hem opgedragen taak volbracht.

Het aantal tabaksondernemingen nam voortdurend toe en in 1872 waren in Deli 13 ondernemingen, in Langkat 1 en in Serdang 1. Was Nienhuys in 1863 de eenige Europeaan, in 1872 waren er reeds 75, terwijl er 4000 Chineesche koelies en eenige honderden Klingaleezen en Javanen werkzaam waren.

Een van de groote verdiensten van Cremer is wel geweest, dat hij in zijn mede-tabakplanters geen concurrenten zag, maar medewerkers en dat men gezamenlijk moest trachten het beste product aan de markt te brengen, dat verkregen kon worden; planters-bijeenkomsten vonden dan ook reeds regelmatig plaats en waren de voorloopers van de Deli-Plantersvereeniging, die in 1879 werd opgericht.

Het Gouvernement zag in, dat de Oostkust van Sumatra zeer in belangrijkheid toenam en verhief het in 1873 tot een afzonderlijke Residentie. Daar de Inheemsche bevolking, Maleiers en Batakkers, ongeschikt was voor geregelden arbeid, moest al het werkvolk van elders worden aangevoerd en dit ging met groote moeilijkheden gepaard. Een directe aanvoer van Chineezen uit China stuitte op de tegenwerking van de Mandarijnen en de werving van Chineezen in de Engelsche Koloniën werd door de Engelsche autoriteiten tegengewerkt, omdat die zelf met een tekort aan werkkrachten hadden te kampen; Javanen achtte men destijds ongeschikt voor den arbeid in de tabakscultuur. Cremer heeft al deze moeilijkheden weten te overwinnen en de toeneming van vreemde werkkrachten leidde in 1880 tot de eerste koelie-ordonnantie. In dit verband moge worden opgemerkt, dat men tegenwoordig tot het inzicht is gekomen, dat de Javanen wel degelijk geschikt zijn voor de tabakscultuur, ja, dat zij zelfs te prefereeren zijn boven Chineezen. De Chineezen hebben nl. veel eischen, komen meestal uit zonder gezin en verdwijnen na volbrachten arbeid wederom naar China. De Javanen daarentegen, die van huis uit toch ook landbouwers zijn, blijken veel zorg te hebben voor de tabakscultuur, blijven gewoonlijk in Deli

wonen en hebben het voordeel, dat zij door hun gezinnen stille reserves aan werkkrachten vormen in tijden van pluk, rupsen zoeken e.d.

In de jaren 1870 tot 1880 kwam in Deli veel tot stand en de cultuur bleef niet beperkt tot tabak. Er waren koffieondernemingen, nootmuskaattuinen en aanplantingen van klapperboomen, doch op den duur zijn deze cultures nagenoeg niet meer door Europeanen ondernomen.

In 1871 kreeg de Deli-Maatschappij haar eersten Europeeschen arts en het is een kenmerk van Deli gebleven, dat men immer bijzondere zorg heeft besteed aan de geneeskundige verzorging van de koelies en hun gezinnen.

Groot is het aantal hospitalen voor Europeanen en Inlanders, dat over het geheele Gewest verspreid is en de beste medische krachten zijn daaraan verbonden. De gezondheidstoestand mag dan ook zeer goed worden genoemd en epidemieën komen niet meer voor.

Medan kreeg een militaire bezetting, de rechtspraak over Europeanen en Inlanders werd geregeld, de politie werd versterkt en het regeeringsapparaat breidde zich uit. Verschillende Gouvernementsgebouwen werden opgericht. Medan kreeg in 1879 een postkantoor en de Witte Sociëteit kwam in hetzelfde jaar tot stand.

In 1880 opende de Ocean Steamship Company een geregelden dienst van Singapore op Deli.

De wegen waren echter slecht en de rivieren vrijwel onbevaarbaar, zoodat het vervoer van de kostbare tabak naar de havenplaats met groote moeilijkheden gepaard ging. Wanneer men nagaat, dat een ossekar, bespannen met één os, 600 kg kan vervoeren en met twee ossen 1000 kg en dat de gemiddelde afstand van de tabaksonderneming naar de haven 20 tot 30 km bedraagt, dan is het duidelijk, dat naar een andere transportgelegenheid werd gezocht en het is weer de Heer J. T. Cremer geweest, die deze aangelegenheid entameerde. Hij kwam tot de conclusie, dat een

spoorweg in Deli reden van bestaan zou hebben en na deze plannen in Holland met zijn Directie te hebben besproken, werd een concessie aangevraagd voor een spoorweg loopende van een ankerplaats aan de Belawanrivier over Medan naar Delitoewa met een zijtak van Medan naar Timbang Langkat (tegenwoordig Bindjei). Nadat veel gecorrespondeerd was over de concessievoorwaarden en de te kiezen spoorwijdte, werd op 28 Juni 1883 de concessie verkregen en werd opgericht de Deli Spoorweg Maatschappij, aangezien men van meening was, dat het niet op den weg lag van de tabaksmaatschappij om een spoorweg te exploiteeren. De Heer Cremer was de eerste Directeur van de Deli Spoorweg Maatschappij.

Was aanvankelijk als havenplaats Laboean gekozen, later werd besloten op het eiland Belawan een haven aan te leggen en in 1888 werd de spoorweg doorgetrokken tot de havenplaats Belawan.

Groote moeilijkheden gaf de aanleg van het baanvak van Laboean naar Belawan, niet alleen door het zeer moerassig terrein, maar ook omdat een brug van ongeveer 360 meter gebouwd moest worden. Deze brug werd op schroefpalen gemonteerd en had 20 overspanningen van 18,5 meter. Het tot stand komen van deze brug had de belangstelling van de technici in Atjeh en aan den Overwal en het was te begrijpen, dat de Heer Cremer veel uitnoodigingen had gezonden om met een feesttrein den eersten rit over de brug mede te maken.

Op het moment, dat de locomotief over de brug was gekomen, stopte de trein doordat een krokodil werd overreden, die zich op de baan had neergelegd. Dit feit is als symbool der overwinning van de wildernis door de cultuur, vereeuwigd in een fraai in steen gehouwen reliëf in den gevel van huize Duin en Kruidberg te Santpoort, de woning van wijlen den Heer J. T. Cremer.

De Deli Spoorweg Maatschappij heeft steeds de tactiek gevolgd om de uitbreiding van de cultures op den voet te volgen en zoo is in den loop van de jaren een net ontstaan van ongeveer 553 km. Is het personenvervoer van weinig beteekenis, des te belangrijker

Tabakscultuur.

is het goederenvervoer en vrijwel alle Europeesche ondernemingen voeren hun producten af per spoor.

Een merkwaardig verschijnsel is, dat de rivieren verzanden, zoodra de spoorweg zijn intrede doet. Dit klinkt eenigszins onwaarschijnlijk, maar het is te verklaren doordat de spoorweg eerst dan komt, wanneer de gronden voor Europeesche cultuur geschikt gemaakt zijn, het oerbosch dus is verdwenen en het water niet meer door die bosschen wordt geabsorbeerd, maar met medeneming van zand naar de rivieren wordt afgevoerd.

Het ging met de tabak dusdanig goed, dat, nadat alle beschikbare gronden in Deli, Langkat en Serdang waren uitgegeven, men in andere streken van het Gewest ging openen. In Padang en Bedagei, in Asahan tot zelfs in Siak trachtte men tabak te planten. In het jaar 1889, dus 25 jaar nadat Nienhuys in Deli was aangekomen, telde men op de Oostkust van Sumatra 170

tabaksondernemingen, werden 184.000 balen tabak verscheept, die ongeveer 40 millioen gulden opbrachten; daarna kwam een kentering waarvan verschillende omstandigheden de oorzaak waren. Er was in 1890 een overproductie, de kwaliteit van de tabak was minder goed in dat jaar en in Amerika was de Mac Kinley Bill uitgevaardigd, die ten doel had de invoerrechten op tabak sterk te verhoogen. Het jaar 1890 werd voor Deli een rampjaar en even snel als in de jaren daarvoor verschillende maatschappijen waren opgericht, verdwenen zij weer; alleen die maatschappijen, welke goed gefinancierd waren, konden stand houden.

Men kwam ook langzamerhand tot het inzicht, dat de Delitabak met haar superieure eigenschappen als dekblad slechts met succes geplant kon worden op de gronden in Deli, Langkat en Serdang en al heeft het vele jaren geduurd voordat men tot dit besef kwam, thans wordt alleen tabak geplant op de goede gronden in de drie hierbovengenoemde Sultanaten.

In 1939 waren 226.000 H.A. beschikbaar voor de tabakscultuur. Bij het beoordeelen van deze enorme oppervlakte moet wel rekening worden gehouden met het feit, dat een bepaald stuk grond slechts één maal in de acht jaren met tabak wordt beplant. Als de tabak geoogst is, worden de gronden ter beschikking gesteld van de Inlandsche bevolking voor het planten van rijst en daarna laat men de gronden braak liggen. Het grootste aantal pakken tabak werd uit Deli verzonden in 1912, t.w. 282.920 pakken en de hoogste opbrengst is geweest in 1924 nl. 88 millioen gulden.

Tot het jaar 1900 was de tabak de eenige Europeesche cultuur, die toen op groote schaal in Deli werd beoefend. Door de slechte ervaringen, die men opgedaan had met de koffiecultuur en met het planten van tabak op daarvoor ongeschikte gronden, kwam men op het denkbeeld, aangemoedigd door het succes, dat op Ceylon en Malakka was verkregen, zich op den aanplant van hevea te gaan toeleggen. In de jaren 1905 tot 1910 is de hevea-aanplant krachtig ter hand genomen en bedroeg de uitvoer in 1910

Rubbercultuur.

390.282 K.G., in 1937 werden uitgevoerd 112.922.842 K.G. ondernemings- en 27.866.444 K.G. bevolkings-rubber. In latere jaren zijn deze hoeveelheden gedaald door de rubber-restrictie, doch verwacht mag worden, dat op dit oogenblik alle tapbare rubber wordt uitgevoerd. In 1939 beschikten de Europeesche cultures over 255.000 H.A. voor den aanplant.

Doordat de Inlandsche bevolking op primitieve wijze en dus met weinig kosten rubber ging planten, heeft men jaren lang gevreesd, dat deze aanplantingen een bedreiging zouden vormen voor de Europeesche rubberondernemingen, doch door het nuttige werk van de proefstations, hebben de Europeesche ondernemingen hun productie weten op te voeren van 300 tot 1500 à 2000 K.G. per H.A.

Met de intrede van de rubbercultuur kwam de techniek ter Oostkust meer op den voorgrond, daar iedere onderneming haar eigen fabriek had. Werd het product aanvankelijk alleen afgeleverd als crêpe of sheets, door de vestiging van Amerikaansche maatschappijen, die voor haar eigen fabrieken in Amerika produceerden, is in de wijze van bereiding een groote verandering gekomen.

Men vond het nl. niet noodig een vlekkeloos product af te leveren, dat in dure triplexkisten werd verzonden, doch men bepaalde zich er toe ruwe klompen vaste rubber te fabriceeren, die verpakt werden in jute balen. Ook in deze wijze van bereiding is verandering gekomen en thans neemt de verzending als latex in tankwagens of tankbooten geweldig toe. In Belawan zijn verscheidene opslagtanks gebouwd voor het verzamelen van de latex vóór deze wordt verscheept.

Een mooi voorbeeld van de wijze hoe de Amerikanen in korten tijd groote complexen oerbosch weten te herscheppen in rubbertuinen, vindt men bij de Good Year op Wingfoot, gelegen tusschen de Bilah- en Beroemoenrivier. Toen ik in 1928 met groote moeite per auto door dit complex reed, was het al oerbosch wat men zag. Doch in 1930 was het oerbosch verdwenen, twee jaar later stonden de jonge rubberboomen in den grond en op het oogenblik is men volop aan het tappen in het complex van 16.000 H.A. Waar 12 jaar geleden nog niets was, vindt men thans een groote Europeesche en Inlandsche nederzetting met een modern clubgebouw, fabrieken, magazijnen en alle mogelijke sportvelden. Vond het vervoer aanvankelijk plaats over de Bilahrivier, nadat deze is verzand, gaat het transport van de latex met tankauto's naar Rantau Prapat, vanwaar de Deli Spoorweg Mij. voor het vervoer naar Belawan zorgt, een afstand van bijna 300 K.M. Verschillende tabaksmaatschappijen, die niet geheel afhankelijk van de tabakscultuur willen zijn, hebben ook rubberaanplantingen.

Werd hierboven reeds vermeld, dat de tabakkers zich hadden vereenigd in de Deli Plantersvereeniging, toen de overjarige cultures hun intrede deden in het Gewest, kreeg men behoefte aan een vereeniging, die in het bijzonder de belangen van de overjarige cultures zou behandelen en op 27 Juni 1910 werd opgericht de Algemeene Vereeniging van Rubberplanters ter Oostkust van Sumatra, de A.V.R.O.S.

In het jaar 1887 had men reeds een poging gedaan in Batoe Bahra

thee te planten, welke teelt echter binnen drie jaar volkomen mislukte, hetgeen niet te verwonderen was, omdat men onvoldoende op bodem, ligging en klimaat had gelet. Door de openlegging van het Gewest was men evenwel in het jaar 1910 tot de conclusie gekomen, dat in de buurt van Siantar, ongeveer 500 M. hoog gelegen, een groote kans van slagen voor de theecultuur zou zijn.

Dit is inderdaad juist gezien geweest en rondom Siantar is ongeveer 22.000 H.A. met theestruiken beplant. Het product bleek van uitstekende kwaliteit en de Sumatra-thee heeft op de markt een goeden naam. Jaarlijks wordt ongeveer 10 millioen K.G. theeblad verzonden. De eerste uitvoer had plaats in 1914 toen de hoeveelheid 203.355 K.G. bedroeg. Sumatra mag zich er op beroemen de grootste theefabriek van Nederlandsch-Indië te hebben.

Belangrijk voor de ontwikkeling van de Oostkust van Sumatra is de vestiging aldaar van de Handelsvereeniging Amsterdam geweest. In 1917 opende de H.V.A. haar kantoor te Medan en men begon met het planten van thee en koffie in de buurt van Siantar. Verder werden proeven genomen met het planten van suikerriet en vezel (sisal). De eerste cultuur mislukte, de tweede kwam tot grooten bloei. De eerste uitvoer van vezel vond plaats in 1920, toen 717.802 K.G. werd verzonden. In 1939 werd uit de landen, gelegen tusschen Perlanaän en Siantar, 65 millioen K.G. vezel verzonden.

Er is nog een vrij groote aanplant van vezel in Kota Pinang, doch bij mijn laatste bezoek aldaar in 1937 was op de terreinen meer lalang dan vezel te bekennen en het wil mij voorkomen, dat deze cultuur daar geen stand zal houden en dat men op den duur zal overgaan tot het planten van andere gewassen.

Door een merkwaardig toeval is men er toe gekomen ter Oostkust oliepalmen te planten. De Heer R. Hallet, Directeur van verschillende op de Oostkust gevestigde Belgische rubberondernemingen,

Palmoliecultuur.

kreeg op een inspectietocht in de buurt van Tandjong Morawa auto-panne. Terwijl de chauffeur bezig was dit euvel te verhelpen, liep de Heer Hallet wat op en zag hij een prachtige laan van de mooiste oliepalmen, die toegang gaf tot een administrateurswoning. Aangezien de Heer Hallet behalve op Sumatra ook belangen had bij cultures in West-Afrika, waar men de vruchten van den oliepalm van de Inlandsche bevolking opkocht om ze daarna tot palmolie te verwerken, was het niet te verwonderen, dat hij belangstelling koesterde voor deze mooie boomen en hun vruchten. Hij stelde zich in verbinding met den Administrateur en verzocht de vruchten te mogen oogsten. Een nader ingesteld onderzoek wees uit, dat de verkregen olie, in tegenstelling met die van West-Afrika, een zeer laag vetzuurgehalte had, een eigenschap, waarnaar steeds werd gestreefd.

De Heer Hallet begon een kleinen aanplant en met een dusdanig goed succes dat al heel spoedig verschillende andere maatschappijen overgingen tot het planten van oliepalmen. Wanneer men nagaat, dat in 1919 180.615 K.G. werd uitgevoerd

en in 1939 220 millioen K.G., dan kan men wel begrijpen, welk een enorme vlucht deze cultuur heeft genomen. In 1939 was een oppervlakte van 75.000 H.A. met oliepalmen beplant en de ondernemingen liggen over de geheele Oostkust verspreid.

Aanvankelijk vond de verzending plaats in houten vaten, die al spoedig werden vervangen door ijzeren drums. Tegenwoordig vindt de geheele verzending plaats in tankwagens of in tankbooten en het tankwagenpark van de Deli Spoorweg Maatschappij omvat ongeveer 350 wagens, een aantal, dat nog steeds toeneemt. Alle palmolie wordt vervoerd naar Belawan, waar ongeveer 50 tanks zijn, die elk een inhoud hebben van 500 ton. De moderne vrachtschepen van de Stoomvaartmaatschappijen zijn alle voorzien van tanks en met een capaciteit van 200 ton per uur kan de palmolie vanuit de opslagtanks in de schepen worden gebracht.

Behalve de hierbovengenoemde groote cultures van tabak, rubber, thee, oliepalmen en vezel vinden we op de Oostkust van Sumatra nog ondernemingen, die gambir, getah pertja en derriswortel teelen.

De eenige ter Oostkust gevestigde gambir-onderneming is gelegen in Goenoeng Melajoe aan de Asahanrivier. De geoogste takken en blaren van de gambirstruik worden fijngehakt en in kookketels uitgekookt. Het dunne sap wordt ingedampt tot een bepaalde dikte, het aldus verkregen sap laat men hard worden en de verzending vindt plaats in kleine en groote blokken. De gambir in groote blokken is bestemd voor uitvoer naar Europa en Amerika en wordt gebruikt als looistof. De kleine blokjes zijn bestemd voor de bereiding van de sirih.

In 1908 vond voor het eerst uitvoer van gambir plaats, t.w. 460.000 K.G.; in 1939 werd 4.490.000 K.G. uitgevoerd.

In Nederl.-Indië zijn twee ondernemingen, die zich toeleggen op het verkrijgen van getah pertja, t.w. Tjipeter op Java en Aek Boeroe, gelegen op de Oostkust in de buurt van Rantau

Prapat. De getah pertja is voornamelijk bestemd als isolatiemateriaal voor telegraafkabels.

Aanvankelijk werd de getah pertja door de Inlanders gewonnen door de hoog opschietende boomen te kappen en te voorzien van dwarssneden, waaruit het sap liep; een eenvoudige, maar moordende methode, want als het sap was gewonnen, was de boom verdwenen. Europeanen hebben later getracht de vloeistof te winnen op dezelfde wijze als met de hevea geschiedt, nl. door het aanbrengen van fijne sneedjes in de bast; deze methode bleek evenwel in de praktijk niet op te gaan, omdat het sap, onmiddellijk nadat de fijne snede was aangebracht, stolde. Men heeft toen ontdekt, dat zich in het blad een belangrijke hoeveelheid sap bevond en tegenwoordig laat men de struiken niet uitgroeien tot groote boomen, maar worden de twijgen met het blad gesnoeid, zoodat de Europeesche getah pertja-onderneming een beeld vertoont, als waren het theestruiken.

De bereiding vindt plaats door de bladeren in bakken met kokend water te dompelen, waardoor de vezels boven komen drijven en de getah pertja naar beneden zakt.

De derrispoeder wordt tegenwoordig veel gebruikt als bestrijdingsmiddel tegen insecten. Dit poeder wordt verkregen uit den derriswortel en sedert eenige jaren wordt de derriswortel aangeplant op de onderneming Bandar Goela, gelegen tusschen de Marbau- en de Bilah-rivier. Bij mijn laatste bezoek aldaar in 1937 stond nog niet vast of men den ruwen wortel ter bereiding van het poeder naar Amerika zou zenden, dan wel dat men ter plaatse het poeder zou bereiden. Het lag in het voornemen 450 H.A. te ontginnen en met derriswortel te beplanten. Na 18 à 24 maanden geeft 1 H.A. ongeveer 1200 K.G. wortel.

Behalve de hierbovengenoemde door Europeanen beoefende cultures mag de Oostkust van Sumatra zich verheugen in een zeer bloeiend petroleumbedrijf in Pangkalan Berandan. Met pijpleidingen wordt de olie aangevoerd uit Langkat en Atjeh en in

de fabrieken te Pangkalan Berandan worden de verschillende aardolie-producten bereid. Vanuit het in de nabijheid gelegen havenplaatsje Pangkalan Soesoe worden de olie en de benzine in tankschepen vervoerd. Pangkalan Soesoe heeft een natuurlijke haven met grooten diepgang en als regel ligt daar een schip van 15 à 20.000 ton te laden. Van groot belang voor de Oostkust van Sumatra is het besluit van de Billiton Maatschappij om aldaar een aluminium-industrie te vestigen. Bestonden reeds lang plannen om de kracht van de Asahanwatervallen aan te wenden voor een electrische centrale, steeds is het bij plannen gebleven. In de jaren 1939 en 1940 heeft de Billiton Maatschappij experts naar Deli gezonden en vóór het uitbreken van den oorlog stond reeds vast, dat door een combinatie van watervallen een vermogen van 67.500 P.K. opgewekt kon worden. Voor zoover thans bekend is, is een aanvang gemaakt met den bouw van deze waterkrachtwerken en zal de weg, die tot nu toe liep tot Pergambiram, doorgetrokken worden tot de plaats, waar de centrale komt. Met een hoogspanningsleiding wordt de stroom naar de fabrieken gebracht.

Volgens de laatste mij bekende gegevens komen de fabrieken op de concessie Telok Dalam ongeveer ter plaatse waar de Ajer Teloek in de Asahanrivier stroomt. De bauxiet, welke voor de aluminiumbereiding noodig is, wordt over de Asahanrivier aangevoerd van het eiland Bintan bij Singapore gelegen. De bauxiet wordt verwerkt tot aluinaarde en langs electrolytischen weg wordt uit de aluinaarde het aluminium verkregen. Het ligt in de bedoeling het ruwe aluminium naar Java te doen vervoeren, waar een fabriek wordt opgericht voor de vervaardiging van de aluminium-producten. Is, zooals gezegd, de vestiging van deze aluminium-industrie voor de Oostkust van groot belang, het zal hierbij naar mijn meening niet blijven, daar op den duur de goedkoop verkregen electrische stroom, waarvan de capaciteit zonder al te veel moeite kan worden opgevoerd, benut zal worden voor andere industrieën, als stikstofbereiding en cement.

Vermeld dient nog te worden, dat aan de Aek Rantau, een zijriviertje van de Koelaloerivier, steenkolen gevonden zijn van een behoorlijke calorische waarde. De aangetoonde hoeveelheid bedraagt 60.000 ton, terwijl men aanneemt, dat er een totale hoeveelheid van 230.000 ton is. Deze hoeveelheid is niet groot genoeg voor een loonende exploitatie, doch zij vormt toch een reserve voor het geval men in Zuid-Asahan gebrek aan brandstof zou krijgen. Naar den omvang van het vervoer op dit oogenblik zou de Deli Spoorweg Maatschappij ongeveer 8 jaar haar locomotieven met deze brandstof kunnen stoken.

Bij den aanleg van de Deli Spoorweg Maatschappij werden terstond langs de spoorlijnen telefoonlijnen gespannen, waardoor ieder station in telefonische gemeenschap met het hoofdkantoor stond. De planters maakten hiervan gaarne gebruik en men begon de behoefte aan een telefoongemeenschap te voelen. Het Gouvernement voelde hiervoor weinig en de Deli Spoor vroeg en verkreeg in 1888 een concessie voor een publieke telefoon. Het concessie-gebied loopt van de grens van Atjeh tot aan de Asahanrivier en in 1940 bedroeg het aantal abonné's ongeveer 3000, waarvan 1900 te Medan. De aanleg van hoofdverkeerswegen is in de laatste jaren krachtig ter hand genomen en men kan het heele Gewest doorkruisen langs geasphalteerde, behoorlijke wegen.

Met het hotelwezen is het op de Oostkust maar matig gesteld; een gunstige uitzondering vormt hierop het voortreffelijke berghotel te Brastagi. In Zuid-Asahan zijn geen hotels, doch de reizigers kunnen gebruik maken van de passangrahans van het Gouvernement en van de logeergebouwen van de cultuurmaatschappijen.

Toen het verkeer naar de haven Belawan met het jaar toenam, rijpten de plannen voor den aanleg van een Oceaanhaven en gedurende eenigen tijd is het een strijdvraag geweest of deze zou komen aan de Aroebaai, die een natuurlijke haven vormt, dan wel dat men de geul van zee naar Belawan zou uitbaggeren

om aldaar de Oceaanhaven te maken. Belawan heeft het pleit gewonnen en in 1912 werd het geheele emplacement op het eiland Belawan door het Gouvernement van de Deli Spoorweg Maatschappij overgenomen.

In 1920 kwam de Ambon van de Stoomvaart Maatschappij „Nederland" als eerste stoomer aan den steiger te Belawan en in 1921 de Rembrandt van dezelfde Maatschappij als eerste mailboot. In 1923 besloot de Rotterdamsche Lloyd zijn schepen niet meer langs Padang, doch langs Belawan naar en van Java te zenden.

Het aandoen van de mailbooten van Belawan heeft een gunstigen invloed gehad op de verhouding tusschen Java en Deli. Voorheen moest men op Java niet veel van de ruwe Deliplanters hebben en omgekeerd had men in Deli een zekere minachting voor het gewichtig doende Java. Doordat de mailbooten van Java een ruim oponthoud te Belawan hadden voor het innemen van lading, kwamen de reizigers van Java meer in contact met Deli en gingen zij inzien, dat daar in den loop van een kort aantal jaren enorm veel tot stand was gebracht. Omgekeerd is het op dit oogenblik een verlangen van iederen Deli-bewoner om een reis over Java te maken, waartoe de op Java gevestigde reisbureaux krachtig medewerken.

Bij ieder bezoek, dat ik aan Deli breng, verzuim ik niet om ook mijn opwachting te maken bij den Gouverneur-Generaal en bij de kopstukken van handel, scheepvaart en industrie op Java en steeds kan ik ervaren, dat deze bezoeken van groot nut zijn en dat zij zeer op prijs worden gesteld.

Heeft het Gewest zich snel ontwikkeld, de Inlander is niet achtergebleven en in het bijzonder valt dit op bij de Deli Spoorweg Maatschappij.

Werden voorheen alle stations beheerd door een Europeaan, heden ten dage zijn slechts drie stations van de 68 onder Europeesch beheer en onder het conducteurspersoneel komt geen enkele Europeaan meer voor. Werden vroeger de klerkenrangen bezet door Indo-Europeanen, die slechts een lagere schoolopleiding

hadden genoten, thans worden in die functies Inlanders geplaatst, die veelal een Mulo-diploma hebben[1]).

Op de voornaamste plaatsen in het Gewest is een electriciteitsvoorziening; waterleidingen treft men minder aan. De Gemeente Medan beschikt daarentegen wel over een voortreffelijke watervoorziening door de Waterleiding Maatschappij „Ajer Beresih" N.V. Deze Maatschappij voorziet verder o.m. de havenplaats Belawan en Brastagi van zuiver drinkwater.

In 1885 werd de Deli Courant opgericht en aanvankelijk verscheen zij twee maal per week; de Sumatra Post was de eerste, die in 1898 een dagblad uitgaf.

In Medan werd in 1908 een Raad van Justitie gevestigd en verder vindt men over het geheele Gewest Landgerechten, Residentie-gerechten en Inlandsche Rechtbanken en Gerechten.

In 1902 kwamen de eerste auto's in het Gewest aan.

Van bijzonderen invloed is geweest de aanleg van een weg naar de Karo-Hoogvlakte en het is weer de Heer J. T. Cremer geweest, die in 1907 met een Spijker-auto Brastagi, op die Hoogvlakte gelegen, wist te bereiken. Dat deze tocht met groote moeilijkheden gepaard ging, blijkt wel uit het feit, dat men 200 koelies noodig had om de auto over de vele moeilijke plaatsen heen te brengen. In 1911 vestigde zich een landbouwkundige op de Hoogvlakte en werd een aanvang gemaakt met het telen van Europeesche land- en tuinbouwproducten.

De weg naar Brastagi, aanvankelijk lang 70 K.M., wordt steeds verbeterd en door het atsnijden van bochten en het dempen van ravijnen is de afstand teruggebracht tot ongeveer 67 K.M. Men rijdt thans in 1½ uur naar boven en in 5 kwartier naar beneden.

Doordat de Hoogvlakte een schitterend klimaat heeft, wordt deze geregeld benut door de Europeanen voor het doorbrengen van een binnenlandsch verlof en vrijwel alle groote maatschappijen

[1]) Het gevolg van de ontwikkeling van den Inlander is geweest, dat het aantal Europeanen bij de D. S. M., dat in 1920 280 bedroeg, thans is teruggeloopen tot nog geen 80.

Kijkje op het Toba-meer.

hebben een of meer logeergebouwen, die kosteloos ter beschikking worden gesteld van haar personeel. Zooals hierboven reeds werd gezegd, vindt men te Brastagi een voortreffelijk Hotel en aldaar en in het nabij gelegen Kaban Djahé zijn diverse goede pensions onder Europeesch beheer.

Een ander gezocht vacantie-oord treft men in Prapat, gelegen aan het Tobameer. Prapat heeft niet zoo'n koel klimaat als Brastagi, doch het wordt vooral bezocht door hen, die voor de water- en zwemsport voelen. Van Siantar uit kan men Prapat in ongeveer 5 kwartier bereiken; ook daar is een goed Hotel en men vindt er verschillende logeergebouwen.

In 1924 landde te Medan het eerste vliegtuig van de Holland-Indië vlucht en nadien heeft het luchtvaartverkeer tusschen Nederland en Indië zich enorm ontwikkeld, zoowel in frequentie als in snelheid en vóór het uitbreken van den oorlog was er een regelmatige luchtverbinding van drie vluchten per

week. Hierdoor en door de radio-telefoongemeenschap is Deli als het ware dichter bij het Moederland komen te liggen.

De uitvoerwaarde was in 1939 145 millioen gulden, die van den invoer 49 millioen gulden, een saldo derhalve van 96 millioen gulden.

Bedroeg de uitvoer in 1900 21.000 ton, in 1939 was deze toegenomen tot 1.500.000 ton. De cijfers van den invoer zijn 164.000 ton in 1900 en 340.000 ton in 1939. Overtrof de invoer in 1900 derhalve den uitvoer, thans is de uitvoer bijna 5 maal zoo groot als de invoer.

Volgens de laatst gehouden volkstelling in 1930 bestond de bevolking der Oostkust van Sumatra uit 11.079 Europeanen, 1.470.395 Inlanders, 192.822 Chineezen en 18.904 andere vreemde Oosterlingen.

In het bovenstaande heb ik getracht een beeld te geven van hetgeen in nog geen tachtig jaar ter Oostkust van Sumatra is tot stand gebracht en ik wil mijn beschouwing niet beëindigen zonder een eerbiedige hulde gebracht te hebben aan al die stoere werkers, die van het Gewest hebben gemaakt, wat het nu is.

Men zal in Deli niet blijven stilzitten en het is mijn vaste overtuiging, dat degenen, die bij het 100-jarig bestaan van Deli als cultuurland hieraan een beschouwing zullen wijden, van nog grooter groei en bloei zullen gewagen.

B. H. A. VAN KREEL.

DEEL II.

FLITSEN.

„LAAT DE HEEREN BINNENKOMEN".

„Ik gun de partij Deli-Mij/ . . . .
aan de Makelaars. . . . ."

„Als tabakshandelaar ben ik altijd tevreden geweest", zei de Heer Herbert Cremer, toen hij zijn firma Cremer & Heeren liquideerde, „en nu ik benoemd ben tot Directeur van de Deli-Maatschappij heb ik het gevoel, of ik een hoogen ambtenaarspost ga bezetten".

Door zijn benoeming tot Directeur van de Deli-Maatschappij, kwam de Heer Herbert Cremer automatisch aan den anderen kant van de toonbank te staan. Vroeger als handelaar kocht hij partijen tabak van den producent of importeur, nu als Directeur der Deli-Maatschappij, dus als producent en importeur, verkoopt hij partijen tabak aan den groothandel. Het lijkt allemaal heel eenvoudig, doch wat er alzoo te doen is voor en aleer een partij Sumatra tabak uit de handen van den producent in die van den handel overgaat, is met weinig woorden niet te vertellen. Wij zullen ons bepalen tot den verkoop van het inmiddels gereed gekomen en per mailboot aangekomen product.

De tabak, behoorende tot de eerste aanvoeren van een oogst, ligt keurig netjes in de pakhuizen opgeslagen, voor de vracht gewogen en gerafactionneerd, met het oog op mogelijke zeeschade. De voorraden in de pakhuizen worden gestadig grooter en vormen op een gegeven oogenblik een collectie van verschillende kwaliteiten, waaruit voor een inschrijving (in dit geval de eerste in een campagne) een keuze kan worden samengesteld.

Bij de samenstelling van die keuze, moet men om voeling met de markt te krijgen, zich op de hoogte stellen van de grootte en verscheidenheid der bij den handel nog aanwezige voorraden, van de behoeften der fabrikanten en speciaal ook van de reflectie,

Herbert Cremer met de Leden van het Bestuur van de Vereeniging voor den Tabakshandel, de tabakshandelaren (v. l. n. r.) J. W. Nienhuys, M. Hoogendijk, H. van Beek, J. ten Sythoff en F. Manus.

welke van handelaars- en fabrikantenzijde te verwachten is. Zou Amerika flink aan de markt zijn, de Duitsche handel, de Regieën?

Over de kwaliteit en indeeling van den nieuwen oogst is de directie vanzelfsprekend door den Hoofd-Administrateur ingelicht, de aangevoerde pakken liggen echter nog steeds „origineel gesloten". Dit blijft zoo totdat de datum van de inschrijving is bepaald en de directie-makelaars worden uitgenoodigd de partijen, die uiteindelijk voor de inschrijving worden aangewezen, te bemonsteren. Voordat de monsters de pakhuizen verlaten, om onder de eerstehands makelaars te worden gedistribueerd, gaat de Heer Cremer met zijn gedelegeerde commissarissen „tabak zien" en bij hun terugkeer op het kantoor is het voor het kantoorpersoneel niet moeilijk te raden, welke de verwachtingen voor de komende inschrijving zijn. Nog een paar dagen en we weten meer.

Aan een inschrijving gaan meestal drie taxeerdagen en één

algemeene kijkdag vooraf. In Frascati en in de monsterzalen bij makelaars en handelaren wordt dan hard gewerkt. Er worden types gemaakt en ingevocht, sigaren gedekt en op brand, kleur en smaak beoordeeld, er worden cijfers gezet, weer verhoogd of verlaagd, er worden combinaties van ondermerken uitgerekend, er wordt gewed op de opbrengst der partijen en er wordt zelfs voorspeld, dat die en die fabrikant of handelaar die en die partij zal koopen, enz. enz. Vooral in de latere jaren komt het voor, dat eenige voor de inschrijving aangekondigde partijen „de inschrijving niet halen". Een handelaar of een fabrikant is dan zoo onder den indruk van een partij, dat hij door zijn makelaar probeert de partij uit de hand te werken. Zijn er dan meer ernstige reflectanten, dan wordt er op het kantoor „vervroegd onderhandeld". Tegenover een vrije bieding wordt ook wel een vraagprijs gesteld. Deze vervroegde verkoopen, ook wel genoemd „uit de hand verkoopen", kunnen de stemming voor de Vrijdagsche inschrijving beïnvloeden (Stemmingmakers).

Op den dag der inschrijving worden de biedingen in gesloten biljetten in de bus van Kamer 47 gedeponeerd en in volgorde van binnenkomst geopend. Er heeft echter voor de feitelijke inschrijving reeds een soort inschrijving door de „Amerikaansche makelaars" plaats gehad op de „staarten" der partijen. Koopt een Amerikaansche handelaar of fabrikant een partij dektabak, dan heeft hij van te voren bepaald welke ondermerken in zoo'n partij niet voor Amerika geschikt zijn. Die ondermerken te zamen vormen den staart, ja, het komt meermalen voor, dat één partij twee staarten heeft, een grooten en een kleinen staart, b.v. als de eene Amerikaan een zeker merk wel en een andere Amerikaan datzelfde merk niet meeneemt. Soms komt het voor, dat op een partij, die volgens de makelaars door Amerika zal worden gekocht, door de Amerikanen niet wordt ingeschreven. Zoo'n partij derailleert dan zoogenaamd en komt in handen van den groothandel.

Wij bevinden ons nu, een half uur voordat de inschrijvingen

aanvangen, in Kamer 47, de sobere importeurskamer. De Heer Cremer die gedurende de nu afgeloopen 25 jaren van zijn Directeurschap op een enkele na alle inschrijvingen van de Deli-Maatschappij in „Frascati" heeft geleid, neemt met de andere Heeren der Directie, plus een employé, plaats achter de groene tafel. De biljetten komen binnen, worden genummerd en bestudeerd. Er worden al gauw opmerkingen gemaakt als „wat valt mij dat tegen, dat zet geen zoden aan den dijk" of „zie je wel, dat daar direct een fabrikant op zit" of „we kunnen meer dan tevreden zijn" of „we zijn tevreden maar het is nog niet om te juichen".

Zijn alle biljetten door 3 of 4 paar oogen bekeken, dan wordt er gewaarschuwd: „Mijnheer Cremer het is tijd, even oplezen?" „Goed vooruit maar, alles klaar? Laat de Heeren dan maar binnenkomen". Een deur wordt losgegooid en een dertigtal makelaars met hun procuratiehouders en uitkoopers komen, gewapend met inschrijvingsboekjes, volgordes en potlooden, vlug de kamer binnen en vullen de beschikbare ruimte. Heeft een ieder zijn plaats ingenomen, dan wordt er geroepen „deur dicht". Dan rijst de Heer Cremer van zijn zetel en het „gegunde biljet" in de hand zegt hij: „Ik gun de partij Deli-Mij/ . . . . . tot geheimen prijs aan de Makelaars (volgt een reeks namen van makelaarsfirma's)". Geldt het een zoogenaamde Amerikaansche partij, dan wordt slechts één makelaarsfirma genoemd, met toevoeging: „koopers geheim". Zoo hebben wij in één kwartier meestal drie afdoeningen. Is de laatste partij in zoo'n kwartier gegund, dan roept de makelaar van een Amerikaansche partij: „De groote of de kleine staart heeft . . . . ". Nu stormt het grootste gedeelte van de makelaars de deur uit, om de koopers, die als het ware direct bekend zijn, op de hoogte te brengen en te trachten van deze ondermerken uit te koopen.

De tafereelen, die zich daarbij onder dikwijls helsch lawaai afspelen, en waarvan een buitenstaander weinig of niets begrijpt, zijn reeds meermalen, verlucht met foto's in de dagbladen beschreven. Wij zouden ons beperken tot de „Importeurskamer",

dus laten wij dat vaak komische deel van de inschrijving hier buiten beschouwing.

Op zoo'n Vrijdagmorgen worden om het kwartier afdoeningen bekend gemaakt, van welke kwartieren ook andere tabakmaatschappijen hun deel krijgen. In zoo'n voor de Deli-Maatschappij vrijgekomen kwartier wordt koffie geserveerd met krentenbroodjes, zooals je die alleen in Frascati kunt krijgen.

Als na het laatste kwartier (waarin vaak een partij „Senembah dubbele Vader") (VV) de afloop der inschrijving door de Heeren wordt besproken, kan de employé — die intusschen den doorsneeprijs per $^1/_2$ K.G. heeft uitgerekend, op de stereotiepe vraag van den Heer Cremer: „Nou, wat is het resultaat?" — prompt antwoorden: „Wij hebben een doorsnee voor zooveel pakken van zooveel cents, met een totale opbrengst van zooveel millioen, tenminste als ik, in dat lawaai, goed heb gerekend".

O. KAMSTRA.

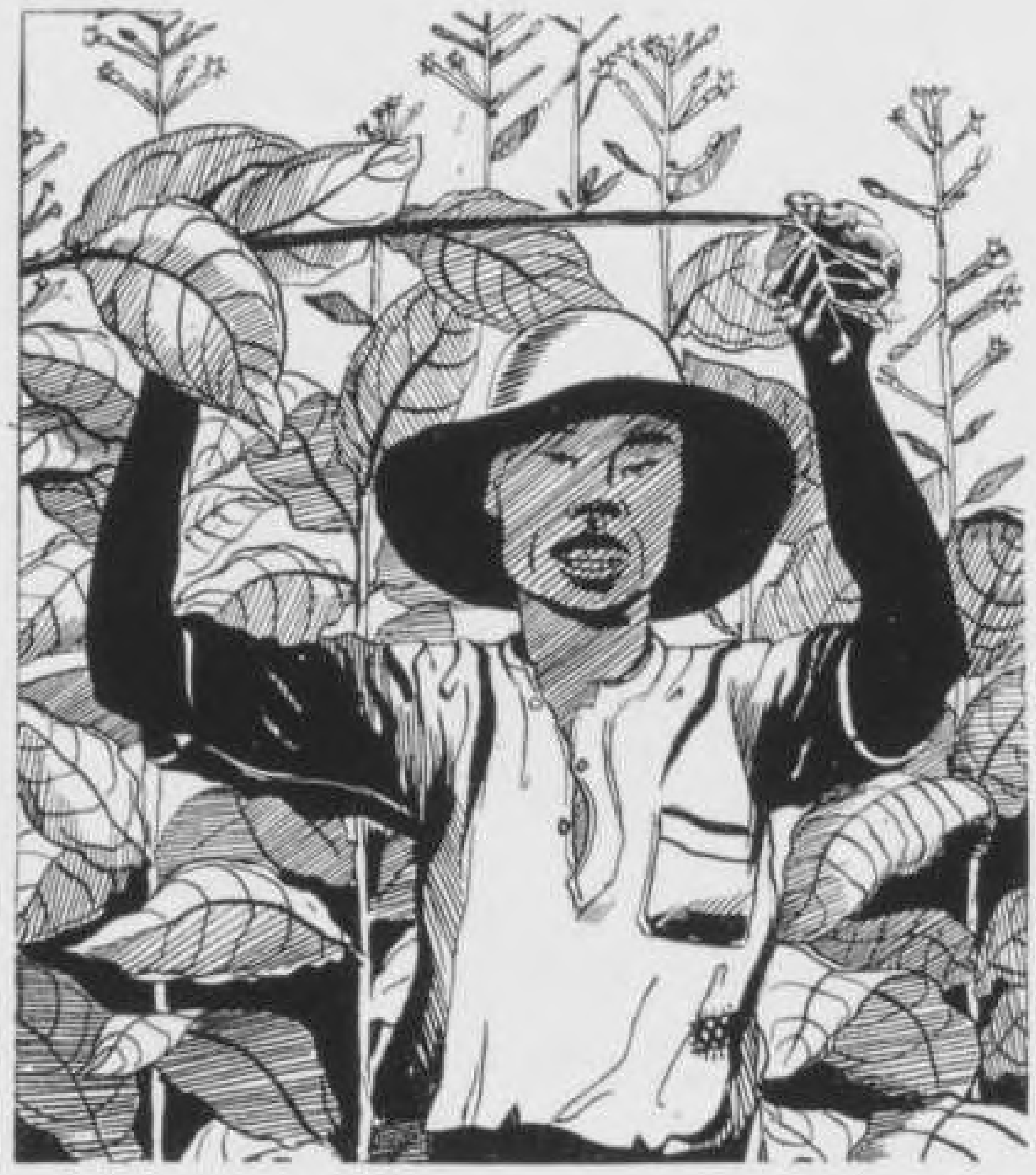

VERKOOPPROBLEMEN TABAK.

De problemen welke zich in de laatste 25 jaar bij den verkoop van Sumatra tabak hebben voorgedaan en de moeilijkheden welke gedurende dit tijdsverloop waren te overwinnen, waren vele en velerlei.

Het lijntje van geleidelijkheid was, toen de Heer Herbert Cremer zijn functie als directeur van de Deli-Maatschappij op 15 Februari 1916 aanvaardde, als gevolg van den toen in vollen gang zijnden wereldoorlog, geheel verbroken.

Weliswaar kon in dat jaar Oogst 1915 nog op de gewone wijze bij inschrijving worden verkocht (de 53.686 Pn. van dien oogst brachten een doorsneeprijs per ½ K.G. op van 202 cts.).

In verband met de verstoring der afscheepmogelijkheid van Nederlandsch-Indië naar Holland en verder met het oog op het molest-risico bij verschepingen van Holland naar Amerika, werd door den Heer Cremer in samenwerking met de directies der andere groote tabakmaatschappijen en na bespreking met de voor Amerikaansche rekening koopende makelaars besloten, in Amsterdam te onderhandelen over verkoop van de in Oogst 1916 voorkomende voor Amerika geschikte hoeveelheden. Op deze wijze werden van Oogst 1916 der Deli-Maatschappij naar Amerika verkocht: 5.085 Pn. tot een doorsneeprijs van 460 cts. per ½ K.G., terwijl de rest van dien oogst hoofdzakelijk in handen van den Nederlandschen handel af Indië, overging.

Speciaal in de jaren 1917 en 1918 gaf de stagnatie in het vervoer aanleiding tot moeilijkheden van uiteenloopenden aard. Voor de groote onverkochte voorraden, in Deli aanwezig, moesten geschikte opslagruimten worden gevonden.

Tegen het optreden van lasioderma moest streng worden gewaakt en waar, ondanks alle voorzorgen, een begin daarvan werd geconstateerd, moest dit gevaar in de kiem worden gesmoord.

Ook de grootere eischen welke aan de financiering werden gesteld, brachten nog nimmer gekende moeilijkheden met zich mee, vooral nu de opbrengst van verkocht product uit den vorigen oogst onvoldoende was om een nieuwen oogst te financieren. Gelukkig was de financieele positie van de Deli-Maatschappij een zeer krachtige, waardoor het mogelijk was met de Javasche Bank een regeling te treffen, welke ook bij algeheele verbreking der communicatie-middelen tusschen Indië en het Moederland, aan bestaande en mogelijke moeilijkheden het hoofd zou kunnen bieden.

De Heer G. H. Andreae, destijds Hoofd-Administrateur der Deli-Maatschappij, kreeg in November 1917 een machtiging om de tabak, voorzoover zij voor Amerika geschikt werd bevonden, te verkoopen.

Teneinde aan de wijze van verkoop leiding te geven en mede te bepalen welke gedeelten voor verkoop in aanmerking konden komen, werd de Heer Alb. B. Cooper, procuratiehouder bij de Firma Brusse & Gransberg, naar Deli uitgezonden. Deze moest zich eerst op de hoogte stellen van de markt-verhoudingen voor Sumatra-tabak in Amerika en daarna beslissen waar eventueele verkoop zou plaats vinden. Verkoop in Deli bracht het gevaar met zich mede een gesloten bloc, het „Syndicate", tegenover zich te zien; verkoop in Amerika zou bij vrije concurrentie wellicht gunstiger kunnen zijn. Het dreigende gevaar, dat beslag op onze tabak kon worden gelegd, stond hier waarschuwend tegenover.

Na zeer vele onderhandelingen kwam te Amsterdam een transactie met Amerika tot stand over circa 4.500 Pn., het hoogste kwantum waarvoor de Amerikaansche handelaren invoervergunning konden krijgen. Voor directe verscheping naar Europeesche landen werden belangrijke hoeveelheden tabak af Indië verkocht; de regeling van het transport verschafte heel wat hoofdbrekens.

Oogst 1917 kon evenmin op tijd worden verscheept; wel

werd er af Indië een gedeelte gerealiseerd, doch op 31 October, het einde van boekjaar 1918, had de Deli-Maatschappij in Indië een onverkochten voorraad van ruim 62.000 pakken tabak.

Inmiddels werd begin 1917 met het oog op de geringe voorraden hier te lande, een uitvoerverbod van tabak uitgevaardigd. Eerst toen door de gezamenlijke tabakmaatschappijen een kwantum van 75.000 pakken tabak ter beschikking werd gesteld van de Nederlandsche Industrie, waarbij 10.000 pakken Sumatra-tabak, werd het uitvoerverbod opgeheven. Het toen opgerichte Algemeen Tabak Syndicaat 1917, in welk instituut de Heer Cremer een leidende bestuursfunctie ging bekleeden, regelde den verkoop aan de tabaksindustrie.

De aanvoeren uit Indië lieten gedurende 1917 op zich wachten. De kettinghandel vierde hoogtij! Dit gaf aanleiding, ten einde een verdere prijsstijging der sigaren te voorkomen, de nog aanwezige voorraden tabak door een Rijksinstantie in distributie te brengen. En zoo zag in Februari 1918 het Rijksbureau voor Tabak het levenslicht, waarbij de Heer Cremer zich als voorzitter van de Commissie van toezicht in beslag zag genomen.

Ook in 1918 was er van een geregelden afscheep uit Indië nog geen sprake; dit belangrijke onderdeel van ons bedrijf kostte heel wat hoofdbrekens, waarin eerst eenige verlichting kwam, toen voor rekening van de tabakmaatschappijen schepen werden gecharterd.

De voorraden, al of niet reeds uit de hand verkocht, vormden toen op een gegeven oogenblik een hoeveelheid, welke de groote pakhuizen van de Deli-Maatschappij niet konden herbergen. Er werden niet alleen in Amsterdam zolders bijgehuurd, doch ook elders (in Utrecht en IJmuiden) werd tabak opgeslagen. In 1919/1920 werd tabak van 3 oogsten bij inschrijving verkocht, het was voor alle bij den tabakshandel betrokken groepen (importeurs, handelaars, makelaars, veemen enz.) hard werken. De inschrijvingen in Frascati duurden van half tien des morgens tot twee uur des middags met om het kwartier drie of vier

afdoeningen! En telkens werden weer nieuwe inschrijvingsprogramma's samengesteld. Voor kapitalen werd verhandeld en verrekend, er werden scheepsladingen tabak opgeslagen en weer afgedaan, kortom er heerschte een bedrijvigheid, welke van leiders en werkers het uiterste vergde.

Oogst 1919 der Deli-Maatschappij kon weer op regelmatige wijze bij inschrijving worden verkocht; dit geldt ook grootendeels voor volgende oogsten tot en met dien van 1938. Ten opzichte van Oogst 1919 der Deli-Maatschappij zou ik, om op de waarde te wijzen, welke de Heer Cremer hecht aan het voortbestaan van Amsterdam als wereldtabaksmarkt, willen citeeren uit het jaarverslag over 1920:

„In het voorjaar 1920 begon, in de verwachting van den „kleinen oogst, de destijds ingezakte Sumatra-markt op te „loopen. Deze stijgende tendens op de inschrijvingen werd „inmiddels onderbroken door de staking der havenarbeiders, „die gedurende twee maanden elke beweging van ons artikel „onmogelijk maakte.

„Het was inmiddels reeds bekend, dat Amerikaansche dek„tabakvoorraden uitgeput waren en dat Amerika als groote „kooper van ons artikel voor den nieuwen oogst zou optreden. „Gedurende de staking werden dan ook allerwege pogingen „gedaan om geheele oogsten ongezien van de producenten te „koopen. Aldus verkochten o.a. de Deli-Batavia Mij., de Tabak „Maatschappij Arendsburg en de Deli Cultuur Maatschappij „hare oogsten tot prijzen, zooals men die tot dusverre voor „geheele oogsten nimmer gekend had. Ook de Deli-Maatschappij „en de Senembah Maatschappij werden door koopers benaderd, „tot destijds zeer aanlokkelijke prijzen, maar hare leuze getrouw, „in de eerste plaats de tabaksmarkt te Amsterdam te herstellen, „weigerden de directies dezer Maatschappijen anders dan in „inschrijvingen te verkoopen. Zij stelden het belang zóó hoog „dat zij dit doel, zelfs met een eenigszins lagere opbrengst „der inschrijvingen, niet te duur gekocht achtten."

Vanzelfsprekend zijn er steeds moeilijkheden te overwinnen geweest en waren er maatregelen noodig van vèrstrekkende beteekenis. Elk jaar gaf nieuwe vraagstukken, verband houdende met de te volgen verkooppolitiek. Nu eens was het concurrentievrees van inheemsche Amerikaansche dektabak, dan weer valutakwesties of contingenteeringen, accijnsverhoogingen, havenarbeidersstakingen, oorlogsdreigingen enz., enz. Ook het vraagstuk of mede in het belang van den Handel de productie moest worden beperkt of kon worden uitgebreid, eischte de volle aandacht van den Heer Cremer.

Hoewel Zweden, Denemarken en Frankrijk mogen worden gerekend te behooren tot onze vaste afnemers, is de tabakshandel aangewezen op de groote sigaren-industrieën van Duitschland, Amerika en Nederland. Duitschland en Nederland specialiseerden zich op de verwerking van het heldere zandblad; Amerika heeft voor zijn fabrikaat vol-(heel-)bladmerken van de Voetblad-Vooroogst- en Voetblad-Middenoogst-partijen noodig.

Oogst 1934 die van superieure kwaliteit was, werd in 1935 verkocht, een jaar dat zich kenmerkte door groote zorgen over den invoer van Sumatra-tabak in Duitschland en Amerika. Vermindering van het invoer-contingent van Duitschland vormde een gevaar voor de sigaren-industrie aldaar. Het gelukte echter den invoer in Duitschland op een bevredigend niveau te houden en wel door het sluiten van compensatie-transacties, waarvan als eerste genoemd kan worden : opdracht aan de firma Blohm & Voss te Hamburg tot het bouwen van een motorschip, bestemd voor de K.P.M., een object van 5.000.000 Mark.

De hooge invoerrechten, welke Amerika op tabak heft, ten deele ter bescherming van zijn inheemsche tabakscultuur, werden in December 1935 tot $^2/_3$ van het toen bestaande tarief teruggebracht, waardoor het den Amerikanen mogelijk was van Oogst 1935 der gezamenlijke tabakmaatschappijen 14.000 Pn. in te voeren, tegenover 12.500 Pn. van Oogst 1934.

Oogst 1939 zal in de geschiedenis van de Deli-Maatschappij wel een uitzonderlijke plaats innemen. De oorlog, in September 1939 uitgebroken, wettigde de vrees, dat het op een kwaden dag met de verschepingen naar Holland spaak zou loopen. Daarom werden de Amerikaansche koopers uitgenoodigd naar Deli te reizen en daar hun tabak uit te zoeken. Hieraan werd gevolg gegeven. De Heer J. T. Cremer, Gedelegeerd-Commissaris, begaf zich, om de verkooponderhandelingen te leiden, naar Medan. Ook eenige tabaksmakelaars togen derwaarts en de tabaksinschrijvingen die daar op de Amsterdamsche wijze plaats hebben gevonden, hadden een bevredigend verloop. Verkocht werden van de Deli-Maatschappij 11.150 Pn. tot 315 cts. per ½ K.G., waarin begrepen de aankoopen van Zweden en Denemarken. De verscheping van het grootste deel van onzen Oogst 1939 was inmiddels begonnen en in April van 1940 was het mogelijk twee inschrijvingen te houden, welke naar wensch verliepen. Ongelukkigerwijze geraakte ook ons land in den oorlog, met als direct gevolg, dat een zeer groot gedeelte van Oogst 1939, dat stoomende was, zijn bestemming „Amsterdam" niet heeft kunnen bereiken.

Het gedeelte, dat nog onverkocht in onze pakhuizen aanwezig was, werd gedeeltelijk door Duitschland gevorderd en gedeeltelijk ter beschikking gesteld van den Nederlandschen handel en industrie. De distributie van het voor Nederland bestemde deel wettigde opnieuw het oprichten van een distributie-apparaat, het Rijksbureau voor Tabak en Tabaksproducten, in welks commissie van advies de Heer Cremer weer als voorzitter zitting heeft genomen.

Anders dan bij standaard-artikelen als rubber, koffie, suiker, enz. met een dagelijksche marktnoteering, is het systeem van verkoop bij inschrijving voor een fancy-artikel als Sumatra-tabak voor alle belanghebbenden bij den tabakshandel wel als het meest bevredigend bevonden. Immers, elke handelaar of fabrikant die

inschrijft, heeft een kans. De biedingen loopen dikwijls zeer uitéén, hetgeen hierdoor is te verklaren, dat sommige handelaren elk kwartier een „gooitje” naar de een of andere partij doen. Is er in zoo'n kwartier weinig concurrentie, b.v. omdat er van een zekere moeheid van de markt sprake is, daar de eerste honger is gestild, dan kan zoo'n handelaar of fabrikant voor een laag cijfer aan zoo'n partij blijven „hangen”.

Het is vanzelfsprekend de taak van den Heer Cremer middelen te beramen om de tabak zoo goed mogelijk te verkoopen; de prijs moet echter niet hooger zijn dan dat de kooper een goede kans houdt op een winst, welke het risico dat hij neemt, rechtvaardigt. De Producent-Importeur heeft er belang bij dat de handel verdient; de markt moet bereid blijven het aangeboden kwantum op te nemen.

Als bijkomstigheid zij opgemerkt, dat in normale tijden het geheele kwantum tabak, dat in een inschrijving wordt verkocht, binnen tien dagen onze pakhuizen verlaat, dat er gedurende die tien dagen groote à conto-betalingen plaats vinden en dat de saldi der facturen kort na den tienden dag worden vereffend. „Jantje Contantje” wordt nog steeds in eere gehouden.

O. KAMSTRA.

MAATREGELEN IN OORLOGSTIJD.

Oprichting en Werkzaamheden van het „Algemeen Tabak Syndicaat 1917" en het „Rijksbureau voor Tabak 1918—1919".

Zooals reeds eerder vermeld, werd in den loop van het jaar 1917 een uitvoerverbod voor tabak uitgevaardigd. Men vreesde, dat, ten gevolge van den onvoldoenden aanvoer en den zeer levendigen export naar Duitschland, de voorraden zoo sterk zouden inkrimpen, dat de binnenlandsche sigaren-industrie niet over voldoende ruwe tabak zou kunnen beschikken.

Daar in de Nederlandsche Sigaren-industrie ongeveer 22.000 werklieden werkzaam waren, verdeeld over ongeveer 2.000 bedrijven, was het voor de Nederlandsche Regeering van groote beteekenis om er voor zorg te dragen, dat deze Nederlandsche Sigaren-industrie zou kunnen blijven doorwerken, opdat niet de werkloosheid door massaontslag van sigarenmakers noodeloos zou worden vergroot.

Het sluiten van de grens voor den uitvoer van tabak was natuurlijk voor de handelaren een zware slag; ten einde nu den uitvoer van tabak weer mogelijk te maken, brachten importeurs en handelaren een belangrijk offer door 75.000 pakken beschikbaar te stellen voor de Nederlandsche industrie tot prijzen, ver beneden die, welke daarvoor in het buitenland zouden kunnen worden behaald. Deze maatregel stelde de Nederlandsche industrie in staat over een quantum tabak te beschikken, voldoende voor een half jaar.

Daar deze tabak bovendien tegen lage prijzen beschikbaar werd gesteld, kon van dezen maatregel worden verwacht, dat het Nederlandsche publiek een goed rookbare sigaar zou kunnen blijven koopen, welke niet te duur zou zijn. Met de uitvoering van dezen maatregel, welke geheel en al ontstond vanuit het particulier

initiatief, werd belast het Algemeen Tabak Syndicaat 1917, doch het bleek al spoedig dat de regeling onvoldoende was. De 75.000 pakken, waarover het Syndicaat de beschikking had en welke door het Syndicaat aan de Nederlandsche Sigaren-industrie werden gedistribueerd, waren afgestaan zonder dat eenige beperkende bepaling was getroffen ten aanzien van het gebruik. Dit had nu tot gevolg dat de sigaren, welke hieruit werden vervaardigd, niet aan het Nederlandsche publiek werden geleverd, doch naar het buitenland werden geëxporteerd. Bovendien was ontstaan een kettinghandel in tabak met als gevolg een steeds verder schrijdende prijsopdrijving. Binnengoed, dat in September 1917 nog voor 140 cts. per ½ K.G. werd verkocht, noteerde in December 1917 ca. 260 cts. per ½ K.G. en in Februari 1918 zelfs *f* 3.– per ½ K.G.

Partijen tabak wisselden soms eenige malen per dag van eigenaar.

Ten einde nu den kettinghandel in tabak tegen te gaan, werd opgericht het Rijksbureau voor Tabak. Dit bureau, dat op 14 Februari 1918 door het toenmalige Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel werd ingesteld, maakte gebruik van de organisatie, zooals deze door het Algemeen Tabak Syndicaat 1917 reeds was opgetrokken.

Tot Directeur werd aangesteld de Heer J. Reynen, die in zijn hoedanigheid van Secretaris van den gedelegeerde van het Bestuur van het Algemeen Tabak Syndicaat 1917, den Heer E. S. Enthoven, met de uitvoering van algemeene zaken bekend was geraakt. Bovendien werd het toezicht van het Rijksbureau in handen gesteld van een Commissie, waarvan de meeste leden een werkzaam aandeel hadden gehad in de vorming en leiding van het Syndicaat. Hieruit bleek wel, dat het Algemeen Tabak Syndicaat a.h.w. werd voortgezet, doch nu als neven-organisatie van het Rijksbureau, met regeerings-sancties toegerust.

De Heer Herbert Cremer werd tot Voorzitter van de Commissie van Toezicht aangewezen.

Primaire doelstelling was het tegengaan van den kettinghandel, doch daarnaast vond dit bureau wel zijn voornaamste taak in het nemen van maatregelen, waardoor het de Nederlandsche Industrie mogelijk gemaakt zou worden, voldoende sigaren tegen redelijken prijs te produceeren ter voorziening van de Nederlandsche behoefte aan goedkoop rookbaar materiaal.

Het Bureau had daarbij dan tot taak om, voor zoover dit niet in strijd zou komen met de bovengenoemde doelstelling, een gedeelte van den hier aanwezigen voorraad tabak of een gedeelte van de hier gefabriceerde sigaren, ten uitvoer toe te laten. Inmiddels bleek, dat het niet eenvoudig was er voor te zorgen, dat in de binnenlandsche behoefte aan rookmateriaal op bevredigende wijze zou worden voorzien.

Na lange besprekingen werd een regeling aanvaard, waarbij de importeurs de helft van hun voorraad ter beschikking van het Rijksbureau voor Tabak stelden tegen prijzen, welke door dit Bureau werden vastgesteld. De andere helft zouden importeurs bij inschrijving vrij aan de markt mogen brengen.

De handelaren werden verplicht $^{1}/_{3}$ van hun voorraad ter beschikking van het Rijksbureau voor Tabak te stellen, terwijl het resteerende $^{2}/_{3}$ gedeelte binnen 6 weken vanaf een nader te bepalen datum bij de industrie zou moeten worden ondergebracht.

Hierdoor zouden fabrikanten in de gelegenheid worden gesteld voor het Nederlandsche publiek goed rookbare sigaren te produceeren, welke niet te duur zouden zijn.

Voor den oorlog van 1914/1918 werd in ons land de 3 cts.-sigaar het meest gerookt. De productie voor de Nederlandsche markt, welke ongeveer 20.000.000 sigaren per week bedroeg, bestond nu voor ongeveer de helft uit deze goedkoope sigaren. Om nu mogelijk te maken, dat het Nederlandsche publiek over 5 millioen goedkoope sigaren per week of 250 millioen sigaren per jaar zou kunnen beschikken, werd opgericht het Algemeen Sigaren Syndicaat, het A. S. S., waarvan alle exporteerende fabrikanten lid zouden zijn.

Gedacht was nu aan een oplossing, volgens welke elk lid zich zou verbinden, de helft van zijn productie en voorraad in het binnenland te verkoopen en wat de andere helft betreft, voor elk quantum, waarvoor export-consent zou worden verleend, een gelijk quantum te leveren aan het A. S. S. voor den prijs van *f* 38,— per 1000 stuks. Fabrikanten calculeerden hun kostprijs voor een sigaar middel model, uit zuivere tabak vervaardigd, op *f* 82,— per mille.

Op de sigaren, welke geleverd zouden moeten worden aan het A. S. S., zou derhalve een belangrijk verlies geleden worden, dat te compenseeren zou zijn door de winst, behaald met den export.

Het bleek evenwel moeilijk om de tegenstrijdige belangen tot elkaar te brengen. Voortdurend werd verder onderhandeld.

Zonder dat advies van het Rijksbureau voor Tabak was ingewonnen, werd toen evenwel door den Minister van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel besloten, den uitvoer van sigaren te verbieden. Hierdoor werd een automatische prijsverlaging verkregen, doch deze maatregel bleek catastrophaal voor de industrie en vooral voor die fabrikanten, die steeds op den export waren aangewezen.

De Minister was nu wel bereid om dit uitvoerverbod op te heffen, mits de industrie niet tot verdere prijsverhooging zou overgaan, terwijl zij zich tevens zouden moeten onderwerpen aan alle verdere nog te nemen maatregelen van het Rijksbureau voor Tabak.

Deze voorwaarden ontlokten een verzet-actie van fabrikanten. Ten einde aan hun bezwaren tegemoet te komen, werd de Commissie van Toezicht met een drietal leden uitgebreid, waaronder twee fabrikanten.

Er zou evenwel nog heel wat water naar zee moeten vloeien, alvorens een sigaar door bemiddeling van het A.S.S. aan het Nederlandsche publiek zou kunnen worden verstrekt. Het bleek nl. uit de gedachtenwisseling, welke gehouden werd met de Nederlandsche Uitvoer Maatschappij, dat de N.U.M. zich in het

geheel niet wenschte te vereenigen met den gedachten opzet. Immers bij dezen laatsten was uitgegaan van de gedachte, dat het verlies, dat de fabrikanten zouden lijden bij een verkoop tegen te lagen prijs aan het A.S.S., meer dan goed zou worden gemaakt door de winst, welke behaald zou kunnen worden bij den verkoop van sigaren welke voor export zouden zijn bestemd.

De N.U.M. stelde zich nu principieel op het standpunt, dat de winst, welke met den export kon worden behaald, geheel ten gunste van de N.U.M. behoorde te komen. Dit lichaam was van den aanvang af de meening toegedaan dat het Nederlandsche publiek, wilde het ook in oorlogstijd rooken, dan maar een hoogeren prijs moest betalen, zulks wel in tegenstelling met den gedachtengang, welke den toenmaligen Minister, Z.Exc. Posthuma, voor oogen stond.

In Augustus 1918 eischte de N.U.M, dat het uitvoerrecht verhoogd zou worden van *f* 0,25 per K.G. tot *f* 8,50 per K.G., vermeerderd met 1 % van de factuurwaarde.

Wekenlange onderhandelingen waren noodig, voordat overeenstemming was bereikt. Dit geschiedde dd. 21 September 1918. Het recht werd vastgesteld op *f* 7,— per K.G., waaraan nog verbonden was een verplichte deelname ten bedrage van 10 % van de factuurwaarde in N.U.M. obligaties. Eerst op dat moment verviel het bezwaar van de N.U.M. tegen export.

Het was evenwel alsof de duivel er mee speelde, want inmiddels was Z.Exc. Posthuma afgetreden en zijn opvolger, Z.Exc. Minister Van IJsselsteyn, nam het plan van zijn ambtsvoorganger: de beschikbaarstelling van goedkoope sigaren, niet over. Bovendien waren de omstandigheden dermate gewijzigd, dat toen op 30 October 1918 Minister Van IJsselsteyn mededeelde, dat tegen uitvoer van 500.000.000 sigaren geen bezwaar was, de fabrikanten moesten verklaren dat zij onder de inmiddels radicaal veranderde politieke omstandigheden de vastgestelde N.U.M.-heffing niet meer konden betalen. Onder dreiging, dat de fabrikanten, indien aan hun eischen tot verlaging van vermelde heffing geen gehoor

werd gegeven, hun fabrieken geheel zouden stopzetten, werd op 3 December de heffing verminderd tot $^1/_5$ % van het factuurbedrag.

Bovendien werd overeengekomen, dat een bedrag van *f* 2,— per K.G. van het uit te voeren gewicht zou worden gestort in een fonds ten behoeve van werkloozen in de sigaren-industrie. Dit fonds zou naar raming *f* 6.000.000,— opbrengen. Doch ook deze laatste heffing werd na korten tijd gewijzigd in een procentueele.

Uit de opbrengst van het fonds werd nu in de eerste plaats verrekend het niet onbelangrijke bedrag, dat het A.S.S. bij haar grootsche voorbereidingen voor een sigaren-distributie had uitgegeven.

Zijn primaire doelstelling, het tegengaan van den kettinghandel, had het Rijksbureau verwezenlijkt; in de aan het Bureau opgelegde secundaire taak — de beschikbaarstelling van goedkoope sigaren — was het Bureau jammerlijk tekort geschoten.

Trots de groote inspanning van den Directeur van het Rijksbureau voor Tabak en trots den toegewijden arbeid van de leden van de Commissie van Toezicht en den Voorzitter van deze Commissie, den Heer Herbert Cremer, was men er niet in geslaagd om ook maar een deel dezer tweede doelstelling te verwezenlijken; eindeloos geharrewar, veel besprekingen en weinig gevoel om door onderlinge samenwerking ook tegenstrijdige belangen te kunnen dienen, hadden er toe geleid, dat de fabrikaten zich hadden opgehoopt gedurende perioden, waarin loonende afzet mogelijk ware geweest. Einde 1918 was het evenwel hiertoe te laat, zoodat de positie der fabrikanten, die tegen dure prijzen hadden geproduceerd, zeker niet benijdenswaardig was geworden.

Daar nu het oorspronkelijke doel: beschikbaarstelling van goedkoope sigaren, was vervallen, was het niet meer noodig om de prijzen, waartegen het Rijksbureau voor Tabak den haar ter beschikking staanden tabaksvoorraad zou verkoopen, aan limites te binden. Bij ministerieele missive dd. 6 December 1918

werd dan ook toestemming gegeven dezen voorraad in distributie-veilingen te verkoopen. De leiding van deze veilingen geschiedde door het Algemeen Tabak Syndicaat.

Onder de maatregelen, welke verder nog door het Rijksbureau voor Tabak zijn genomen, kunnen dan nog worden gememoreerd die, waarbij de geheele inlandsche tabaksoogst in bezit werd genomen.

Het Rijksbureau voor Tabak had zorg te dragen voor een efficiënte distributie van die tabak en had verder op zich genomen er voor te zorgen dat de planters behoorlijke prijzen zouden verkrijgen en dat het gewas op een goede wijze zou worden behandeld. Voor tabak, geteeld in het open veld, werden prijzen betaald van 90 tot 150 cts. per pond.

Hoewel kon worden verwacht dat, spoedig na het staken der vijandelijkheden tusschen de oorlogvoerende staten in November 1918, wederom een regelmatige aanvoer van ruwe tabak zou kunnen plaatsvinden, waardoor het mogelijk zou zijn, zoowel den invoer als den handel in ruwe tabak wederom geheel vrij te geven, gingen er nog vele maanden voorbij, alvorens hiertoe kon worden overgegaan. De aanvoer stagneerde nog langen tijd na het sluiten van den wapenstilstand, in de eerste plaats daar groot gebrek aan scheepsruimte het vervoer bemoeilijkte, doch ook omdat de Engelsche Regeering nog altijd groote bezwaren maakte tegen aanvoer van tabak.

In het begin van den oorlog was weliswaar de gedragslijn gevolgd, dat tabak zou zijn een vrij goed, zoodat ladingen tabak, onafhankelijk hunner bestemming, niet getroffen zouden worden door de contrabande-bepalingen. In de praktijk van den wereldoorlog kwam evenwel vast te staan, dat de Engelsche Regeering wel degelijk bezwaar maakte tegen aanvoer van tabak, voor Nederland bestemd, doch die van daaruit uiteindelijk terechtkwam bij de Centrale Mogendheden. Het was dan ook uit deze overweging, dat de tabak, die oorspronkelijk geconsigneerd was,

zooals gebruikelijk, op naam van den importeur zelve, reeds spoedig geconsigneerd werd aan de Nederlandsche Overzee Trust Maatschappij (N.O.T.), zoodat deze tabak dan ook in Nederland werd gedistribueerd onder de scherpe bepalingen, welke voor N.O.T.-goederen golden.

Toen dan ook in Juli 1918 de N.O.T. zich tot de Engelsche Regeering had gewend met verzoek, om den import van ruwe tabak in Nederland te willen vergemakkelijken, kreeg de President van de N.O.T., de Heer van Aalst, van Sir Walter Townley, den toenmaligen Engelschen Gezant, te hooren dat de Engelsche Regeering hiervoor niets gevoelde, zulks in verband met het feit, dat steeds een belangrijke uitvoer had plaats gevonden, zoowel van tabak als van tabaksproducten, bestemd voor Duitschland en Oostenrijk.

Ook na November 1919 bleek de Engelsche Regeering niet van plan, aanstonds den invoer van ruwe tabak vrij te laten. Als gevolg van onderhandelingen werd tusschen Nederland en de Entente-Mogendheden een overeenkomst gesloten, het z.g.n. Agreement, waarbij werd vastgesteld dat Nederland slechts een beperkte hoeveelheid tabak zou mogen invoeren.

In verband met de waarschijnlijkheid, dat dus nog geruime tijd zou voorbijgaan alvorens voldoende aanvulling der sterk verminderde voorraden ruwe tabak zou hebben plaats gevonden, stelde de Commissie van Toezicht op het Rijksbureau voor Tabak voor, dat de te verwachten nieuwe aanvoeren in gerantsoeneerde N.O.T.-inschrijvingen ter markt zouden worden gebracht.

Inmiddels bleek de werkelijkheid nog al mede te vallen. De bepalingen van het zoogen. Tobacco-Agreement werden vrij spoedig ingetrokken. Gezien den geringen kooplust bij de Nederlandsche industrie en de geregelde nieuwe aanvoeren, kon door het Rijksbureau voor Tabak in 1919 steeds gunstig worden geadviseerd op aanvragen voor uitvoervergunningen van ruwe tabak.

Op 25 Juli 1919 werd het uitvoerverbod tijdelijk buiten werking gesteld.

Op 23 September daaraanvolgend geschiedde de definitieve opheffing van dit verbod en werd ook ten opzichte van het ruwe product de normale toestand hersteld, nadat reeds eerder, nl. op 3 Februari 1919, het verbod van aflevering en vervoer van tabaksfabrikaten was ingetrokken. Met ingang van 1 Juli was de sigarenexport vrij gegeven. Het Rijksbureau voor Tabak zag zijn taak hiermede beëindigd.

Opgericht 15 Februari 1918 met 7 personen, telde dit bureau in November 1918 174 geëmployeerden. Na November 1918 kon tot inkrimping worden overgegaan, zoodat op het moment der liquidatie nog slechts 17 geëmployeerden bij dit Bureau werkzaam waren.

Afgezien van de winst, welke was behaald op een gestrande partij Sumatra-tabak, oorspronkelijk voor Amerika bestemd, van ca. *f* 560.000,—, had dit Bureau ongeveer *f* 1.200.000,— aan inkomsten geboekt uit heffingen voor administratie. Haar uitgaven hadden in totaal *f* 1.840.000,— bedragen.

Uit de heffing van 6 % van het bedrag der geëxporteerde sigaren was in totaal ontvangen een bedrag van ongeveer *f* 1.850.000,—, hetgeen grootendeels aan het Koninklijk Nationaal Steuncomité werd uitgekeerd.

P. GALJART.

DE COMPENSATIE-ZAKEN DER DELI-MAATSCHAPPIJ.

Duitschland is altijd een belangrijke afnemer van tabak geweest. Hoewel na den wereldoorlog 1914/1918 de invoer van Java- en Sumatra-tabak in Duitschland nimmer meer het peil bereikte van voor den oorlog, werd toch nog steeds een belangrijk gedeelte dezer tabakken in Duitschland afgezet. Gemiddeld werd in de jaren 1931 tot en met 1934 voor een bedrag van ongeveer *f* 25.000.000,— of ruim 40 millioen RM. per jaar door den Nederlandschen Tabakshandel naar Duitschland verkocht. Wel had het feit dat Duitschland, meer dan eenig ander land, de catastrophale invloeden onderging van de wereldcrisis, er toe geleid, dat de invoer van Sumatra- en Java-tabak aanzienlijke beperkingen had ondergaan, maar de Duitsche industrie had rustig kunnen doorwerken door gebruik te maken van haar belangrijke reserves. Deze intering van voorraden moest evenwel eenmaal tot een einde komen en verwacht kon worden, dat deze voorraden begin 1936 zouden zijn uitgeput. Gedurende het eerste halfjaar van 1935 werd in Duitschland effectief verbruikt een quantum van ongeveer 13.121 ton met een waarde van ruim RM. 19.000.000,—, terwijl in deze zelfde periode door Nederland naar Duitschland werd geleverd een quantum van 6.025 ton met een waarde van circa RM. 9.500.000,—.

Het contingent, dat voor het jaar 1936 op grond van het Nederlandsch-Duitsch Clearing-verdrag beschikbaar werd gesteld voor den invoer van Sumatra- en Java-tabak, was circa RM. 19.000.000,—, dus ongeveer de helft van het normale cijfer. Bovendien was reeds door Duitschland tabak gekocht voor een bedrag van *f* 6.500.000,— dat van het contingent voor 1936 zou moeten af gaan.

De importeurs van Java- en Sumatra-tabak zagen dus einde 1935 zich voor de moeilijke taak gesteld om maatregelen te beramen, waardoor Duitschland in staat zou zijn, voor een belangrijker bedrag, dan toegestaan op grond van de Clearing-overeenkomst, tabak te kunnen koopen.

Het was zoowel voor importeurs als voor den handel van de allergrootste beteekenis er voor zorg te dragen, zooveel als mogelijk zou zijn, Duitschland als markt voor den afzet van tabak te behouden.

Bovendien dreigde het gevaar dat de Duitsche Regeering reeds bestaande plannen, om de sigaren-industrie aanmerkelijk in te krimpen, tot uitvoering zou brengen. Reeds in Augustus 1935 had in de Duitsche sigaren-industrie een contingenteering plaats van de hoeveelheden te verwerken tabak. In December 1935 hield men in Duitschland rekening met de mogelijkheid eener inkrimping tot 60 %. Daarnaast werd overwogen een Wert-Kontingent, zoodat voor elke fabriek gecontingenteerd zou worden het maximum bedrag, dat zij voor inkoop van tabak zou mogen besteden.

Wel had de Duitsche industrie haar Regeering gewezen op de groote moeilijkheden, die voor de sigaren-industrie bij een verder gaande productie-beperking zouden optreden. Ontslag van arbeiders zou moeten volgen, of bij verkorte arbeidsweek zou de Regeering een loontoeslag moeten geven. Het Finanzministerium werd gewezen op de gevaren voor de accijnsopbrengst.

Het Wirtschaftsministerium maakte zich hierover echter niet ongerust, omdat een verschuiving in de consumptie naar sigaretten een hoogeren accijns zou opleveren, terwijl Balkan-tabak door middel van compensatie-transacties uit de Balkanstaten kon worden betrokken.

Van hooger hand werd bijv. op de Cigarettenfabriek Reemtsma druk uitgeoefend de voorraden aan te vullen, zoodra daarvoor export-orders voor Duitschland konden worden verkregen. Zoo was in 1934 een enorme compensatie-transactie van Duitschland,

Oostenrijk en Hongarije eenerzijds en Bulgarije anderzijds tot stand gekomen, waarbij spoorwegmateriaal tegen tabak werd geruild.

Verwacht kon worden, dat indien de Duitsche sigaren-productie ingekrompen werd of het afgewerkte product een verdere verslechtering in kwaliteits-opzicht zou ondergaan, het Duitsche publiek, in grootere mate dan dit reeds het geval was, zou overgaan tot het rooken van cigaretten en pijptabak.

Indien een rooker eenmaal overgaat tot een ander product, dan zou, zooals in het verleden maar al te dikwijls was gebleken, het zeer moeilijk zijn, later het verloren terrein terug te winnen, indien de omstandigheden voor de sigaren-productie gunstiger zouden worden t.a.v. de grondstoffenvoorziening.

Werden derhalve geen maatregelen getroffen om de betalingscontingenten, waarover Duitschland zou beschikken, voor den inkoop van tabak te vergrooten, dan zouden de oogsten nog verder moeten worden ingekrompen dan reeds het geval was, terwijl ook de prijzen nog verder zouden dalen dan reeds was geschied.

Ter illustratie daarvan moge dienen, dat de Sumatra-tabaksoogst 1933, verkocht in 1934, opgebracht heeft 137½ ct. per ½ K.G., terwijl de oogst 1934, verkocht in 1935, slechts 122½ ct. per ½ K.G. opbracht.

Nog zorgwekkender was het prijs-niveau voor Vorstenlanden- en Besoeki-tabak, waarvan reeds oogst 1933 tegen zeer verliesbrengende prijzen van de hand was gedaan.

Uit dit alles blijkt wel, dat het voor de Nederlandsch-Indische Tabaksproducenten en voor den Nederlandschen Tabakshandel van allesomvattend belang was, dat maatregelen zouden worden genomen ter verhooging van het betalings-contingent, waarover Duitschland in 1936 zou kunnen beschikken voor den inkoop van tabak.

Hoewel moeite gedaan werd om het contingent, dat over de Clearing liep, vergroot te krijgen, was er weinig hoop dat dit

zou gelukken. Uit den nood is toen de idee geboren om groote compensatie-transacties met Duitschland tot stand te brengen.

Nadat door den Heer Herbert Cremer hierover met de Regeering was gesproken, werden door den Heer Cremer onderhandelingen aangeknoopt met de Koninklijke Paketvaart Maatschappij. Het was aan den Heer Cremer bekend, dat deze Maatschappij het plan had, drie schepen te bestellen. Deze maatschappij had aan een 5-tal Nederlandsche- en ook een aantal Engelsche werven biedingen voor het bouwen dezer schepen aangevraagd, doch zij had gemeend geen biedingen van Duitsche werven te vragen, voornamelijk omdat men redenen had om aan te nemen dat de Duitschers toch niet met succes zouden kunnen mededingen. Bovendien had de K.P.M. bezwaren speciaal „Paketvaart-werk" op te dragen aan een werf, die nog nooit voor haar had gebouwd; men zag bovendien op tegen de vele monetaire moeilijkheden bij plaatsing van de bouworder in Duitschland en stelde er nu eenmaal prijs op, indien eenigszins mogelijk, de orders in Nederland te plaatsen.

Op aandringen van den Heer Cremer, die hierbij gesteund werd door de Regeering, besloot de K.P.M. echter over deze bezwaren heen te stappen en ook biedingen uit Duitschland af te wachten alvorens tot bestelling der schepen over te gaan. De K.P.M. eischte echter, dat voor het geval aan een Duitsche werf de opdracht zou worden gegund, de K.P.M. een garantie zou ontvangen, dat de bedragen, welke door de K.P.M. voor het schip in termijnen zouden worden betaald, ten volle gerestitueerd zouden worden, indien naderhand het schip niet zou worden geleverd.

De Heer Herbert Cremer nam toen op zich er voor te zorgen dat deze garantie zou worden gegeven, mits dan ook het bedrag, hetwelk voor het schip zou worden betaald, uitsluitend zou worden gebruikt voor den aankoop van tabak, zulks buiten het gefixeerde contingent dat door middel van de Clearing zou worden verrekend.

De garantie, welke door de K.P.M. zou worden geëischt, zou door de samenwerkende importeurs van Java- en Sumatra-tabak worden gedragen.

Zoowel de Heer G. H. Crone, lid der firma H. G. Th. Crone, als de Heer J. W. Verwey, Directeur der N.V. Mirandolle Voûte & Co., hebben van den aanvang af deze onderhandelingen allen steun verleend, die noodig was om tot een resultaat te komen. Dat deze onderhandelingen, welke buitengewoon moeilijk waren, tot een gunstig resultaat hebben geleid, is te danken aan het onvermoeide doorzettingsvermogen van een klein aantal menschen, onder wie naast den Heer Cremer genoemd moeten worden de Heer H. van Beek, tabakshandelaar te Rotterdam, Dr. H. M. Hirschfeld van het Departement van Economische Zaken en Dr. F. L. Rutgers van het Departement van Koloniën. De meest tegenstrijdige belangen moesten worden vereenigd; Regeeringsinstanties moesten er in worden gekend en bezwaren van allerlei aard moesten worden uit den weg geruimd, maar bovendien was het noodzakelijk, dat met snelheid werd gehandeld.

Immers, terwijl het plan einde November eerst werd ontworpen, wenschte de K. P. M. op 24 December in haar Vergadering van Gedelegeerden een beslissing te nemen aan welke werf de bouw zou worden gegund. Toen dan ook op 23 December den Heer Cremer de uitslag werd medegedeeld van de inschrijvingen op den bouw van een schip voor de K.P.M. bleek, dat de Duitsche werf, zonder machines, 4 % te hoog had ingeschreven, terwijl bovendien de leveringstermijn, welke door de K.P.M. op 23 maanden was gesteld, op 26 maanden was gebracht.

Het was derhalve begrijpelijk, dat de Vergadering van Gedelegeerden van den Raad van Bestuur der K. P. M., welke kort daarna werd gehouden, geen redenen vond om den Raad van Bestuur voorstellen te doen, den bouw aan de Duitsche werf te gunnen

De Vergadering van Gedelegeerden begreep ten volle de moeilijke positie, waarin de importeurs en handelaren van Java- en Sumatra-tabak zich bevonden en was gaarne bereid, het hare bij te dragen om een oplossing voor de moeilijkheden te vinden, doch zij moest bij haar beslissing ook andere overwegingen laten

gelden dan die der „Tabakkers". Het was nu eenmaal een traditie der K. P. M., hun schepen zooveel mogelijk bij Nederlandsche werven te doen bouwen. Afwijking van deze traditie onder de toen heerschende omstandigheden, waarbij de scheepsbouw onder groote werkloosheid gebukt ging en snakte naar orders, zou tegenover aandeelhouders en tegenover het Nederlandsche Volk zeker niet verantwoord zijn, indien voor de K. P. M. een belangrijk financieel nadeel zou ontstaan door plaatsing van deze order in het buitenland.

Onder deze omstandigheden werd het twijfelachtig of men er nog wel in zou kunnen slagen om eene oplossing te vinden. Immers op 6 Januari zou beslist worden of de verordening, welke de Duitsche Regeering wenschte uit te vaardigen, tot beperking van de productie der sigarenfabrikanten, al of niet afgekondigd zou worden, terwijl op Maandag 30 December de Raad van Bestuur van de K.P.M. de uiteindelijke beslissing wenschte te nemen aan welke werf de bouw van het schip zou worden gegund.

Wilde men Gedelegeerden van de K.P.M. er toe krijgen om aan dien Raad van Bestuur voor te stellen dat het schip aan Duitschland zou worden gegund, dan was het allereerst noodig er voor te zorgen dat bij plaatsing van deze order bij een Duitsche werf, de K.P.M. hierdoor geen financieel nadeel zou ondervinden.

In die donkere dagen voor en na Kerstmis 1935 was het meer dan anders „kort dag"; talrijke conferenties moesten worden gehouden, ten einde tot overeenstemming te geraken. In het Koopmanshuis Heerengracht 586 was het een „va et vient" van Vorstenlanden- en Besoeki-importeurs, van Tabakshandelaren en Regeeringsambtenaren, gaande van besprekingen in Den Haag op het Ministerie van Koloniën naar het punt, waarin het bereikte zich kristalliseerde, en steeds werd met vertrouwen het „Eind-Goed Al-Goed" tegemoetgezien.

Wel klonk in de vergadering van importeurs van Java- en Sumatra-tabakken, welke op den 2den Kerstdag 1935 in het

gebouw der Deli-Maatschappij gehouden werd, menige sombere klank; het bezwaar, dat het tot stand komen dezer zoo noodzakelijke transactie misschien wel een offer van ± 20 % zou eischen, bleek op de weegschaal van het pro en contra de voordeelen haast te niet te doen, doch men besloot de pogingen voort te zetten en te trachten tot een gelijkmatig verdeelen van het te brengen offer te komen, waarbij niet de last geheel en al zou komen op de schouders van importeurs.

Gelukkig verleende ook de K.P.M. volledige medewerking om uit de impasse te geraken. Onafhankelijk van de uiteindelijke beslissing, welke genomen zou worden, was zij reeds in contact getreden met de Duitsche werf Blohm & Vosz, teneinde met haar van gedachten te wisselen.

De vergadering van den Raad van Bestuur der K.P.M. welke z.a. aangekondigd op 30 December gehouden werd, besloot den bouw van twee schepen definitief aan Nederlandsche werven te gunnen en toestemming te verleenen tot den bouw van het derde schip in Duitschland, mits de voor dat schip te betalen prijs niet hooger zou zijn dan bij bouw in Nederland.

Van grooten invloed op deze, voor het voortzetten der onderhandelingen zoo gunstige beslissing, was het telegram dat tijdens deze vergadering den Voorzitter van den Raad van Beheer bereikte van den toenmaligen Minister-President, Z. Exc. Min. H. Colijn, dat aldus eindigde: „Zal het niettemin op prijs stellen, indien U belangen tabak ernstig in Uw overwegingen wilt betrekken".

Op 8 Januari kwamen de heeren van Blohm & Vosz naar Amsterdam, ter bespreking van technische vraagstukken en op dienzelfden dag vertrokken de Heeren Herbert Cremer, P. Hofstede de Groot, Ad. Tameling, H. van Beek, W. Brusse en J. T. Cremer naar Berlijn, spoedig gevolgd door de heeren der K.P.M., onder leiding van de heeren J. D. Brand en C. ter Poorten.

Op Vrijdag, 10 Januari des avonds om ± 9 uur, bleek de zaak evenwel te stranden; het bedrag, dat uiteindelijk noodig bleek ter overbrugging, was niet minder dan RM. 880.000,— en hoe

graag importeurs ook bereid waren offers te brengen om deze compensatie-transactie te doen slagen, dit offer was te groot.

Door den Heer Cremer was namens Tabaks-Importeurs toegezegd een premie van *f* 380.000,— welk bedrag later werd verminderd tot *f* 372.000,— of RM. 630.000,—.

Toen de Paketvaart evenwel aan het rekenen sloeg, bleek, dat deze premie vrijwel geheel werd opgeslokt door de nadeelen, welke voor de K.P.M. in financieel opzicht zouden ontstaan, indien de order in Duitschland zou worden geplaatst. De prijs in Duitschland was hooger dan die, welke gevraagd werd door de Nederlandsche werven, bovendien stonden de Nederlandsche werven een belangrijke reductie toe, indien de drie schepen in Nederland zouden worden gebouwd; de betalingstermijnen bleken ongunstiger; de besparing op bouwkosten door het aanbrengen van verschillende versoberingen werd aanmerkelijker lager gecalculeerd dan door de Nederlandsche werven en tenslotte zou het toezicht op den bouw aanmerkelijk duurder uitkomen tengevolge van reiskosten en extra verblijfsvergoedingen.

De eenige weg die overschoot, was met Blohm te onderhandelen over zijn prijs. Uiteindelijk bleek Blohm & Vosz bereid een reductie van RM. 250.000,— toe te staan. De Paketvaart wist niet — en hoorde dit pas later — dat Blohm dit bedrag weer aan zijn Regeering had gevraagd, zoodat in totaal een bedrag van RM. 880.000,— moest gevonden worden.

Nadat reeds de onderhandelingen waren afgebroken, slaagde men er evenwel in, toch nog een oplossing te vinden, zoodat toen de Heer Ter Poorten en eenige andere Heeren van de K.P.M., die hun koffers al hadden gepakt voor de terugreis, in de Hall van het Adlon Hotel op de taxi wachtten, welke hen naar den trein zou brengen, de heer Brand hun tegemoet kon treden met de woorden: „Pakt U de koffers maar weer uit, de zaak is voor elkaar".

Van het overbruggingsbedrag ad RM. 880.000,— had de Duitsche Regeering de helft op zich genomen; de andere helft zou worden

gedragen door de importeurs, doch het zou dezen niet toegestaan zijn, dit te verhalen op de Duitsche koopers, omdat dezen door de Duitsche Regeering voor dit doel zouden worden belast.

Uiteindelijk kwam dan ook op 16 Januari 1936 een regeling tusschen de Nederlandsche en Duitsche Regeering tot stand, waarbij o.m. werd overeengekomen, dat de prijs voor het motorschip „Boissevain" door de K. P. M. aan Blohm & Vosz, te Hamburg te betalen, bestemd zou zijn voor de betaling van de koopprijzen voor door Duitsche sigarenfabrikanten en tabakshandelaren te koopen Sumatra- en Java-tabak uit Oogst 1935.

De Deli-Maatschappij nam op zich, de K.P.M. te vrijwaren voor het risico, dat deze liep indien wegens maatregelen van de Duitsche Regeering of wegens andere redenen van politieken aard, het motorschip „Boissevain" niet zou kunnen worden afgebouwd overeenkomstig het bepaalde in het bouwcontract, dan wel om dezelfde redenen niet ter beschikking van de K.P.M. in eenige haven in Nederland zou kunnen komen, nadat het gereed zou zijn.

Bovendien verklaarde de Deli-Maatschappij zich bereid om de N.V. Amsterdam Langkat Compagnie, van welke vennootschap zij vrijwel alle aandeelen bezat, aan te wijzen als degene, op wier naam bij de Dresdner Bank zou worden geopend een speciale rekening in Reichsmarken, welke den naam verkreeg van „Tabak Ausländer-Sonder-Konto für Inlandszahlungen". (Tabak-Aski)

Door de K.P.M. werd bij de Amsterdamsche Bank N.V. een bedrag gestort van *f* 3.013.801,26, waartegenover de Amsterdam Langkat Compagnie op zich nam om, na daartoe van de K.P.M. ontvangen schriftelijke instructies, aan de Dresdner Bank opdracht te geven, ten laste van het Tabak-Aski, de aan Blohm & Vosz verschuldigde termijnen tot een totaalbedrag van RM. 5.084.868,— voor den bouw van het motorschip te betalen.

De Deli-Maatschappij werd gerechtigd en verplicht om het bedrag, dat door de K.P.M. gestort was bij de Amsterdamsche Bank N.V., door de Amsterdam Langkat Compagnie te doen aanwenden tot betaling van de facturen van Nederlandsche verkoopers, ten laste van Duitsche sigarenfabrikanten en tabakshandelaren, die van die Nederlandsche verkoopers Sumatra- of Java-

tabak uit oogst 1935 hadden gekocht, zoodra de Amsterdam Langkat Compagnie bewijzen zou hebben ontvangen, dat door deze koopers de factuurbedragen in Reichsmarken aan de Dresdner Bank ten gunste van het Tabak-Aski zouden zijn betaald.

De Deli-Maatschappij had verder op zich genomen om voor een bedrag van RM. 440.433,— bij te dragen in den bouw van het motorschip.

Hoewel deze overeenkomst dus voorzag in een verruiming van het betalings-contingent voor tabak met RM. 5.000.000.—, was hiermede slechts een deel der betalings-verruiming, welke werd beoogd, verwerkelijkt!

Van den aanvang af, dat onderhandelingen met de Duitsche Regeering over het sluiten van een compensatie-overeenkomst waren begonnen, was het de bedoeling geweest van de Nederlandsche Regeering, om voor het jaar 1936 een totale verruiming van het tabaks-contingent van RM. 10.000.000,— te verkrijgen. Daar de Duitsche Regeering tabak evenwel als een luxe-artikel beschouwde, was zij alleen bereid, toestemming te geven tot eene regeling aangaande een dergelijke uitbreiding van het betalings-contingent voor tabak, indien het haar mogelijk zou worden gemaakt, dat naast tabak andere grondstoffen, welke voor de structuur van haar economisch leven van groote beteekenis waren, zouden kunnen worden ingevoerd.

Vandaar, dat in de regeling, welke dd. 16 Januari 1936 tusschen de Nederlandsche en Duitsche Regeering tot stand was gekomen, werd overeengekomen, dat in totaal voor een bedrag van RM. 10.000.000,— aan Java- en Sumatra-tabak geleverd zou mogen worden, waarvan de betaling in Duitschland over de Tabak-Aski-rekening zou mogen loopen, doch dat voor de tweede quote van RM. 5.000.000,— het noodzakelijk zou zijn, dat een equivalent aan bedoelde essentieele grondstoffen zou worden geleverd.

De tabaksimporteurs hadden derhalve nog twee belangrijke taken te verrichten. Zij hadden ten eerste zorg te dragen, opdat de transfer der verrichte betalingen voor uitgevoerde tabak

boven de eerste RM. 5.000.000,– geen moeite zou ondervinden, dat passende compensatie-objecten tot een totaalwaarde van niet minder dan RM. 10.000.000,– alsnog zouden kunnen worden gevonden en de ervaring, opgedaan bij het eerste compensatie-object, had al een voorproefje gegeven van de moeilijkheden, welke hierbij nog moesten worden overwonnen.

Doch daarnaast moesten importeurs er voor zorgdragen, dat voor een waarde van totaal RM. 5.000.000,– aan andere grondstoffen aan Duitschland zou worden geleverd.

De betalingen dezer grondstoffen zouden loopen over een rekening: Rohstoff-Aski en eventueele compensatie-objecten zouden voor de helft ten laste der rekening Tabak-Aski, de zgn. Aski II-rekening en voor de andere 50 % ten laste der rekening Rohstoff-Aski geboekt worden.

Het bedrag ad RM. 5.000.000,– dat aan grondstoffen geleverd zou moeten worden, bestond uit de volgende posten:

Lijnolie	RM.	800.000,–
Pyriet	,,	400.000,–
Schroot	,,	400.000,–
Runderhuiden	,,	200.000,–
Zijde	,,	20.000,–
Boter	,,	480.000,–
Vlas	,,	200.000,–
d.w.z. voor grondstoffen uit Nederland 50 % of	RM.	2.500.000,–

Voor de resteerende helft zouden grondstoffen uit onze koloniën geïmporteerd moeten worden en wel:

Rubber	RM.	1.200.000,–
Palmolie	,,	400.000,–
Sisal	,,	500.000,–
Bruinsteen	,,	60.000,–
Kina	,,	240.000,–
Fosfaten	,,	100.000,–
	RM.	2.500.000,–

In de samenstelling dezer posten trad later een wijziging op, doordat de post Sisal met RM. 100.000,— verminderd werd door een levering van teakhout voor de betimmering van het M.S. „Boissevain”.

Wat de artikelen uit het Moederland betreft, de Nederlandsche Regeering nam hiervoor de zorg op zich. Vergeefs trachtte evenwel de Nederlandsche Regeering de Nederlandsch-Indische producten te doen leveren door de gewone leveranciers; dezen waren daartoe niet bereid, althans niet op de voorwaarden, welke door de Duitschers konden worden geaccepteerd, met het gevolg, dat den importeurs van tabak door de Regeering de vraag werd gesteld, of dezen bereid waren Rubber en Sisal tot de gewenschte bedragen te leveren. Ook dit offer werd gebracht.

Deze levering tot een totaalbedrag van RM. 1.600.000,— werd over de importeurs omgeslagen en door deelneming in de levering van Rubber en Sisal verkregen de importeurs van Java- en Sumatratabak het recht om op dezelfde wijze weer tabak te verkoopen voor de tweede RM. 5.000.000,— als voor de eerste RM. 5.000.000,—.

De Deli-Maatschappij trad hierbij op verzoek van de Duitsche instanties als verkooper op.

Wanneer evenwel pogingen tot het vinden van passende compensatie-objecten ten behoeve van de Aski-rekening II niet met voldoende succes zouden worden bekroond, liep de handel bij levering van tabak met betaling over deze rekening het risico eener belangrijke vertraging in de betaling. Bovendien droeg de tabakshandel hierbij voor een groot deel het molest-risico. Ter dekking van dit risico sloot de tabakshandel verzekeringen af, waarbij premies betaald moesten worden tot 18 %.

Wel was uitdrukkelijk in de regeling met de Duitsche Regeering van 16 Januari 1936 bepaald, dat deze Aski's in elk geval een „scrip” karakter zouden hebben en bestond bovendien het vooruitzicht dat vroeger of later betaling over de gewone Clearing zou kunnen worden geëffectueerd, maar niemand kon voorspellen, wanneer dit het geval zou zijn.

Toen aan het einde van het jaar 1936 bleek, dat Duitschland voor het jaar 1937 slechts zou kunnen beschikken over een betalings-contingent voor tabak uit Nederlandsch-Indië tot een bedrag van RM. 16.500.000,— bleek het noodig, opnieuw maatregelen te treffen, waardoor verruiming van betaling zou kunnen worden verkregen. Toestemming werd verleend tot het openen van een derde Aski-rekening, welke gelimiteerd werd tot een bedrag van RM. 10.000.000,—. De Nederlandsche Regeering garandeerde evenwel een gedeeltelijke betaling dezer Aski-Marken via de Clearing, nl. tot een bedrag van RM. 4.000.000,—.

Voor het restant ad RM. 6.000.000,— eischte Duitschland wederom een gelijktijdige levering van essentieele grondstoffen en wel in de verhouding van drie tot een.

Maar in den loop van het jaar 1936 was slechts voor een gering bedrag aan compensatie-objecten ter dekking van de Aski II-rekening gevonden en zoo kwam op het jaar 1937 de zware druk te liggen om tot dekking dezer rekening te geraken.

De vele bezwaren welke hiertoe nog uit den weg moesten worden geruimd, vonden in de schildering der moeilijkheden, verbonden aan het plaatsen van de order van het motorschip „Boissevain", voldoende weerspiegeling.

Door het plaatsen van de bouworders voor een 3-tal schepen, waarvan een tweetal voor rekening van de Vereenigde Nederlandsche Scheepvaartmaatschappij en één voor rekening van de „Stoomvaart Maatschappij Nederland", werd het overgroote deel dezer Aski-marken II en III gedekt. Het restant werd, dank zij het gunstige verloop der Clearing, over de Clearing verrekend. Bovendien werd van Aski III niet het volle toegestane bedrag benut.

In totaal werden door deze compensatie-transacties uitvoermogelijkheden voor tabak gecreëerd, buiten de contingenten uit de Clearing, tot een bedrag van circa RM. 15.000.000,—, terwijl

voor een bedrag van ongeveer RM. 6.500.000,– aan andere grondstoffen aan Duitschland kon worden geleverd.

De voornaamste tegenprestatie hiervoor werd gevormd door de levering van 4 motorschepen, t.w. het m.s. „Boissevain", het m.s. „Arendskerk", het m.s. „Abbekerk" en het m.s. „Java". Van deze schepen is het m.s. „Abbekerk" nog steeds niet afgeleverd; de overige schepen vormen een sieraad voor de Nederlandsche koopvaardijvloot en haar reeders waren uitermate tevreden over de technische kwaliteiten van deze schepen. Helaas is reeds een der schepen, nl. het m.s. „Arendskerk", ten offer gevallen aan het oorlogsbedrijf.

Met dankbaarheid worde hier gememoreerd de groote medewerking welke werd ondervonden, zoowel van de zijde van de Vereenigde Nederlandsche Scheepvaartmaatschappij en haar Directeur, den Heer Van Eendenburg, als van de zijde der Paketvaart Maatschappij en der Stoomvaart Maatschappij „Nederland".

Van de vele besognes, welke de Deli-Maatschappij op zich genomen heeft, door het initiatief te nemen voor het doen dezer compensatie-transacties, krijgt men een beeld, indien men bedenkt dat meer dan 10.000 stortingen bij de Dresdner Bank hebben plaats gevonden en dat eerst in den loop van het jaar 1940 de Aski-zaken, ook in administratief opzicht, tot het verleden behoorden. De Deli-Maatschappij behoudt aan de Aski-zaken de herinnering, welke verbonden is aan het bewandelen van moeilijk begaanbare wegen, waarbij slechts door wilskracht en volharding het einddoel kon worden bereikt.

Het uiteindelijk slagen in de doelstelling, welke de Deli-Maatschappij van den aanvang af voor oogen had, woog evenwel ruimschoots op tegen alle moeite, welke hierbij moest worden aanvaard.

P. GALJART.

HERINNERINGEN AAN DE INSPECTIE-REIS VAN DEN HEER HERBERT CREMER NAAR DELI, JAN./FEBR. 1939.

Bij het vertrek uit Den Haag.

5 Januari 1939, een zonlooze koude dag van natte sneeuw en hagel, maar niettegenstaande dat, eene enorme drukte des morgens vroeg aan het station Staatsspoor in den Haag ter gelegenheid van het vertrek van den boottrein der Stoomvaart Mij. „Nederland" naar Genua. Het was nl. met dezen trein, dat de Heer Herbert Cremer, door mij als particulier secretaris vergezeld, zijne korte inspectie-reis naar Deli zou aanvaarden. Tallooze familieleden, vrienden en kennissen waren, het gure weder trotseerend, op het perron aanwezig om den Heer Cremer eene goede reis toe te wenschen, door velen waarschijnlijk benijd niet alleen om de te maken zeereis, maar ook met het oog op een kort verblijf in een heerlijk tropisch klimaat. In een vroolijke stemming werden op het laatste moment nog vele handdrukken gewisseld. Mevrouw Cremer en een zwager van den Heer Cremer gingen mede tot Utrecht. Dank zij de uitstekende service van de Mij. „Nederland" had de spoorreis een zeer vlot verloop, zoodat het lange traject den Haag/Genua slechts met ½ uur vertraging kon worden afgelegd. Wat een luxe was het in het rollend restaurant op de door de „Nederland" verkrijgbaar gestelde bons „bonloos" een lunch, diner en ontbijt te kunnen nuttigen. Den

volgenden morgen, na aankomst te Genua, begaven wij ons direct aan boord van het m.s. „Johan van Oldenbarnevelt". Des namiddags te 12.30, slechts ½ uur na het officieel vastgestelde vertrekuur, stoomden wij de haven van Genua uit.

Onder gunstige omstandigheden was dus de reis begonnen, maar hoe anders was het verder verloop daarvan, want reeds een etmaal na ons vertrek uit Genua kwam de kapitein, de Heer Potjer, den Heer Cremer de jobstijding brengen, dat, in ieder geval tot Port Said, slechts met halve kracht zou kunnen worden gevaren. Een der beide schroeven moest nl. buiten werking worden gesteld en na duikeronderzoek te Port Said zou dan nader beslist moeten worden hoe verder te handelen. Voorwaar geen aangenaam bericht; de kapitein liet zich zelfs ontvallen, dat er een oogenblik aan gedacht was, naar Genua terug te keeren.

Reeds voordat we uit Port Said vertrokken waren, kregen we te hooren, dat gedurende de geheele verdere reis in hetzelfde langzame tempo gevaren zou moeten worden. Voor een groot deel der passagiers een hoogst onaangenaam bericht en zeer zeker ook voor den Heer Cremer, want daardoor zouden wij eerst na een reis van 25 dagen, niet voor den 31sten Januari, in Deli kunnen afstappen. Hoe anders is ten slotte deze reis verloopen dan men aanvankelijk gedacht had, toen het mopperen vrij algemeen was. Dank zij de voortdurende opgewektheid van den kapitein, die de groote gave bezat onder de passagiers de stemming erin te houden, was het after all een allergenoegelijkste trip.

De uitnoodiging van den Heer Potjer aan den Heer Cremer en mij eene plaats aan de kapiteins-tafel te willen innemen, werd dankbaar aanvaard en met groot genoegen kan de Heer Cremer terugdenken aan de uren daaraan doorgebracht. Ik herinner mij maar al te goed, dat de Heer Cremer meermalen de „Johan van Oldenbarnevelt" vergeleek met een 1ste klasse luxe-Hotel; op de service en op de keuken, beide tot in de puntjes verzorgd, was dan ook werkelijk niets aan te merken.

De gulle gastheer van Duin en Kruidberg toonde ook deze

nobele eigenschap aan den disch, want menig lekker glas wijn werd door hem geschonken, terwijl de telken male na tafel geoffreerde fijne after-dinner terecht een speciaal renommé had verkregen.

Er werd lang en gezellig getafeld en het discours werd daarna gewoonlijk in de salon aan dek onder het gebruik van een kopje koffie voortgezet, waarbij dan ook weder de Heer Cremer veelal het woord voerde. Voor allen in den kring was het steeds een groot genoegen hem aan te hooren, te luisteren naar de op zoo geestige en prettige wijze vertelde anecdotes van vroegere zeereizen, maar ook denk ik daarbij dan aan al hetgeen hij te vertellen had over Atjeh, alwaar hij onder Generaal Van Heutsz destijds eene expeditie medemaakte.

Toonde de Heer Cremer zich aan boord als een voorbeeldig *gastheer*, ook bezat hij de eigenschappen van een goede *gast* te kunnen zijn, want hoe wist hij ten volle te genieten van het vele, dat het luxe-Hotel had aan te bieden. Des morgens heel vroeg, een trouwe bezoeker van het heerlijke zwembad en meer-

Een rustig moment in den vroegen morgen.

malen ook van de weegschaal in de nabijheid daarvan; na het ontbijt en ook 's-middags werd de een of andere deksport beoefend; bij dek-tennis trad de Heer Cremer steeds als overwinnaar uit den strijd. Des avonds werd een partij bridge niet versmaad, behalve op de dansavonden waaraan hij ook geregeld deelnam; bij het dansen van de Lambeth Walk bv. was de Heer Cremer in de eerste gelederen te vinden. Joviaal was zijn optreden aan boord, voor ieder steeds een vriendelijk woord over hebbend.

Hoe genoeglijk deze uitreis ook was, toch beschouwde de Heer Cremer deze langzame trip als een geweldige handicap, zoodat dan ook van het aanbod, om te Sabang nog over te gaan op het eene week na ons vertrokken m.s. „Dempo", dankbaar werd gebruik gemaakt, waardoor we één dag eerder in Belawan konden debarkeeren.

In Medan aangekomen, heeft de Heer Cremer gedurende zijn kort verblijf in Deli zijn intrek genomen ten huize van den Hoofd-Administrateur der Maatschappij, den Heer Ir. P. M. Visser. Het pavillioen van het groote huis was door den Heer en Mevrouw Visser te onzer beschikking gesteld.

Eene periode van heel hard werken zou nu moeten volgen, doordat toch negen kostbare dagen door de vertraagde reis waren verloren gegaan.

Reeds den dag na aankomst werd des morgens vroeg voor dag en dauw uitgereden voor de eerste inspectie van verscheidene ondernemingen en zoo ging het bijna dag in dag uit, zeer dikwijls tot laat in den namiddag. Onvermoeid heeft de Heer Cremer dit tot den laatsten dag volgehouden. Het kwam echter ook voor, dat alleen de ochtenduren door ondernemingsbezoeken werden ingenomen; dit gold dan voor de ondernemingen meer in de nabijheid van Medan. De tijd na de tiffin ten huize van den Heer en Mevrouw Visser werd dan besteed aan eene uitvoerige bespreking met mij, met het oog op het samen te stellen verslag dezer reis. Dergelijke besprekingen, maar dan korter, hadden anders

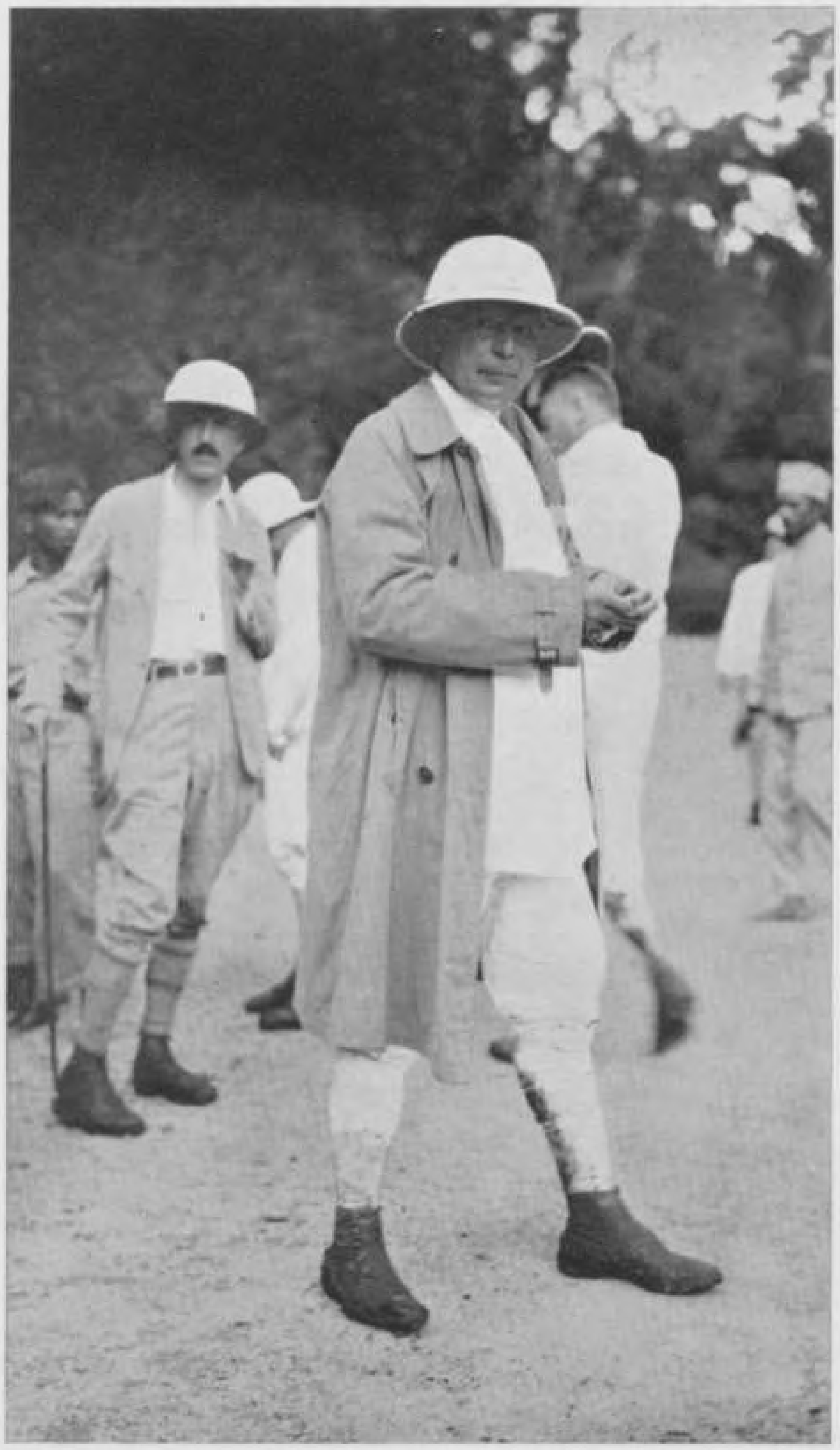

„En route".

geregeld des avonds laat eerst plaats, zoodat dan ook van een goede rust des middags en van lang slapen des nachts eigenlijk nooit iets kwam. Maar hierdoor is dan ook bereikt dat, evenals bij vorige inspectie-reizen, een reisjournaal verkregen kon worden, waarin vastgelegd van dag tot dag, een uitvoerig relaas van alle inspecties op de ondernemingen der eigen Maatschappij, van de bezoeken aan estates van andere Cultuur-Maatschappijen en van de te Medan en Batavia gehouden besprekingen.

Er werd voor gezorgd, dat, zooveel mogelijk met elke luchtpost, de gereed gekomen bladzijden naar Amsterdam werden verzonden, waardoor H.H. Commissarissen in staat werden gesteld den Heer Cremer gedurende diens geheele reis als het ware op den voet te volgen.

Had uit den aard der zaak de Heer Cremer zijn meesten tijd te geven aan de interne belangen der Maatschappij, toch verzuimde hij vanzelfsprekend niet contact te verkrijgen naar buiten. Bezoeken werden dan ook, reeds eenige dagen na aankomst te Medan, afgelegd bij de diverse Autoriteiten, den Gouverneur

der Oostkust van Sumatra, den Resident en de andere Ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur, den Burgemeester van Medan, den President van den Raad en den Officier van Justitie en de Agenten van de te Medan gevestigde Bank-Instellingen. Aan de beide Rijksgrooten, Z.H. den Sultan van Deli en aan Z.H. den Sultan van Langkat te Bindjey werden theebezoeken gebracht.

Al deze officeele bezoeken waren van den meest aangenamen aard; gedurende het verblijf van den Heer Cremer in Deli deed de gelegenheid zich meermalen voor al deze H.H. hier of daar weder te ontmoeten, hetzij op een diner, eene receptie of avondpartij, waardoor dan een niet-officieel, vriendschappelijk gesprek kon worden gevoerd.

Vanzelfsprekend werden niet alleen de tabaks-ondernemingen bezocht, ook de rubber-estates en de oliepalmencultuur hadden de volle aandacht, maar hierbij bleef het niet, want de Heer Cremer wist tusschen de drukke bezigheden door ook nog tijd te vinden nu en dan eens bezoeken te gaan afleggen op de ondernemingen, ten huize van H.H. Inspecteurs, Administrateurs of Assistenten, waarbij ook ik dan tegenwoordig was.

„Gewichtige" Inspectie.

Als de wegen in den regentijd onberijdbaar zijn.

Het was in het geheel geen bezoek van den Directeur aan zijne ondergeschikten, maar een gezellig thee-uurtje dan wel een genoeglijke maaltijd. Mevrouw Cremer had de aardige gedachte gehad voor de kinderen van vele getrouwden cadeautjes mede te geven, die door den Heer Cremer dan aan de kinderen ter hand werden gesteld. Na eenige drukke, zeer vermoeiende dagen werd besloten een week-end te Brastagih te gaan doorbrengen, ook omdat de Heer Cremer daar rustig de gelegenheid zou hebben diverse zakelijke aangelegenheden met den Hoofd-Administrateur te kunnen bespreken en ook, omdat hij een bezoek wilde brengen aan de Planters School, een kijkje wenschte te nemen in de bungalows der Maatschappij, het Brastagih Hotel en Kaban Djahé, het gebied der Zending.

De Heer Cremer, gelijk vroeger jaren wederom bekoord geraakt van Brastagih met zijn heerlijk, opwekkend klimaat, kwam toen hij daar was op de aardige gedachte, omdat hij nog vóór zijn vertrek uit Deli voor de geëmployeerden een afscheidsfeest wilde geven, dit te doen plaats hebben in het Brastagih Hotel. Toen door hem met de Hoofd-Ambtenaren hierover gerept werd,

had het direct een ieders instemming en het werd ten uitvoer gebracht.

Om nu het geheele personeel der Maatschappij aan dit feest te kunnen doen deelnemen, moesten twee opeenvolgende dagen daarvoor worden aangewezen. Op beide dagen heb ik kunnen constateeren welk een enorm succes dit feest voor den Heer Cremer is geweest, een feestvieren, zooals *hij* zich dat gewenscht had. Het was een ongedwongen samenzijn der employé's met hunne dames gedurende den geheelen dag. Des morgens vroeg reeds aan een uitgebreid ontbijt vereenigd, daarna gelegenheid tot zwemmen, tennissen of wandelen dan wel een bezoek aan de schoolgaande kinderen op de Planters School; hierop volgde de lunch, na eerst ten volle genoten te hebben van een goeden ,,Delischen borrel". Er heerschte een vroolijke, allergezelligste stemming, waartoe de uitstekende Band onder leiding van Hans de Leeuw het hare bijdroeg. Vele speeches vertolkten op duidelijke wijze de dankbaarheid tegenover den Directeur deel te mogen uitmaken van het corps van de groote en goed georganiseerde Maatschappij en een en ander kon den Heer Cremer de overtuiging geven, dat er onder het personeel eene onderlinge zeer goede verstandhouding bestaat, hetgeen het werken ten goede moet komen.

Twee groote avondfeesten, beide malen als gast, woonde de Heer Cremer nog bij, en wel ten Paleize van Z.H. den Sultan van Deli te Medan en ten Paleize van Z.H. den Sultan van Langkat te Tandjong-Poera.

Teekenend voor de groote energie van den Heer Cremer was het feit, dat hij de drukke bezigheden in Deli voor eenige dagen onderbrak voor een kort bezoek aan Java, hetgeen zeer noodzakelijk werd geoordeeld. Dus per vliegtuig voor eenige dagen heen en weer naar Batavia. Het doel van deze reis gold in de eerste plaats een audiëntie bij den Gouverneur Generaal, gevolgd door een lunch ten Paleize te Buitenzorg en verder bezoeken aan de Hoofden van verscheidene Departementen te Batavia,

alsmede besprekingen met de Directies van Bank-Instellingen en Handels-lichamen aldaar.

Ofschoon de Heer Cremer, als Commissaris van den Rotterdamschen Lloyd, gaarne de terugreis had gemaakt met een der schepen van deze Maatschappij, kon hij aan dezen wensch geen gevolg geven, omdat hij het zijn plicht achtte tijdig vóór den aanvang der Tabaksinschrijvingen te Amsterdam terug te zijn en zoo werd dan ook den 4den Maart wederom met de Stoomvaart Maatschappij „Nederland" en wel met het m.s. „Johan de Witt" de thuisreis aanvaard.

Een periode van heel hard werken in Deli werd hiermede afgesloten.

Aan boord gunde de Heer Cremer zich echter wat rust, hetgeen wel heel noodig bleek te zijn, na de vermoeiende en inspannende dagen welke achter ons lagen. Maar van langen duur was die rustperiode niet, want de laatste hand moest nog worden gelegd aan de voltooiïng van het reis-journaal, waaraan nog menig uurtje aan

De Heer Cremer met eenige gasten te Brastagih.

boord moest worden besteed. Maar de geboden gelegenheid om aan wal te gaan in Colombo, dat nog steeds zoo eene bijzondere charme voor hem heeft, liet de Heer Cremer zich niet ontgaan. Zoo werd ook ten volle genoten van de overland-trip Suez/Cairo/ Port Said, waarvoor op de uitreis geen gelegenheid was geweest. Ik had het voorrecht den Heer Cremer ook op dezen tocht te vergezellen, een trip, die ik zelf nog nimmer had gemaakt.

De meest aangename herinneringen aan deze in een zoo haastig tempo volbrachte reis naar Deli en Java zullen mij steeds voor den geest blijven en vooral ook daarom, omdat ik nimmer het gevoel heb gehad met mijn Directeur op tournee te zijn geweest. En ik denk daarbij terug aan de woorden van Mevrouw Cremer, in alles wat de Maatschappij betreft zoo intens met haar man medelevend, die bij het afscheid nemen in Utrecht tot mij zei: „Denk er aan Barnouw, je gaat niet met je Directeur op reis, maar beschouw mijn man als een ouderen vriend van je".

En zoo is het geweest van den eersten tot den laatsten dag.

H. A. BARNOUW.

EENIGE FACILITEITEN VOOR HET EUROPEESCH PERSONEEL IN DELI.

In de eerste plaats mag dan wel genoemd worden de Coöperatieve Verbruiksvereeniging „Deli". Na het mislukken van een niet goed opgezette eerste Coöperatieve Verbruiksvereeniging werd in 1910 met steun der groote Tabakmaatschappijen Deli-Maatschappij, Deli-Batavia Maatschappij en Senembah Maatschappij de thans bestaande Coöperatieve Verbruiksvereeniging „Deli", kortweg genoemd „de Coöperatie", opgericht.

Coöperatieve Verbruiksvereeniging „Deli".

Leden kunnen zijn de employé's van genoemde Maatschappijen. Het doel is de stoffelijke belangen van die leden te behartigen. Bij toetreding als lid moet worden deelgenomen met een bedrag van *f* 200,—. Natuurlijk beschikt men, wanneer men als Singkeh in Deli voet aan wal zet, niet over een dergelijk bedrag, doch geen nood. De Deli-Maatschappij schiet het U voor en berekent daar een rente van 4 % over, terwijl de Coöperatie U 6 % uitkeert, indien er winst wordt gemaakt. Behalve dat men dus, zonder geld te bezitten, op gemakkelijke wijze lid kan worden, sluit men hiermede bovendien zijn wellicht eerste, succesvolle financieele transactie af!

De Coöperatie bezit een groote toko in Medan en een kleiner filiaal in Bindjey. Wat men er zoo al kan koopen? Wel, in de eerste plaats kruidenierswaren en verder van sigaren en drank tot witte pakeans, complete woninginrichting of benzine in de tank van Uw auto (c.q. als U nog niet zoo lang in het land bent, van Uw sigarenaansteker) toe. En dit is juist het groote gemak van de Coöperatie, dat men voor diverse benoodigdheden niet naar verschillende winkels behoeft te schrijven, doch practisch alles in het kruideniersboekje van de Coöperatie kan noteeren en de gevraagde artikelen prompt gezonden krijgt. Mocht men al eens iets verlangen, wat de Coöperatie niet kan leveren, dan wordt zelfs getracht dat elders in de stad voor U te koopen.

Daar de hospitaalwagen der onderneming op zijn dagelijksche route, behalve het Hoofdkantoor der Maatschappij en het Hospitaal ook steeds de Coöperatie aandoet, heeft men slechts te zorgen dat men zijn boekje 's ochtends tijdig naar het ondernemingskantoor zendt om de bestelde waren reeds des avonds daar te kunnen afhalen. Laat men ze niet afhalen, dan wordt het bestelde den volgenden dag thuisbezorgd.

Eveneens een groot voordeel is, dat men verzekerd kan zijn redelijke prijzen berekend te krijgen. De betaling van de gedane inkoopen verloopt zeer eenvoudig, daar de Coöperatie maandelijks een opgave aan de Deli-Maatschappij zendt van de verschuldigde

bedragen. De Maatschappij betaalt de bedragen en belast Uwe rekening er voor.

Een andere faciliteit is, dat men desgewenscht, bij eerste aankomst in Deli, een bedrag van maximum *f* 700,— (exclusief de eerder genoemde *f* 200,— voor deelname Coöperatie) renteloos van de Maatschappij geleend kan krijgen. Dit bedrag is voldoende om een eenvoudige woninginrichting te kunnen aanschaffen. In kleine maandelijksche termijnen, die iets grooter worden naarmate het salaris hooger wordt, betaalt men het geleende bedrag weer terug.

Het verstrekken van dit voorschot, het geleidelijk terugbetalen daarvan en het maandelijks van het salaris afhouden der Coöperatie-rekening vormen belangrijke factoren, die er toe medewerken dat de jonge assistent, die veelal voor het eerst op eigen beenen moet staan en de waarde van het geld nog niet kent, zich niet met schulden overlaadt. Iets, wat anders licht zou kunnen gebeuren door het bonnensysteem, waarbij men slechts een bonnetje „goed voor . . . ." voorzien van zijn handteekening afgeeft om alles te koopen wat men wenscht.

Ook niet onvermeld moge blijven dat het personeel in rekening-courant-verhouding met de Maatschappij staat. De gelden zijn dagelijks opeischbaar; over het saldo wordt een rente van 4 % vergoed. Vanzelfsprekend brengt deze maatregel wel kosten voor de Maatschappij met zich mede, daar de beleggingen gemiddeld geen 4 % rente opleveren, doch de hoofdzaak in deze is, dat het sparen erdoor wordt aangemoedigd. Het personeel behoeft zich nu gedurende den tijd in Deli doorgebracht, geen beleggingszorgen te maken. Eerst later, wanneer men voor goed is gerepatrieerd, kan men dan rustig naar een goede belegging uitzien en de gelden successievelijk opnemen.

Dat het personeel gaarne van de gelegenheid gebruik maakt zijn gelden bij de Maatschappij te houden, blijkt wel uit het volgende staatje, dat op verschillende tijdstippen aangeeft het

totaal bedrag dat het personeel (exclusief de Hoofd-ambtenaren) bij de Maatschappij tegoed had. Daarbij moet men wel bedenken dat het personeel tusschen 1929 en 1934 is ingekrompen.

31 October 1929	*f* 1.848.623,31
31 October 1934	„ 1.021.985,80
31 October 1939	„ 1.594.018,38

Tenslotte wil ik nog memoreeren het bestaan van geriefelijke bungalows, waar het personeel tegen de geringe bijdrage in het onderhoud van *f* 1,— per kamer per dag, met weinig kosten zijn jaarlijksch binnenlandsch verlof kan doorbrengen. De bungalows bevinden zich in Brastagih en Prapat. Brastagih, gelegen op ca. 1600 M. boven zee-niveau, aan den voet van den Sibajak, heeft een heerlijk koel klimaat. Men kan er prachtige wandelingen maken en verschillende takken van sport beoefenen, zooals paardrijden, golf en tennis. Prapat, slechts 700 M. boven zee en daardoor wat minder koel, is beroemd om zijn schitterende ligging aan het Toba-meer en vooral zeer in trek bij hen, die gaarne de watersport beoefenen.

J. H. H. VAN BUYSEN.

DELI — DE BAND, DIE ALLEN BINDT.

Belawan — een mailboot, die zich losmaakt van den wal — langzaam wegglijdt. Risjes menschen, die over de railing hangen, wuivend, gebarend, roepend een laatsten afscheidsgroet naar de kade, waar het wemelt van toetoeps en kleurige jurken. Slierten serpentines hangen over het water — bier en champagne hebben zooeven rijkelijk gevloeid. Helmhoeden, zakdoeken, handen zwaaien en tusschen dit blij rumoer, een schaterlach, een groet aan het verre Europa, wordt een dwaas lied aangeheven en haastig een traan weggeveegd. — Het gewone aspect bij het uitgeleide van een Deli-Maatschappij-passagier — en of het nu een

Vertrek van een mailboot naar Holland.

celibatair is, die met verlof gaat of een familie, die voor goed repatrieert, voor elk lid van het uitgebreide gezin, de „Deli-Maatschappij", is de belangstelling en de hartelijkheid even groot.

Zelfs toen het nog eenige zelfopoffering vereischte, in de dagen van de „P. W. Janssen", die geduldig buiten voor de zandbank moest liggen dobberen als de groote mailboot over tijd was. Dan waren er plots velen, die het lekkerste kopje koffie versmaadden, een broodje met ham of pâté niet konden zien en den hemel dankten als ze eindelijk het vastere dek van de groote boot onder zich voelden. Maar — dan kwam onvermijdelijk weer — de terugtocht! Edoch zoo iets moest men voor elkaar over hebben.

Het is de onderlinge band, die al deze toch zoo verschillende menschen bindt, die maakt, dat telkens weer een lange file van auto's heen en terug snort op den weg van Medan naar Belawan. Een band, die blijft — ook als ze later verspreid in Europa zitten en ze elkaar nog maar sporadisch zien bij jubilea, begrafenissen, trouw-recepties van de jongere generatie — of aan een gezamenlijke lunch van het Oostkust van Sumatra Instituut. Oh zeker — de interesse gaat uit naar de film, die vertoond zal worden en brokjes Oud-Deli te genieten geeft, naar de causerie, naar een welkomstwoord — men apprecieert ook een aardige trip, die gemaakt wordt, maar dè groote attractie van die dagen blijft toch voor een ieder: het elkaar weer eens kunnen ontmoeten en spreken, naar elkaars kinderen informeeren, oude herinneringen opdiepen, om dan ergens nog in groepjes na te fuiven in echt ouderwetsche Deli-stemming, op de manier van „tempo doeloe".

„Oude Deli-vrinden van me", een gezegde, vaak geuit. Een outsider glijdt met zijn gedachten langs den dieperen zin van die woorden heen, voelt niet aan wat een verknochtheid daarmee wordt bedoeld, wat een golf van herinneringen aan mooie jaren in de tropen dat „Deli-vrinden" in den rasechten Deliaan wakker roept. Die saamhoorigheid is iets, wat ieder sinkeh of hij nu piepjong of op ouderen leeftijd de Maatschappij binnenkomt,

ondergaat als iets heel prettigs, iets wat hem steun geeft in moeilijke oogenblikken, wat zijn vreugde verhoogt in gelukkige uren.

Niet alleen — omdat de Deliaan nu eenmaal in Deli vele jaren blijft en er steeds weer in hetzelfde milieu terugkeert na een verlof — niet alleen, omdat dat stukje Sumatra geen vlottende bevolking kent als Java — is dat contact zoo innig onder elkaar. Er is als het ware een hand, die de koorden samentrekt, die de menschen onderling vasthoudt en daardoor nader tot elkaar brengt. Die hand ligt ver, in het moederland.

Tijdens een verlof blijft die band de Delianen vasthouden — ze zien elkaar terug op een gezellig diner op Duin en Kruidberg, aan een vroolijke rijsttafel. En ieder neemt de herinnering mee naar Deli terug van een prettige vlotte stemming, die gastheer en gastvrouw in hun home weten te brengen en er anderen in te doen deelen.

In Deli is het aan de tactvolle leiding van den Hoofd-Administrateur en diens vrouw toevertrouwd ook daar die sfeer te scheppen. In het groote gastvrije huis aan het einde van de Deli-Maatschappij-laan brengen ze de menschen samen in intiemen kring of op groote „eterijen" en dansavonden. Een ieder denkt dan later met genoegen terug aan de gezellige voorgalerij van het vertrouwde, zoo bekende huis, badend in licht, roezemoezend van vroolijke stemmen; dan hoort hij weer de opwekkende dansmuziek — hij ziet weer voor zich het keurig verzorgd koud buffet — hij proeft weer het ijskoude vatbier of „splitje" — zelfs de „dames-schuwen" van ver afgelegen kebons komen dan los, laten de bar in den steek en wagen zich op den gladden vloer.

Maar de taak van de „Delische Moeder" der Maatschappij strekt zich nog verder uit dan tot het geven van feesten aan huis. Ze bezoekt ook de jonge vrouwtjes op de ondernemingen — hier deelend in een vreugde — daar door een hartig of troostend woord moed insprekend — of door een vlotten, jovialen toon verlegenheid overwinnend.

In de vacantie, voor vroolijke week-ends, maakt men afspraken voor Brastagih, dat zoo binnen ieders bereik ligt, met zijn pittig klimaat of voor het lager gelegen Prapat, dat meer het ideaal is voor zwemmers, kano-ers en zeilers.

Ook over die vacantie-oorden strekt de zorgende hand van de Maatschappij zich uit — een groote villa, alleraardigste bungalows, comfortabel en practisch op kinderen ingericht, bieden de employé's een prettig onderdak op de Hoogvlakte — een zalig huis, vlak aan het water, doet dit aan het Toba-meer.

Eenige jaren geleden maakte Mevrouw Cremer een reis naar Indië met haar man mede en niet treffender kan het verlangen van haar om met Deli intens mede te leven tot uiting komen, dan door de voldoening daarover, samengevat in haar woorden eens geuit: „nu begrijp ik het leven in Deli zooveel beter, wat ben ik blij, dat ik dat alles gezien heb".

De jongere generatie wordt niet vergeten — op Kerstavond vereenigt een enorme kerstboom met vele brandende kaarsjes op de achtergalerij van het groote huis in Medan de jeugd om zich heen. Kinderstemmen zingen kerstliedjes — voor ieder is er een pakje. Deze kleine menschen, zij groeien op in den geest van hun Ouders — jeugdherinneringen blijven lang bij — en velen zullen later naar hun geboorteland terugkeeren en er de traditie van saamhoorigheid voortzetten.

Deli heeft een persoonlijk cachet en zal dat blijven behouden.

A. G. M. BARNOUW—VAN KOOTEN.

EEN PLANTERSVROUW IN DELI.

Als het jonge vrouwtje uitkomt in Deli, is alles haar eerst vreemd, héél vreemd. Zij beleeft alles als vanuit de verte; de aankomst op de onderneming, de buitengewoon hartelijke ontvangst, waarbij de baas en alle assistenten met hun dames zijn bijeengekomen om het vrouwtje welkom te heeten, de vriendelijkheid, waarmee alle dames haar hulp aanbieden en dan het samen achterblijven in de nieuwe woning. Die woning, die zoo heel anders is, dan een Hollandsch huis; een beetje chalet-achtig met die bruine houten muren, maar die met wat snuisterijen, vroolijke gordijnen, lampekappen of kussens zoo echt gezellig is te maken.

Assistentenwoning (oud model).

Eerst gaat het huishouden nog langs haar heen, laat zij den boy maar scharrelen; maar langzamerhand, als zij het Maleisch wat machtig wordt, neemt zij de leiding zelf op zich en wordt zij een echte plantersvrouw. Zij hoort van haar man alles over de kebon, loopt na het werk met hem door de afdeeling, leert de mandoers en tandils kennen en helpt haar man met zijn administratie. Zoo leven zij samen het plantersleven, dat eenvoudig is en eentonig, maar dat juist, doordat men zoo geheel op elkaar is aangewezen, zoo heel mooi kan zijn. 's Ochtends vroeg op, om samen op de voorgalerij een kopje koffie te drinken voor dat de man weggaat; voor het ontbijt nog een eind wandelen, dan is het nog zoo heerlijk koel en dat houdt haar fit, fit om den dag door te komen, die soms wel eens lang kan zijn en warm, om bezigheden te zoeken en te verrichten, om dan 's middags met een vroolijk gezicht haar man tegemoet te loopen en samen gezellig thee te drinken.

Voorts is er in den schuurtijd de gelegenheid tot tennissen, als

Assistentenwoning (nieuw model).

de heeren zich om 5 uur uit de schuur haasten om gauw op de baan te zijn, waar de dames dan vaak al spelen. Op sommige ondernemingen is het zoo prettig, als iedereen vereenigd is bij de tennisbaan en er fanatiek gespeeld wordt en gezellig thee gedronken, terwijl de kinderen een eindje verder aan het spelen zijn.

Nu er op twee ondernemingen een zwembad is, is dat ook zoo'n heerlijke gezonde afleiding voor de dames en kinderen uit de buurt. Op hari-besars is het er altijd een dolgezellige drukte van vele families, die daar hun vrijen dag doorbrengen.

Voor kleine kinderen is het leven op de kebon ideaal; zij kunnen vrij buiten spelen zonder gevaar voor auto's; net zoo knoeien als zij willen, zonder dat het hindert of zij vies worden. Voor de moeders zijn zij zoo'n vreugde en geven zij zoo'n heerlijke bezigheid: het baden, aankleeden, met hen spelen en het naaien van hun kleertjes. Maar laten de dames vooral zorgen dat de kinderen ook met de baboe vertrouwd raken en dat zij de baboe leeren voor de kinderen te zorgen, zoodat zij hen ook eens aan haar zorgen kan toevertrouwen, als zij zelf uit wil.

Want af en toe moet men er wel eens uit, de heeren naar den kapper, de dames boodschappen doen en eens andere menschen spreken, die niet over tabak praten; dan zijn er de bioscoop en de hotels, of de sociëteit, waar gedanst wordt en waar de heeren ook inderdaad dansen, zoodat het voor de dames een heerlijke avond wordt.

Zoo gaat het leven verder, met af en toe wat afleiding, met de binnenlandsche verloven, die meestal in Brastagi of Prapat doorgebracht, zoo'n genot geven en herstel van krachten; met de verhuizingen van het emplacement naar buiten, als iedereen al van te voren tracht uit te kienen op welke afdeeling hij zal komen; van buiten weer naar het emplacement, zoodat men alweer vol is van de indeeling. Die verhuizingen, die eerst zoo vreeselijk lijken, maar later haast vanzelf gaan en een prettige schoonmaak zijn. Kennissen worden overgeplaatst, anderen worden baas, vrienden gaan met verlof, anderen komen terug. Door de lucht-

mail hooren zij alle nieuwtjes uit Holland en houden zij hun familie van al hun wedervaren op de hoogte. En zoo gaat het leven zóó snel, dat, vóór zij het goed beseffen de zes jaar om en zij zelf aan verlof toe zijn.

O, die heerlijke laatste maanden, als zij honderden plannen maken, snuffelen in reisgidsen en werken aan warme kleeren; als zij vele malen uitgegeten worden en eigenlijk geen dag meer vroeg naar bed gaan, totdat zij heusch aan boord zijn en vol vreugde wegvaren.

En als zij weer terug zijn, dan lijkt het eerst weer moeilijk, maar na eenige weken is alles weer gewoon en zijn zij weer volkomen gelukkig op hun plantweg en genieten alleen in gedachten nog na van alle belevenissen in Europa.

Later komen voor de vrouwen de moeilijke jaren, als de kinderen uit huis moeten : eerst naar de Plantersschoolvereeniging; daar hebben zij het uitstekend, goede verzorging, goed onderwijs, goed klimaat en zijn zij den heelen dag onder kinderen van eigen leeftijd. Maar voor de moeders is het een heel ding, die stilte in huis, die zorgen minder. Gelukkig zijn er de week-ends naar boven, waar zij een heerlijken dag met de kinderen samen hebben, en dan de vacanties, waarin de moeders dubbel van hun kinderen genieten. Later moeten zij misschien naar Holland en kunnen ouders en kinderen alleen door de brieven met elkaar mee leven. Dan wordt het voor de plantersvrouw heel moeilijk, maar ieder leven heeft zijn moeilijkheden en in Deli leert men moeilijkheden te onderdrukken en blij te leven.

M. C. VAN LÖBEN SELS—WURFBAIN.

DE BRASTAGI-SCHOOL.

De intrede van de vrouw in Deli heeft een andere sfeer gebracht in het plantersleven op de onderneming. Het was echter niet gemakkelijk den vrijgezel in het gareel van het normale huwelijksleven te krijgen. Menig jong vrouwtje heeft het moeilijk gehad in de eerste jaren van haar verblijf in het vreemde land — ver van huis —. Maar door haar tact, liefde en volharding en vooral ook door belangstelling voor het werk van haar man, groeide een hechte band, sterker gesmeed in de eenzaamheid van het plantersbestaan dan in het Moederland temidden van familie dikwijls mogelijk is.

Met de intrede van de vrouw in Deli kwamen al spoedig andere vraagstukken de aandacht vragen. Hoe moest het gaan met de kinderen der employé's wanneer de schoolleeftijd was bereikt?

Op de hoofdplaatsen waren wel reeds enkele goede scholen, doch de ondernemingen lagen soms op zeer grooten afstand hiervan verwijderd, zoodat deze moeilijk voor het jonge kind waren te bereiken.

Zoo ontstonden er plannen om voor het planterskind een eigen school voor lager onderwijs te stichten en wel een school met

internaat, welke men zich dacht op een der koelste en mooiste plekjes van Sumatra, op Brastagi. Het is te danken aan de leden van het Planterscomité dat deze plannen in 1925 op de juiste wijze werden voorbereid en uitgewerkt. De beslissing lag echter bij de Heeren van het Tabaksbureau in Amsterdam. Doch naar later is gebleken, waren dezen wel eenigszins verrast door den omvang dier plannen en het groote kapitaal, hetwelk ermede zou zijn gemoeid.

Het was de Voorzitter van het Tabaksbureau, de Heer Herbert Cremer, met zijn vooruitzienden blik, die er gelukkig zijn sterke schouders onder zette en ook de Directies der andere maatschappijen er tenslotte van kon overtuigen, dat men de financieele offers diende te aanvaarden.

Zoo werd dan op een mooien zonnigen dag in Juni 1926 de Brastagi-school geopend, een model-inrichting wat school en internaat betreft, welke ook thans na vijftien jaren nog de algemeene bewondering geniet. Het internaat heeft een imposanten voorgevel en een dak in Batakstijl, welke wondermooi bij de omgeving aansluit, terwijl het geheele gebouwen-complex temidden van groene grasvelden ligt. Op korten afstand bevinden zich de bungalows der verschillende maatschappijen, meestal omgeven door prachtig onderhouden tuinen. Grenzende aan dit villadorp liggen de Batakkampongs, terwijl als beschermers over dit mooie landschap verrijzen de vulkanen Sibajak en Sinaboeng — wachters der Karo-Hoogvlakte.

Bij de opening deden 60 leerlingen hun intrede; voor de Directie der school inderdaad geen gemakkelijke taak om reeds dadelijk alles vlot te doen loopen. De eerste jaren waren de moeilijkste; men moest door ondervinding nog leeren. Herhaalde mutaties in het school- en internaatspersoneel waren voor een deel een uitvloeisel van denzelfden maatregel, die aanleiding tot het ontstaan van de school had gegeven, nl. de opheffing van het trouwverbod; want het gebeurde maar al te vaak, dat een aardig frisch jong meisje, uitgekomen als onderwijzeres of

surveillante, binnen korten tijd door een der jonge planters als zijn bruid naar het plantershuis op de onderneming werd meegevoerd.

Doch de moeilijkheden der eerste jaren werden glansrijk overwonnen en sindsdien is de school geregeld volgeboekt, is er geen bed onbezet. De lagere school moest zelfs worden uitgebreid met drie vervolgklassen voor uitgebreid lager onderwijs, zoodat de ouders hun kinderen thans nog eenige jaren langer in Indië kunnen houden, alvorens zij naar Holland moeten worden gezonden voor de voltooiing hunner opvoeding.

Als moeder van één der oud-leerlingen heb ik het school- en internaatsleven van nabij kunnen gadeslaan. Wanneer we in het vrije kwartier een kijkje bij de school gaan nemen, zien we ruim 200 jongens en meisjes, velen met echt roze wangen, de frissche lucht inhollen. Het is een van die heldere dagen, zooals er vele zijn op Brastagi en het is een aardig gezicht om die vroolijke kinderen te zien, die er blij rondhuppelen in den zonneschijn. De Sibajak prijkt majestueus op den achtergrond, zijn grillige vorm omkleed met vele nuances van groen en in de prachtig blauwe lucht stijgen voortdurend kleine rookpluimpjes omhoog. Is het niet een genot hier de schooljaren te mogen doorbrengen? Ouders, die met vacantie de koelte opzoeken — gewoonlijk in de gezellige bungalows, die de verschillende tabak- en rubbermaatschappijen daar voor het personeel lieten bouwen — hebben gedurende de vrije kwartiertjes gelegenheid even naar hun kinderen te komen kijken. In zoo'n vacantie is namelijk ieder moment kostbaar om van elkanders nabijheid te genieten. De week-ends worden door de leerlingen dan ook bij de ouders doorgebracht en ik weet niet wie er het meest geniet, het kind van den heerlijken vrijen dag, of de ouders, die door een rustig gesprek met hun lievelingen den band van vertrouwen even kunnen aanhalen. Want het blijft vooral voor de moeder een groot offer om haar kind af te staan; zij blijft eenzaam achter op de onderneming, doch zij brengt het offer, omdat zij ervan overtuigd is, dat haar kind in het koele gezonde klimaat van Brastagi

de beste opvoeding krijgt, die men zich in Indië kan denken. Bovendien is er altijd weer het vooruitzicht op de vacanties en daarvan genieten zoowel de ouders als de kinderen dan ook intens.

's Middags, na den schooltijd, zien we de kinderen weer op de sportvelden. Groote jongens voetballen en een groep kleine jongens gaat zwemmen in het mooie zwembad van het Grand Hotel Brastagi. De meisjes spelen tennis, terwijl ook hockey en andere balspelen onder deskundige leiding worden beoefend. Er is een groote ruime gymnastiekzaal, maar bij mooi weer worden lichamelijke oefeningen in de open lucht gehouden. Ook is aan de school een muziekleeraar verbonden, zoodat piano- en vioollessen door de meer muzikale jeugd kunnen worden genoten. Het geestelijk welzijn der kinderen wordt niet vergeten. Er worden kerkelijke jeugddiensten gehouden en zoowel protestantsche als katholieke kinderen kunnen catechisatie-onderwijs volgen.

Nu gaan we nog even een kijkje nemen in het ziekenpaviljoen, waar een verpleegster met een paar helpsters de zieke kinderen verzorgt. De dokter komt op bepaalde uren en voor extra gevallen is hij direct te ontbieden. Er zijn tijden dat er hoegenaamd geen zieken zijn, maar ook komt het voor, dat een of ander epidemietje verschijnt en dan zijn alle hens aan dek om te helpen.

Hoe spoedig de kleuters van zes of zeven jaar zich aanpassen, is voor de moeders niet te gelooven. Terwijl moeder's hart bijna breekt bij het afstaan van haar kleintje aan andere opvoeders, is het kinderverdriet spoedig voorbij. Temidden van de vroolijke kinderschaar wordt het opgenomen in het groote gezin en de liefde en vriendschap, die school- en internaatspersoneel aan de kleintjes geven, doet hen zich heel spoedig thuis gevoelen in de nieuwe omgeving. Zeker zijn er wel eens ouders die gemopperd hebben op de school, omdat zij duur is, trots de belangrijke financieele offers, welke de tabakmaatschappijen voor het voortbestaan van de school brengen, maar waar in Nederlandsch-Indië of zelfs in Holland bestaat een school waar de kinderen zoo'n opvoeding krijgen?

Zij beseffen tenslotte heel goed, dat zij hun kinderen veilig op de Plantersschool kunnen achterlaten, wanneer ze — misschien met een brok in de keel — de kinderen na de vacantie weer terugbrengen en de school wederom de zorgen van de ouders overneemt.

Dat de Brastagi-school nu in wijden kring belangstelling geniet, blijkt wel uit het feit, dat er kinderen uit Palembang, Singapore en Bangkok de school bezoeken. De K.N.I.L.M. heeft het mogelijk gemaakt, dat de kinderen zelfs op dien afstand, de vacanties thuis konden doorbrengen. En men moest de kleine luchthelden uit het vliegtuig zien stappen met hun koffer en een schooltasch onder den arm, alsof het de meest gewone zaak ter wereld betrof!

Bij voldoende plaatsruimte kunnen namelijk ook kinderen buiten de planterswereld worden opgenomen. Zij genieten echter geen 20 % reductie, zooals kinderen der employé's van maatschappijen, die bij de Deli Planters Vereeniging zijn aangesloten.

Ik weet zeker dat ik spreek namens tallooze plantersvrouwen als ik dank zeg aan den Voorzitter van het Tabaksbureau, den Heer Herbert Cremer, die het ons heeft mogelijk gemaakt onze kinderen een voortreffelijke opvoeding te geven op de Plantersschool te Brastagi. Typisch hier even te releveeren, dat, door toeval der tegenwoordige omstandigheden twee kleinkinderen van den jubilaris momenteel deze school bezoeken.

Ik eindig met het gedicht van den Heer P. W. Modderman, geschreven bij de inwijding van de school:

Hier heeft de Deli Planters Vereeniging
een grootschen arbeid met succes verricht.
En ten behoeve van de planterskinderen
dit schoolgebouw met internaat gesticht.
't Zij U een blijk van durf en vast vertrouwen
in 't groot belang, dat allen saâm verbindt,
daar waar het geldt het billijke verlangen
naar geestelijk voedsel voor het Planterskind.

J. W. BITTERS—ROELOFSEN.

Hoofd-Administrateurshuis te Medan.

KREUPELRIJM OP DE DELI-PLANTERS-VROUW.

Het is een moeilijke taak, maar ik wil probeeren,
De Vrouw in Deli te memoreeren,
Te geven een idee tot het jaar '26, te beginnen bij 1910
Zooals ik ze beleefde, meemaakte en heb gezien.
Een onderwerp, dat geeft tot babbelen veel stof.
In de eerste plaats komt de plantersvrouw toe: héél véél lof.

Het was in 1910, dat nog vele planters beleefden, eenzame uren en moeilijke dagen.
Uit de kebon komend, niemand thuis vonden om eens tegen te kankeren of hun nood te klagen.
Geen goeden morgen of goeden avond, alleen aan tafel,
Een olie- en azijnstel in 't midden inplaats van wat bloemen, aan 't tafellaken een rafel.
Op Hari Besar geen gezelligheid in huis,
Gezeur over blanja, geen eieren in het hok, moesangs en ander gespuis.

Tot alles weer kwam op z'n pootjes terecht,
Wanneer de planter zijn bedienden eens even krachtig de waarheid
had gezegd.
,,Hoelang zou 't trouwverbod onder zekere condities nog duren",
Werd altijd opnieuw weer besproken met de naaste kebon-buren.

Toen kwam de Heer Herbert Cremer in 1916 aan het bewind,
Die kende te goed de vreugde van het bezit van een vrouw en kind,
Weldra nam hij 't groote besluit; aan het trouwverbod moest
komen een eind,
Menig planter straalde dat juist hij zoo had gezwijnd.

Op het punt te staan te gaan met 8 maanden verlof
Naar zijn Vaderland en Familiekring, te kunnen trouwen, wat
een geweldige bof.
Er kwam liefde en geluk in het stille plantershuis,
Druk gebabbel: met interesse geluisterd naar verhalen over de
tabaksluis,
Over rupsen, storm, veel stuk, misoogst en koeliezorgen,
De vrouw spreekt hem moed in voor den dag van morgen.

Op den rustigen plantweg gedijden de kinderen, hielden de
stemming er in
Als Vader op de voorgalerij ijsbeert wanneer de regens niet
doorkomen op tijd naar zijn zin.
De vrouw kalmeert hem, gaat rustig haar gang
Als buiten de koelies prevelen, zij bidden Toewan Allah om
Oedjang.

Een goede afleiding in dit eentonig bestaan
Was: tweemaal Hari Besar in de maand (hebben nu afgedaan)!
Op 1 en op 16 heerschte er in Medan, een plaats van belang
Een drukte en vroolijkheid van Planters en vrouwen, muziek
en gezang.

Ze reisden met trein, sados, buggy of auto, een schoon pakean
en wat kleeren,
Om echt te genieten van hun uitje in toko's, bioscoop, hotel en
gastvrije huizen der getrouwde kantoorheeren.

Door de vrouwtjes veranderde er veel, kwam er veel nieuws tot
stand,
Om te noemen: badkamer in 't huis, tegeltjes om den mandibakrand,
Sanitair, waaraan een ketting, klamboekamer, waarin bureau en
schemerlamp,
Dus niet meer noodig het gebruik van obat njamoek met z'n
sterken geur en damp.

Nu kan de planter 's avonds rustig zitten zweeten
Boven getallen, cijfers, koelie-contracten, loonstaten of hoe 't mag
heeten.
Bijgestaan door vrouwtjelief met moeilijke rekenproblemen in de
boeken,
Hoogstens gestoord door 't geluid van wajang, kodoks, tjang-
kriks en tjitjaks uit alle hoeken.
In den slappen tijd, binnenlandsch verlof, Brastagi en Tobameer,
de bungalows staan er kant en klaar
Iedere 6 jaren naar Europa, terugkeerend, hard aan 't werk, steeds
één doel voor oogen, te worden : toean besar.
Nooit zal de vrouw 't moment vergeten als haar man voor 't eerst
promotie maakt.
Hij na jaren van noesten arbeid, den vreugdekreet en zucht van
verlichting slaakt.

De H.A. bracht 1 × per maand een dansavond in het land, er
heerschte veel vroolijkheid en vertier,
Opgeluisterd door muziek, loopend buffet, overgoten met
limonade, split en ijskoud bier.

Een dameskapper kwam zich vestigen met proeven van permanent wave, het nam een héélen dag,
Het succes was in het begin niet groot, kortsluiting, dus een kapsel mahal zonder golf en slag.
De huizen in de Deli-laan kregen stroomend water, electrisch licht en behang,
Door grinnikende Chineezen opgeplakt, de motieven in verkeerden rang.
Een zwembad voor heeren, dames en kinderen, ook op een enkele kebon.
Een heerlijke gezonde sport, in een wip opgedroogd door warmte en zon.
Koelkamer artikelen, geen boter uit blik, nu frigidaire en fan, zelfs radio hier en daar
Om mee te leven en voeling te hebben met de andere zijde van den evenaar!
De tennissport en de eindmatches, naast het hoofdkantoor niet te vergeten.
Hoeveel dames hebben zich daarna niet van hun rijsttafeltaak gekweten.
Ook stijgen de dames met hun kinderen te paard,
Deze opbloei van het rijden is Medan's manege veel waard.
Druk wordt er met den hockey-stick gerend,
Zelfs in de hitte raakt men aan alles gewend.

Wat was het gevolg van dit gelukkig en goed Deli-bestaan?
Dat 't jongere geslacht naar 't Zonneland hunner jeugd terug wilde gaan.
Dankbaar, vol illusies en wilskracht zijn zij vertrokken,
Om zich als singkeh, alleen, door de eerste moeilijkheden heen te slaan, onverschrokken,
Velen weldra gevolgd door een jonge vrouw, en wordt 't gezin groot,
Dan brengt de Brastagischool in een goed klimaat, sedert 1926, de hulp in nood.

Van een verstokt celibatair krijgt men wel eens te hooren:
Onze goede oude tijd is heen, nu de vrouw op de kebon ons
komt storen,
Luidruchtige avonden van planters onder elkaar zijn verdwenen,
Nu de Njonja Blanda op den plantweg is verschenen.
Dat was een enkeling die slaakte deze zucht,
Want door wie worden nu de Hollandsche koffers gedjemoerd
en op tijd de kleeren gelucht?
De goedang op slot, de kippen goed legs, de toetoep met knoopen,
de bloemen in vazen.
Heeft manlief in huis nog wel eens *iets* te razen?
De dranken koel, de maaltijd klaar, als de boy slaat de gong
Zoodat de planter nog tijd heeft voor mandiën en rusten tot het
geluid der ton-tong.

Mogen er nog vele vrouwtjes naar Deli gaan
Om zich met enthousiasme door het moeilijke plantersleven heen
te slaan.
Mogen we nog vele jaren bij dezen Directeur blijven zitten onder
de plak,
Stelt hij, achter zijn groote tafel gezeten, niet ieder jong vrouwtje
direct op haar gemak?
Geeft Mevrouw Cremer niet steeds het goede voorbeeld voor
een ieder klaar te staan,
Lief en leed met haar man te deelen, vele daagsche beslomme-
ringen aan hem te laten ontgaan?
Dan hun vriendelijke ontvangst van de verlofgangers in hun
gastvrij huis buiten,
Bedenk dan steeds: Aan hem alleen hebben we 't te danken, dat
wij een huwelijk mochten sluiten.

Ik eindig met de hoop, dat de vrede binnenkort zal mogen
worden gesloten,

Een spoedig herstel daarna van de verbinding van Moederland
en Deli met vliegtuig en booten,
Dat de Heer Cremer dan weldra naar Deli zal kunnen gaan,
Even heen en weer, zooals hij gewend is, in een record aantal
dagen is alles afgedaan.
Om er zich zelf van te overtuigen, al was er ook aan zijn oordeel
en steun gemis,
Dat het in Deli gelukkig alles nog bij het oude is.
Want al werd men er tot andere maatregelen gedwongen,
En moesten er vele moeilijkheden overwonnen,
Zooals in Deli de ouden zongen, piepen er de jongen! —

M. J. LEDEBOER—SCHEPP.

EEN GESPREK MET DEN OUD-GOUVERNEUR DER „OOSTKUST VAN SUMATRA”, C. J. VAN KEMPEN.

Fazantplein 12, Den Haag, medio Februari 1941.

Een zonnige werkkamer met veel licht op het Zuiden, waarin zooveel en inzonderheid wat aan den wand hangt, van Indië, juister gezegd van de Oostkust van Sumatra, spreekt. De beeltenissen van eenige Zelfbestuurders uit dat Gewest kijken den bezoeker aan en vragen als 't ware of „de Oostkust” op het tapijt zal komen.

Die bezoeker, waarde lezer, wilde inderdaad met den bewoner, Oud-Gouverneur van Kempen, ook over Indië's sterkste buitengewest, die parel van Sumatra, spreken.

Zoodra men dezen oud-bestuursman met Indië, met „zijn” Oostkust vooral, aan boord komt, stralen zijn oogen. Oude herinneringen worden wakker. Een lange reeks van personen verschijnt voor zijn geestesoog.

Bij het nu volgende onderhoud passeeren allerlei Oostkust zaken de revue.

„En, mijnheer van Kempen, wanneer hebt U eigenlijk den Heer Herbert Cremer het eerst ontmoet? Was U toen al Gouverneur?”

„Het was inderdaad tijdens mijn gouverneurschap. Nog zie ik „hem — en ik herinner mij dat als den dag van gisteren — samen „met onzen gemeenschappelijken vriend, den betreurden Ad. „Tameling, mijn kantoor te Medan binnenstappen.

„Jammer, dat wij elkaar niet eerder leerden kennen, maar enfin, „beter laat dan nooit.

„Tameling en ik waren vele jaren vrienden geweest, beiden „samen lang ter Oostkust en telkens met intervallen, wederom „eenige jaren in elkaars buurt. Wat was hij een zonnig, ja stralend „menschenkind!

„Onze vriendschap was zeer stevig gegroeid, zoodat toen „Tameling in 1911 tot Hoofd-Administrateur der Medan Tabak „Maatschappij werd benoemd, ik een der eersten was aan wien „hij dat mededeelde.

„Ach ja, aan die benoeming zit nog een aardige anecdote vast, „die ik gaarne meteen vertel. De toenmalige Hoofd-Administrateur „der Medan Tabak Maatschappij was zeer muzikaal. Hij zong „de tenorpartijen van verschillende opera's op door hem gear- „rangeerde muziekavonden. Ja, zelfs vervulde hij de hoofdpartij „in een te Medan onder leiding van den bekenden Italiaanschen „maëstro Mario Paci opgevoerde opera.

„Maar — de Medan Tabak Maatschappij kwam in die jaren „met allermatigste tabak voor den dag en daarom kwamen twee „commissarissen der Maatschappij naar Deli ter inspectie. Het „resultaat: zij achtten verandering in de hoofdleiding noodzakelijk „en hun oog viel op Tameling. Bij hun eerste onderhoud met „Tameling vroeg een hunner (de „eerste planter in Deli" in 1863) „hem: „Zingt U wel eens?". Tameling antwoordde prompt: „Ja zeker. . . . in de badkamer!"

„Dit antwoord scheen bevredigend te zijn, althans Tameling „werd benoemd.

„En nu komen wij weer terug op dien morgen in 1927 dat „de Heeren Cremer en Tameling op mijn kantoor te Medan „kwamen. Tal van facetten der Oostkust-hoofdschotels werden „toen bekeken en ampel besproken. Op tal van belangrijke zaken „werd van verschillende kanten het licht geprojecteerd; belang- „rijke beslissingen waren er het gevolg van.

„Het viel mij toen aanstonds op, op welk een praktische, „breede wijze de heer Cremer tot de oplossing van eenige lang „hangende zaken medewerkte. Daarbij denk ik o.m. aan de regeling „van den cijns van de enorme concessie Batang Serangan in „Langkat; aan belangrijke schikkingen met het Zelfbestuur van „Deli, alsook aan den zeer persoonlijken kijk dien de heer Cremer „op het poenale sanctie vraagstuk had, zoomede ten aanzien van

„de verhoudingen in de D. P. V., alsook van allerlei personeele „belangen in de Deli-Maatschappij en daarmede verband houdend.

„Zijn optreden was te kenmerken als zaken doen in voor„namen stijl.

„Mijn later contact met den heer Cremer in Nederland be„vestigde deze mijne zienswijze. De Heer Cremer, dit zij gezegd, „verstaat de kunst om gecompliceerde situaties tot zeer een„voudige te herleiden en de oplossingen waartoe hij komt, zijn „vrijwel altijd eenvoudig en waarschijnlijk juist daardoor bij „uitstek practisch. Meestal komt hij zelf met een oplossing aan„dragen, maar hij verstaat de kunst om uit de verschillende „voorstellen en suggesties, welke anderen naar voren brengen, de „eenvoudigste te voorschijn te halen.

Onze gastheer ging voort:

„Wilt ge wel gelooven dat ik een stuk van mijn leven zou willen „geven, wanneer ik opnieuw 1927 zou mogen schrijven . . . . of „nòg meer jaren terug, om samen met mannen als den jubilaris „van de Deli-Maatschappij en die vele andere sterke Oostkust„figuren midden in het leven te mogen staan! Maar men heeft „zich neer te leggen bij hetgeen onveranderbaar is, echter óók „het recht rotsvast te vertrouwen op de jongeren, die reeds thans „— we weten het — kloek groote verantwoordelijkheid dragen, „om straks — zoo is toch 's werelds loop — de plaatsen der „ouderen te bezetten. Daarbij geldt stellig het fiere woord van „Bestevaer: „het sal waerachtich wel gaen.""

Lezers, toen zweeg onze gastheer en de Zelfbestuurders aan den wand schenen met instemming den Oud-Gouverneur mede te hebben aangehoord.

Wij meenen te mogen besluiten met het ook door den Heer Van Kempen gehuldigde devies van Coen, dat zoo mooi aansluit bij de woorden van Bestevaer „Ende despereert niet"!

P. GALJART.

TABAKS-INSCHRIJVINGEN IN DELI.

In het najaar van 1939 besloot de Heer Herbert Cremer het z.g. „Amerikaansch" van oogst 1939 niet op de gebruikelijke wijze in Amsterdam aan de markt te brengen, maar bij inschrijving in Deli te verkoopen.

Deze inderdaad nogal drastische maatregel werd met gemengde gevoelens opgenomen. De Heer Herbert Cremer echter baseerde zijn besluit op de aanwezige en te verwachten moeilijkheden inzake de verscheping en den onzekeren politieken toestand.

Achteraf is gebleken hoe juist deze maatregel was. Indien de Amerikaansche industrie en handel de inschrijvingen te Amsterdam

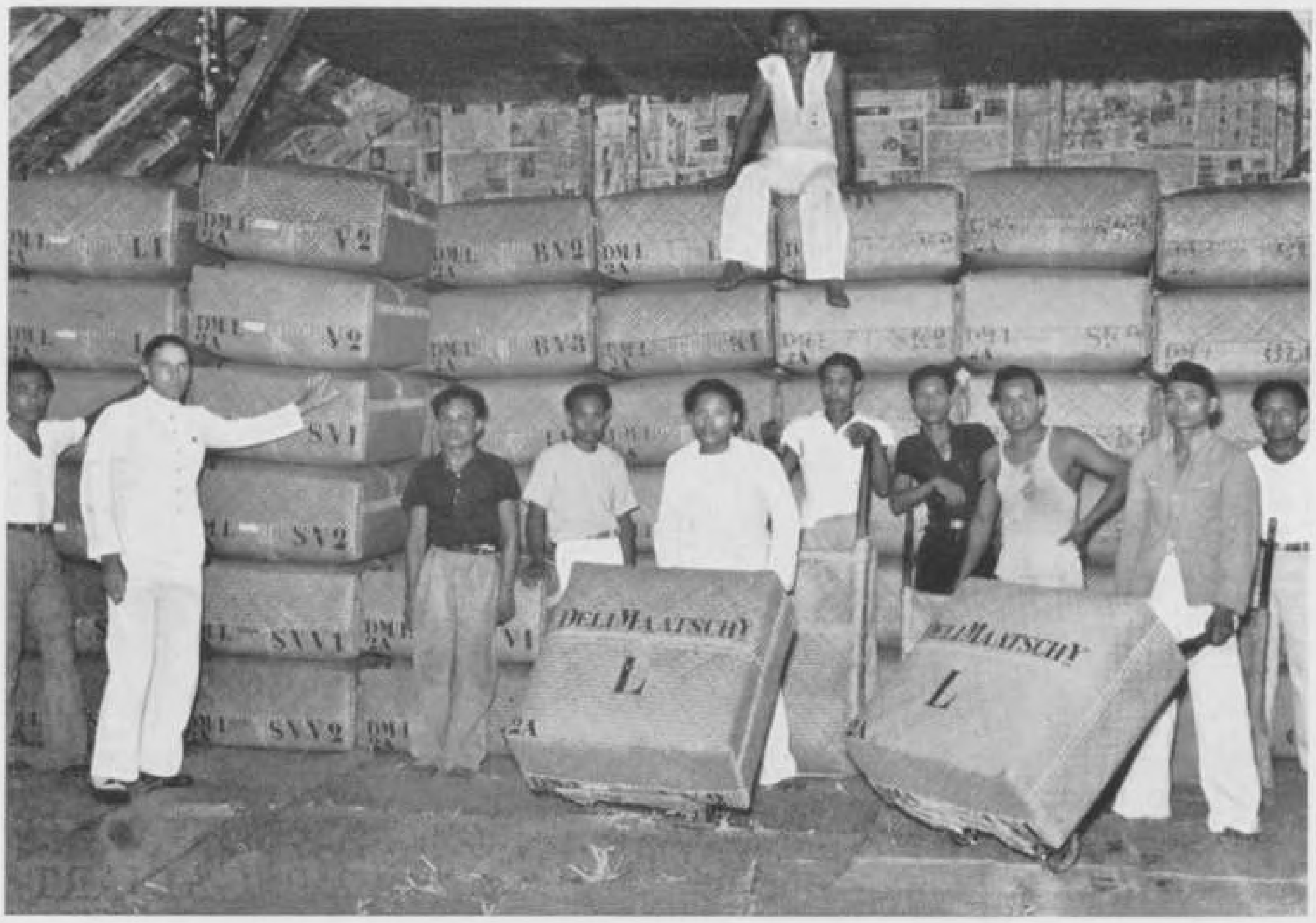

Wat het „Zwarthoedenveem" genoemd werd.

Eenige makelaars bij het vaststellen hunner taxaties.

in de maanden April en Mei 1940 hadden moeten afwachten, was aankoop en verlading naar de Vereenigde Staten door den inmiddels ingetreden oorlogstoestand slechts voor een klein gedeelte mogelijk geweest. Zulks ten nadeele van de Amerikanen en van onze Sumatra-cultuur.

De leiding van den verkoop voor de Deli-Maatschappij en de Senembah Maatschappij nam de Heer Theodor Cremer op zich, die zich per vliegtuig naar Indië begaf, korten tijd later gevolgd door den Heer M. G. van den Arend, directeur der N.V. Tabak Maatschappij Arendsburg. De Heer P. W. Janssen, gedelegeerd Commissaris van de Senembah Maatschappij, was reeds eenigen tijd eerder derwaarts vertrokken.

Eenige makelaars met personeel verschenen ook ter plaatse en gemeenschappelijk werden verschillende moeilijkheden uit den weg geruimd.

Toen in begin Januari de Amerikaansche- en andere koopers arriveerden, was alles voor den verkoop gereed. Op de onderneming

Leden van een groot Amerikaansch importhuis aan de studie.

„Kwala Mentjirim" was Frascati zoo getrouw mogelijk gecopieerd, en met succes; de moderne fermenteerschuur was voorzien van het z.g. Noorderlicht, waardoor de zon het bestudeeren der tabak niet kon bemoeilijken.

Een zeer moderne Amerikaansche aanvochtmachine was hier reeds eenige jaren eerder geïnstalleerd.

Voor alle koopers waren van elkaar gescheiden ruimten gemaakt en ieder had behalve Europeesch ook Inlandsch personeel tot zijn beschikking, hetwelk in korten tijd was opgeleid om de meer eenvoudige manipulaties der monsters tot een ieders tevredenheid te volbrengen.

Verschillende verdere faciliteiten waren aangebracht en door het personeel der Amsterdamsche makelaars werd de tabak op de beproefde wijze behandeld en ter bezichtiging uitgelegd.

Gelijk in Amsterdam werd de tabak van Maandag tot en met Donderdag getoond. Omdat reeds zeer vroeg op den middag het licht te schel werd om de kleuren-nuances goed te kunnen

constateeren, was het noodzakelijk reeds zeer vroeg te beginnen.

Elken ochtend begon dan ook om 6 uur een ware uittocht van Medan naar de op 20 K.M. afstand gelegen onderneming. Was in de vroege morgenuren nog niets van tropische hitte te merken, des te meer echter na eenige uren ingespannen werken. Dan kende men geen concurrenten meer en begaf men zich broederlijk naar een tegenoverstaand mandoerhuis, hetwelk door nijvere handen tot recreatie-huis was gemetamorphoseerd. Daar werd „gemandied" en kon men zich laven aan „ajer djeroek" en andere verfrisschende dranken, om vervolgens met nieuwen moed weder verder te werken.

Des Vrijdags vonden de inschrijvingen op het Hoofdkantoor der Deli-Maatschappij te Medan plaats. Vooral op die dagen hoopte menig transpireerende makelaar, dat een volgenden keer de inschrijvingen ergens aan de Noordpool zouden worden gehouden.

Een meer of minder goed geslaagde copie van de — allen Amsterdamschen tabakkers bekende — koffiekamer.

Doch ondanks de tropische warmte werd met animo gewerkt. De goede uitval van den oogst kwam tot uitdrukking in de behaalde opbrengstprijzen.

In het geheel werden door de diverse maatschappijen uit oogst 1939 naar Amerika verkocht:

15.978 pakken tot ± 300 cents

hetwelk een zeer bevredigend resultaat van het door den Heer Cremer te rechter tijd genomen besluit mag heeten.

Voor ondervonden gastvrijheid was een ieder zeer erkentelijk. Zoowel de Sultan van Deli als de Sultan van Langkat boden een bijzonder gewaardeerde soiree aan.

De Maatschappijen en de Heeren planters deden niet minder moeite het verblijf voor allen zoo aangenaam mogelijk te maken en een nuttig en nauwer contact werd gelegd tusschen verbouwer en verwerker van het Deli-product. Immers tot dusverre waren beiden nooit met elkaar in direct contact geweest en men heeft nu ideeën kunnen uitwisselen en elkanders problemen beter leeren begrijpen. De Amerikanen verklaarden unaniem dat ons Tropisch Nederland een openbaring voor hen was. Vol lof waren allen over al, wat in den loop der jaren door de tabakmaatschappijen was verricht op sociaal gebied ten bate der inheemsche bevolking.

Zonder twijfel hebben deze „Inschrijvingen te Kwala Mentjirim" een nuttig effect gehad op de waardeering van ons product in de Vereenigde Staten, hetwelk naar wij hopen ook in de toekomst tot uiting zal komen.

J. C. BRASSEM,
lid der firma Gebing & Lieftinck.

J. Th. Cremer,
Gedelegeerd-Commissaris en Waarnemend Directeur der Deli-Maatschappij in Indië.

Ir. P. M. Visser,
Hoofd-Administrateur in Deli,
sedert 1937.

P. W. Janssen,
Gedelegeerd-Commissaris der Senembah Mij.
en Commissaris der Deli-Mij.

SLOTWOORD.

Wij leven in ernstige tijden, meer dan ooit belemmert onzekerheid aan allen kant het voorwaarts zien. „Navigare necesse est" en wij, Nederlanders, kennen de wet van het leven, die tot handelen noodzaakt en wij weten dat wij moeten blijven doorvaren, ook wanneer dikke mist elk uitzicht verhindert; wij varen dan, meer dan anders met God.

Wat de toekomst ons zal brengen, wij weten het niet, maar wij hebben ook als volk al te veel „gesnor van buien" over ons hoofd zien gaan om te versagen, zoolang er nog eenige hoop is, dat wij wederom normaal vaarwater kunnen bereiken.

De verbindingen met Oost-Indië zijn sedert den 12^{den} Mei verbroken; wij weten niet wat daar gebeurt. Wij weten alleen dat, wélke besluiten daar ook mogen worden genomen, deze zullen worden getroffen in dezelfde sfeer, die de beslissingen kenmerkt, welke men hier te Amsterdam neemt, een sfeer van verantwoordelijkheid.

Het kantoor te Amsterdam kan thans van Nederland uit geen enkele leiding geven ten aanzien van het Indisch bedrijf, maar gelukkig kan worden vastgesteld, dat de leiding hiervan in goede handen is. Onze uiterst bekwame Hoofd-Administrateur, de Heer Ir. P. M. Visser, is op zijn post, terwijl de Heer J. T. Cremer, Gedelegeerd-Commissaris der Deli-Maatschappij, sedert November 1939 in Indië vertoevend, als waarnemend-Directeur der Maatschappij in Indië optreedt en in zijn moeilijke taak terzijde wordt gestaan, zoowel door de ervaring en kunde van den Hoofd-Administrateur, den Heer Visser, als door den Heer P. W. Janssen, Gedelegeerd-Commissaris der Senembah Maatschappij en Com-

missaris der Deli-Maatschappij. Vermoedelijk zijn niet minder dan acht Maatschappijen aan hun hoede toevertrouwd.

Wij zijn overtuigd, dat in Indië ieder, van den laagsten geemployeerde tot den hoogsten, zijn plicht doet en wij hebben ten volle vertrouwen in hetgeen door hen allen ten behoeve onzer Maatschappij wordt gedaan.

Wij, die hier in Nederland zijn gebleven, wij missen het dagelijksch contact met Indië en vooral ook met hen, met wie wij door zoovele persoonlijke banden zijn verbonden, doch wij weten dat onze gedachten blijvend naar hen uitgaan en dat ook zij, die in Indië zijn, indien het werk zulks toelaat, ons hun beste gedachten niet zullen onthouden, terwijl ook zij weten, dat wat hier in Nederland nog kan worden gedaan in het belang der Maatschappij, gedaan en goed gedaan zal worden. Ook voor hen moet het een gevoel van rust geven, dat onze Directeur, de Heer Herbert Cremer, hier in Nederland is en dat, wat er ook voor moeilijkheden op onzen weg zullen komen, de Heer Cremer deze zeker op de meest bevredigende wijze zal oplossen.

Meer dan anders, vooral schrijnender, viel op den dag van den 15den Februari 1941 de beklemming van het verstoken zijn van eenige verbinding met Nederlandsch-Indië.

Over het feit dat wij allen dien dag zoo gaarne met den Heer Herbert Cremer hadden willen vieren, welfden machtige schaduwen, aan wier verkillende werking wij ons niet konden en mochten onttrekken.

Het is derhalve begrijpelijk dat de Heer Herbert Cremer den wensch te kennen gaf, dat geen groote feestelijkheden aan dien dag zouden worden verbonden, doch des te meer stelde het personeel der Maatschappij het op prijs, dat toch in een bijeenkomst van intiemen aard uiting mocht worden gegeven aan de gevoelens van vreugde, van dankbaarheid en blijdschap.

Deze bijeenkomst, waarbij de Heer en Mevrouw Herbert

Cremer te midden der in Nederland vertoevende Commissarissen der Deli-Maatschappij en van het voltallig personeel der Maatschappij te Amsterdam aanwezig waren, terwijl tevens waren uitgenoodigd als vertegenwoordigers van het personeel op Sumatra die leden van het personeel, welke in Nederland met verlof verblijven en voorts de Directies van bevriende tabakmaatschappijen, benevens enkele oude vrienden der Deli-Maatschappij, droeg het karakter van een „intiem familiefeest”, zooals de Heer E. Tweer dit later in een rede uitdrukte.

Het manuscript van dit gedenkschrift werd op dien morgen den Heer Cremer overhandigd, terwijl enkele gedeelten daarvan ter kennis van de aanwezigen werden gebracht.

Verschillende sprekers hebben dien morgen het woord gevoerd. De gevoelens van het personeel, welke reeds tevoren in een korte toespraak door den Heer F. H. Nije waren vertolkt, vonden een voortreffelijken weerklank in het hierna volgende gedicht, dat voor deze gelegenheid was geschreven door den Heer P. W. Modderman.

De verdiensten van den Heer Cremer werden door vele sprekers gereleveerd; zij vinden naar wij hopen een objectieven neerslag in dit gedenkschrift; zij werden op voorname wijze tot uiting gebracht in de rede, welke werd gehouden door den Heer Jhr. H. Loudon, President-Commissaris onzer Maatschappij.

Zijn woorden mogen als slotklanken dit gedenkschrift in Uw herinnering vasthouden.

„Het 25-jarig jubileum van den Heer Cremer als Directeur „der Deli-Maatschappij kan wegens de omstandigheden waarin „wij leven, de ramp, die over ons land is gekomen, tot ons „aller leedwezen niet zoo feestelijk geschieden, als wij allen wel „zouden wenschen.

„Onze Directeur heeft — waar het een teleurstelling zou zijn „geweest voor velen indien hij zich aan alle huldebetuiging

„onttrokken had — aan hen, die onder zijne leiding en met hem „de belangen der Deli-Maatschappij behartigen en ook aan „eenige familieleden en vrienden, de gelegenheid gegeven, dit „intiem feest bij te wonen.

„Nienhuys, Cremer, Janssen zijn drie namen, die aan de „oprichting en de leiding der Deli-Maatschappij onafscheidelijk „zijn verbonden. De Vader van onzen jubilaris, de Heer J. T. Cremer, „heeft zeer veel bijgedragen tot de ontwikkeling en den bloei „der Deli-Maatschappij en wij brengen heden hulde aan den „zoon, die op zoo bekwame wijze 25 jaar lang bij de Maatschappij „als Directeur is werkzaam geweest. Wij hebben zooeven een „overzicht gehad van de vele uitbreidingen, die onder zijne „leiding in die jaren aan de Deli-Maatschappij zijn gegeven.

„De Oostkust van Sumatra heeft haar ontwikkeling en bloei „hoofdzakelijk te danken aan de tabakscultuur. De petroleum- „exploitatie is veel later begonnen.

„Toen ik in 1894 voor de Koninklijke Petroleum Maatschappij „op Sumatra kwam, was de olie-exploitatie nog in de kinderjaren. „De Deli-Maatschappij daarentegen was een reeds gevestigde, „bloeiende cultuur-maatschappij, de belangrijkste onder de „verschillende cultuurmaatschappijen, die daar waren gevestigd. „Die Maatschappijen hebben goede jaren gekend, maar ook vele „moeilijkheden moeten overwinnen.

„Herbert Cremer werd in oorlogsjaren Directeur der Deli- „Maatschappij. Zijn 25-jarig jubileum valt helaas ook in een „oorlogstijd, die voor ons land veel ernstiger gevolgen heeft dan „de eerste wereld-oorlog 1914-1918.

„Indien wij in normale tijden leefden, zou het in dit gebouw „regenen van telegrammen met gelukwenschen uit Indië en „andere wereldoorden en zouden zeer velen persoonlijk hun „hulde zijn komen betuigen.

„Wij hebben gezien dat de geëmployeerden hun chef op dezen „dag hebben bedacht. Ook wij Commissarissen willen hem een „blijk van waardeering geven.

„De Heer Koolen en ik vertegenwoordigen het geheele college „van Commissarissen. Twee onzer collega's zijn in Nederlandsch-„Indië, waar zij — dit weten wij — zeer belangrijk werk voor „onze Maatschappij verrichten. De Heer Cremer heeft alle reden „over het gewichtige werk dat zijn zoon in Nederlandsch-Indië „verricht, tevreden te zijn en om dit, evenals trouwens ook wij „doen, hoogelijk te waardeeren.

„Zooals gezegd, willen wij Commissarissen gaarne den Heer „Cremer een blijk van onze hooge waardeering overreiken en „zoodra de toestanden veranderen en Commissarissen weer „voltallig zijn, hopen wij daaraan uitvoering te kunnen geven.

„Het ligt in ons voornemen, den Heer Cremer een gouden „gedenkpenning over te reiken. Op dit oogenblik zou dit om „verschillende redenen moeilijk kunnen geschieden. Het daarvoor „benoodigde metaal is moeilijk te verkrijgen en ook al ware dit „niet het geval, dan nog is het niet zeker of een gouden penning „niet onmiddellijk aan de Nederlandsche Bank in bewaring zou „moeten worden gegeven.

„Wij hopen echter op een gunstiger tijdstip dan het huidige, „aan onzen hooggeachten Directeur een herinnering aan dezen „mijlpaal in het leven te kunnen aanbieden.

„Waarde Herbert, ik zal kort zijn. Laat ik eindigen met U „namens Commissarissen oprecht dank te zeggen voor al „hetgeen gij voor onze Maatschappij, voor onze belangen hebt „verricht en dan geloof ik dat ik, voor U en Uwe zoo hoog-„geachte en lieve echtgenoote aan geen grooteren hartewensch „uiting kan geven, dan dat de tijd niet verre verwijderd moge „zijn van het oogenblik, waarop gij Uwe kinderen en klein-„kinderen zult mogen terugzien."

BIJ HET ZILVEREN JUBILEUM VAN
HERBERT CREMER
Directeur der N.V. Deli-Maatschappij
1916—1941

Reeds zoo dikwijls in mijn leven
is het mij vergund geweest
hier en daar eens blijk te geven
van mijn dichterlijken geest.
En nu op den dag van heden
Herbert Cremer jubileert,
is, dat mag ik wel verwachten,
't mij toch wel gepermitteerd
om een enkel woord te spreken
in een ietwat anderen trant
waar toch 't geen ik heb te zeggen
staat in een direct verband
met het feit, waarvoor wij heden
hier tezaam gekomen zijn,
naam'lijk: 't ZILVEREN JUBILEUM
van ons aller KAPITEIN!

En als ik deez' vergelijking
hier zoo boud lanceeren mag,
doe ik dat, omdat Gij — Herbert —
zijt de man van het Gezag!
Gij hebt vijfentwintig jaren
steeds getrouw op Uwen post
met de „Deli-Mij" gevaren
zonder te zijn afgelost.
En in al die lange jaren
heeft het schip der Maatschappij
bij Uw leiding wel-gevaren
zonder „loss" of averij.
Gij hebt als kaptein, volwaardig
en doordrongen van Uw plicht
in 't belang der navigatie
steeds Uw hooge taak verricht.

Was dit niet altijd gemak'lijk,
liep het tij niet altoos mee,
Gij kondt toch Uw koers bewaren
Uw devies was „Recht door Zee!"
En het schip, dat aan Uw zorgen
al dien tijd is toevertrouwd,
was, toen Gij er op de brug kwaamt,
zevenenveertig jaren oud.
d' Eerste kapitein was Janssen,
iemand dien men nooit vergeet,
die in negenentwintig jaren
wel de meeste reizen deed.
Commodore Van den Honert
volgde hem toen later op
en voer achttien verdere jaren
met de reedersvlag in top.

Deze beide groote mannen
hebben in hun levensbaan
voor het schip en voor z'n lading
wel ontzettend veel gedaan.
En toen Gij kwaamt Herbert Cremer
was dus Uwe taak niet licht,
maar met durf en met volharding
en indachtig aan Uw plicht,
zijt Gij moedig doorgevaren,
hebt Gij alles getrotseerd,
zoodat Gij als Commodore
ook door ieder wordt geëerd.
't Oude schip onder Uw leiding
mag er toch nog altijd zijn
en de heele equipage
dankt dit aan haar KAPITEIN!

Hoog en laag, in alle rangen
van Officier tot donkeyman
heeft men achting voor „den Ouwe"
doet men alles wat men kan.
En met U te mogen varen
stellen wij zoozeer op prijs,
dat wij hebben bijgeteekend
voor nog menig, menig reis!
Wij, die U voldoende kennen
door Uw woord en door Uw daad,
willen echter niet vergeten
Haar, die aan Uw zijde staat:
Zij, de edele, goede Vrouwe,
die Uw steun is en Uw kracht,
worde hier bij al Uw werken
door ons dankbaar ook herdacht!

Zoo staat dan de heele manschap
weer opnieuw gereed aan dek
om Uw orders op te volgen,
klaar als altoos voor 't vertrek.
Moge Hij steeds met U wezen,
in Wiens handen ligt ons lot....
zie, dan hebt Ge niets te vreezen:
een goed zeeman vaart met God!

P. W. MODDERMAN.

15-2-1941.

BIBLIOTHEEK VRIJE UNIVERSITEIT
3 0000 00964 4851